

Lönebildningen

Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige 2002

Utgiven av
Konjunkturinstitutet
Stockholm 2002

Konjunkturinstitutet (KI) gör analyser och prognoser över den svenska och internationella ekonomin samt bedriver forskning i anslutning till detta. Konjunkturinstitutet är en statlig myndighet under Finansdepartementet och finansieras till största delen med statsanslag. I likhet med andra myndigheter har Konjunkturinstitutet en självständig ställning och svarar själv för de bedömningar som redovisas.

Konjunkturläget innehåller analyser och prognoser över svensk och internationell ekonomi. Rapporten publiceras fyra gånger per år, i mars, juni, augusti och november. *The Swedish Economy* är motsvarande rapport på engelska. *Analysunderlag* publiceras i anslutning till Konjunkturläget (inte i juni) och består av ett omfattande sifferunderlag i tabellform.

Rapporten *Lönebildningen – Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige* ger analyser av de samhällsekonomiska förutsättningarna för svensk lönebildning. Rapporten är årlig och betecknas *Wage Formation – Economic Conditions in Sweden* på engelska

I serien *Specialstudier* publiceras rapporter som härrör från utredningar eller andra externa uppdrag. Forskningsresultat publiceras i serien *Working Paper*. Av dessa publiceras vissa i internationella vetenskapliga tidskrifter och utges då på nytt under beteckningen *Reprints*. Rapporter i dessa tre serier kan beställas utan kostnad. Flertalet publikationer kan också laddas ner direkt från konjunkturinstitutets hemsida, www.konj.se.

Konjunkturinstitutet
Kungsgatan 12-14
Box 3116
SE-103 62 Stockholm
Telefon: 08-453 59 00, Telefax: 08-453 59 80
E-post: ki@konj.se, Hemsida: www.konj.se

ISSN 1651-050X

Förord

Regeringen har givit Konjunkturinstitutet uppdraget att årligen utarbeta en rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen (prop. 1999/2000:32, Lönebildning för full sysselsättning).

Syftet med rapporten är att tillhandahålla ett kvalificerat faktaunderlag som ska underlätta för arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet att uppnå samsyn kring de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildning i allmänhet och löneförhandlingar i synnerhet. Detta innebär bl.a. att rapporten särskilt avser att belysa olika strukturella frågor och i mindre grad är inriktad på kortsiktiga prognoser.

I *kapitel ett* analyseras de långsiktiga förutsättningar för lönebildningen när Sverige står utanför den ekonomiska och monetära unionen (EMU). Kapitlet ger bl.a. en uppskattning av den långsiktigt hållbara arbetskostnadsökningen i svensk ekonomi vid rådande penningpolitiskt ramverk med inflationsmål och flytande växelkurs. I *kapitel två* görs en genomgång av fjolårets utfall för löner och arbetskostnader. Rapportens *tredje kapitel* belyser förutsättningarna för lönebildningen under de närmaste två åren. Analysen i detta kapitel tar sin utgångspunkt i den bedömning som Konjunkturinstitutet för närvarande gör av den ekonomiska utvecklingen i svensk och internationell ekonomi 2002 och 2003. I *kapitel fyra* diskuteras och beskrivs den svenska löneutvecklingen i ett internationellt perspektiv. Fokus sätts framför allt på utvecklingen i euroområdet och dennas betydelse för löne- och arbetskostnadsutvecklingen i svenskt näringsliv. *Kapitel fem* redovisar två scenarier för den svenska ekonomin 2004–2010. I bägge scenarierna görs antagandet att Sverige blir medlem i EMU 2005, efter att ha anslutit kronans växelkurs till ERM2-samarbetet 2004. Scenarierna skiljer sig åt såtillvida att lönebildningen bara i det ena scenariot fungerar samhällsekonomiskt tillfredsställande. I scenariot med sämre fungerande lönebildning ökar arbetskostnaderna alltför snabbt, både i förhållande till de samhällsekonomiska förutsättningarna i Sverige och utvecklingen i EMU-länderna. *Kapitel sex*, slutligen, diskuterar sätt att öka den nominella löneflexibiliteten, i syfte att bättre kunna dämpa effekterna av olika makroekonomiska störningar när penningpolitiken inte längre kan utformas med utgångspunkt från specifikt svenska förhållanden.

Arbetet med årets rapport har letts av prognoschef Hans Lindberg.

Stockholm i oktober
Ingemar Hansson
Generaldirektör

Sammanfattning

Arbetsmarknadens parter och dess medlare kan bidra till en samhällsekonomiskt väl fungerande lönebildning i åtminstone tre avseenden:

- Under förutsättning att arbetsutbudet så medger kan Riksdagens och regeringens mål om 80 procents sysselsättningsgrad uppnås genom att arbetskostnaderna övergångsvis ökar förhållandevis långsamt
- Stora variationer i sysselsättningen samt utdragna perioder med hög arbetslöshet förebyggs om de nominella löneökningarna bromsas snabbt vid förhöjd arbetslöshet.
- För att undvika förhöjd arbetslöshet bör lönebildningen i sig inte resultera i löneökningar utöver vad som är samhällsekonomiskt hållbart

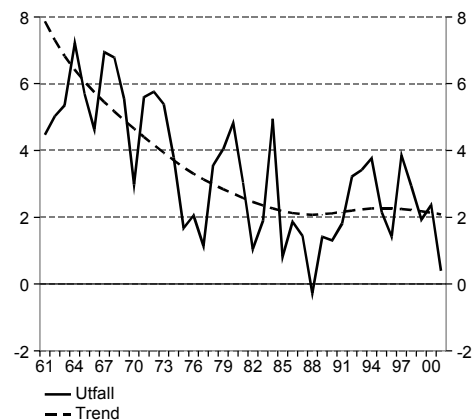
De två sistnämnda punkterna är särskilt angelägna vid ett svenskt medlemskap i valutaunionen. Sverige har då inte någon egen penningpolitik som kan anpassas till specifikt svenska förhållanden. Lönebildningen måste då i högre grad än tidigare bidra till att stabilisera sysselsättningen och förhindra utdragna perioder med förhöjd arbetslöshet. Arbetsmarknadens parter och dess medlare, på central och lokal nivå, får därmed ett större ansvar vid ett svenskt medlemskap i valutaunionen.

Riksdag och regering kan bidra till en samhällsekonomiskt väl fungerande lönebildning genom att

- utforma arbetsmarknads-, utbildnings-, social- och hälsopolitiken så att sysselsättningsgraden kan vara 80 procent utan att det uppkommer inflationsdrivande lönehöjningar samt så att de nominella löneökningarna bromsas snabbt vid förhöjd arbetslöshet
- inte öka arbetskostnaderna genom höjda arbetsgivaravgifter
- inte öka företagens kostnader för t.ex. sjukfrånvaro, rehabilitering eller förtidspensioner utan kompenserande sänkningar av arbetsgivaravgifterna
- inte lagstifta om förkortad arbetstid

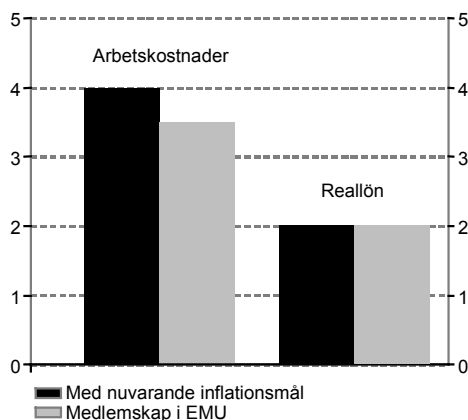
Sett över längre tidsperioder bestäms arbetskostnadsökningarna i den svenska ekonomin av den långsiktiga tillväxten i näringslivets produktivitet, dvs. hur snabbt produktionen per arbetstimme stiger, och ökningstakten i företagens priser.

Diagram 1 Arbetsproduktivitet i näringslivet
Årlig procentuell förändring

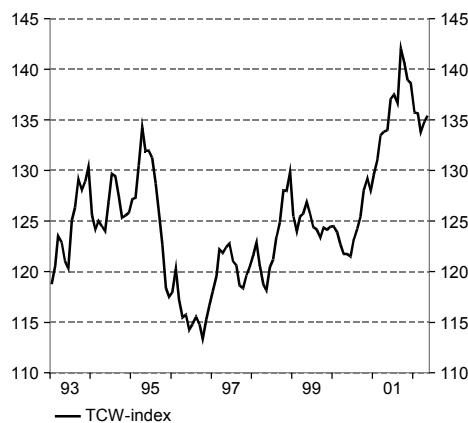
Anm. Trenden är beräknad med HP-filer ($\lambda=400$)
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 2 Nominella arbetskostnader och reallöner på lång sikt
Årlig procentuell förändring

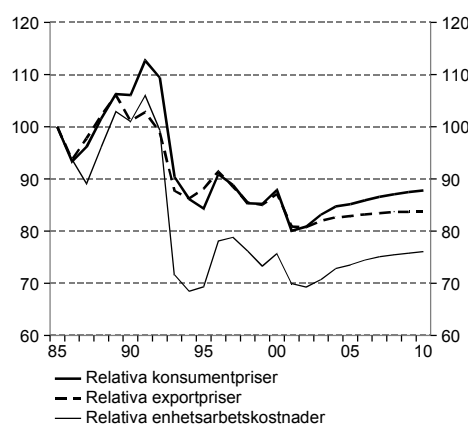
Anm. Med reallön avses konsumentreallön.
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 3 Kronkursen
Index

Källa: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 4 Pris och kostnadsläge i förhållande till euroområdet
Index 1985=100

Anm. Med euroområdet avses här Belgien, Frankrike, Italien, Nederländerna och Tyskland. Utvecklingen 2002-2010 är konjunkturinstitutets prognos. Exportpriser avser varor och tjänster, enhetsarbetskostnader avser tillverkningsindustrin.
Källor: Deutsche Bundesbank, OECD, Bureau of Labor Statistics, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Den långsiktiga ökningen i näringslivets arbetsproduktivitet bedöms vara 2,3 procent. Detta överstiger tillväxten i produktiviteten under stora delar av 1980-talet men understiger densamma under stora delar av 1990-talet (se diagram 1). Den snabba produktivitetsoökningen under 1990-talet hängde samman med exceptionella omständigheter, som utslagningen av lågproduktiva företag och arbeten i början av decenniet samt den snabba expansionen på IKT-området under den senare delen av årtiondet.

Riksbankens inflationsmål är att ökningstakten i konsumentpriserna ska uppgå till 2 procent per år. Penningpolitikens utformning baseras på en bedömning av den underliggande inflationen, mätt med UND1X, på ett till två års sikt. På lång sikt bedöms näringslivets produktpriser öka 0,3 procentenheter långsammare per år än UND1X, beroende på avvikelser i produktionens och konsumtionens sammansättning samt skillnader i mätmetoder för de två prisindexen. Om UND1X-inflation uppgår till 2 procent ökar alltså näringslivets produktpriser med 1,7 procent per år. Denna prisutveckling tillsammans med en produktivitetstillväxt på 2,3 procent medför en långsiktig ökning av arbetskostnaderna med 4 procent per år. Det är viktigt att betona att denna, förutom avtalade löneökningar och löneglidning, även inbegriper bl.a. ändrade lagstiftade och avtalade kollektiva avgifter, arbetstidsförkortningar samt förändringar av arbetsgivarnas kostnader för sjukskrivningar och rehabilitering.

Om Sverige deltar i EMU förändras förutsättningarna för lönebildningen. Den Europeiska centralbankens prisstabilitetsmål är att begränsa konsumentprisernas ökningstakt, dvs. HIKP-inflationen, till högst 2 procent i ett medelfristigt perspektiv. Målformuleringen anger ingen precis siffra men i föreliggande rapport tolkas den som ett inflationsmål motsvarande en årlig ökning av HIKP med 1,5 procent. Om Sverige deltar i valutaunionen blir därför den långsiktiga ökningstakten i arbetskostnaderna 0,5 procentenheter lägre, dvs. 3,5 i stället för 4,0 procent per år (se diagram 2). Skillnaden är helt och hållet resultatet av att ECB har ett lägre inflationsmål. Reallönerna ökar därför med 2,0 procent per år såväl vid som utan ett svenskt medlemskap i valutaunionen.

I rapportens huvudscenario för den ekonomiska utvecklingen 2004-2010 antas Sverige delta i EMU. En anslutning till växelkurssamarbetet ERM2 sker i början av 2004 och Sverige inträder i valutaunionen den 1 januari 2005.

Kronan har försvagats kraftigt under de senaste tio åren (se diagram 3) och det svenska pris- och kostnadsläget i förhållande till euroområdet är nu förhållandevis lågt (se diagram 4). Det gynnsamma konkurrensläget visar sig bl.a. genom de stora överskotten i bytesbalansen (se diagram 5). Mot bl.a. den bakgrunden antas kronan knytas till euron till en något starkare kurs än dagens. Kronans centralkurs i

ERM2, liksom konverteringskursen vid inträdet i valutaunionen, bestäms genom förhandlingar mellan Sverige och de andra EU-länderna. Beräkningarna baseras på antagandet att centralkursen liksom konverteringskursen blir 8,80 kronor per euro.

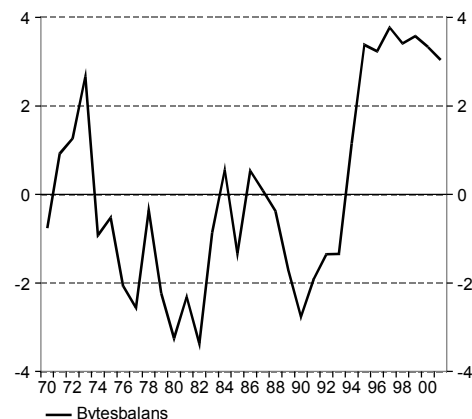
I huvudscenariot anpassas den svenska ekonomin successivt mot långsiktig makroekonomisk balans under antagandet att lönebildningen fungerar på ett sätt som medför att arbetslösheten på lång sikt blir 4 procent. En arbetslöshet som är lägre än 4 procent förutsätts alltså leda till stigande löneökningar och är därför inte långsiktigt hållbar. Vid en sådan lönebildning understiger sysselsättningsgraden den målsatta nivån även på lång sikt.

Trots att kronan knyts till en starkare nominell växelkurs än dagens, och trots att euron antas förstärkas mot dollarn långsiktigt, kommer exportpriserna att kunna öka ytterligare i förhållande till importpriserna utan att bytesbalansöverskottet blir alltför litet (se diagram 4). Därmed finns det också ett visst utrymme för en ökning av arbetskostnaderna i relation till euroområdet utan att vinsterna minskar till en ohållbart låg nivå. De svenska arbetskostnaderna kan således övergångsvis öka något snabbare än euroområdets. De stigande svenska exportpriserna bidrar till att undvika en ohållbar minskning av näringslivets vinster. Den övergångsvis relativt snabba ökningen av arbetskostnaderna medför att både produktpriser och konsumentpriser ökar något mer än i euroområdet. Därigenom sker en successiv anpassning mot ett långsiktigt balanserat kostnads- och konkurrensläge. På lång sikt måste ökningen av de svenska arbetskostnaderna överensstämma med euroområdets 3,5 procent, vilket motsvarar den s.k. Edinnormen.

En sådan ökning av de svenska lönerna och priserna i förhållande till euroområdet fram till 2010 skulle innebära en viss återhämtning av den trendmässiga minskning som skett under de senaste femton åren. Bedömningen bygger på att exportpriserna ökar snabbare än importpriserna, dvs. att bytesförhållandet förbättras. Därmed bromsas konsumentpriserna relativt produktpriserna, vilket skapar utrymme för en förhållandevis stor ökning av reallönerna utan att vinsterna minskar till en ohållbar nivå.

I huvudscenariot ökar arbetskostnaderna i Sverige med 4,2 procent i genomsnitt 2004–2010 (se diagram 6) och i euroområdet med 3,5 procent. Då produktivitetstillväxten förutsätts vara ungefär densamma ökar arbetskostnaderna per producerad enhet relativt euroområdet i motsvarande grad och konkurrenskraften försämras. Även efter denna försämring bedöms det svenska konkurrensläget vara tillräckligt starkt för att upprätthålla ett bytesbalansöverskott som minskar den svenska utlandsskulden. Detta är lämpligt med hänsyn till den framtida demografiska utvecklingen.

Diagram 5 Bytesbalansen
Procent av BNP

Källor: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 6 Nominella arbetskostnader per timme i hela ekonomin
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Osäkerheten om nivån för det långsiktigt hållbara kostnadsläget är dock betydande. Om t.ex. den svenska produktiviteten ökar förhållandevis långsamt eller euron förstärks mer än beräknat mot dollarn så kan kostnadsläget vid en anslutningskurs på 8,80 kronor per euro i efterhand visa sig vara alltför högt. Sverige har också en förhållandevis stor telekomsektor med trendmässigt fallande priser och som även möter en svag efterfrågan. De låga enhetsarbetskostnaderna i nuläget kan därför till viss del utgöra en nödvändig anpassning till de sjunkande telekompriserna. I så fall kan inte enhetsarbetskostnaderna öka markant utan att vinsterna blir ohållbart låga. Fortsatta snabba prissänkningar kan i stället kräva fortsatt sjunkande relativa enhetsarbetskostnader. Konjunkturutsikterna har också försämrats sedan sommaren och osäkerheten har ökat. I nuläget bedöms BNP-tillväxten stanna vid 1,6 procent i år. En fortsatt återhämtning förutsätter att efterfrågan i omvärlden börjar ta fart, men några säkra tecken i den riktningen finns ännu inte. Dessa olika källor till osäkerhet leder till slutsatsen att försiktighetsskäl talar för en jämfört med huvudscenariot långsammare ökning av arbetskostnaderna under de närmaste åren.

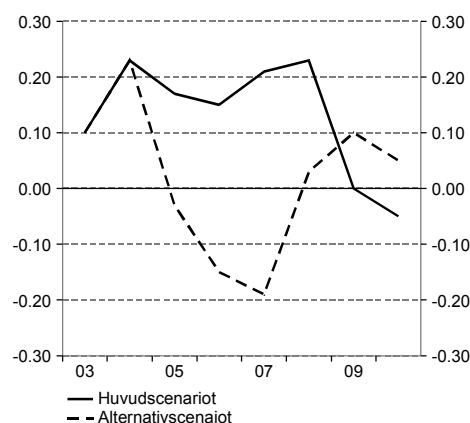
Om kronan ansluts till euron till en starkare kurs än 8,80 eller om arbetskostnaderna ökar med mer än vad som antagits för 2002 och 2003 blir utrymmet för arbetskostnadsökningar under perioden 2004-2010 motsvarande lägre.

Alternativscenariot beskriver den ekonomiska utvecklingen när lönebildningen 2004-2005 präglas av en hög grad av lönekonkurrens och compensationstänkande. Liten hänsyn tas till hur löneökningar påverkar sysselsättning och arbetslöshet. De jämfört med huvudscenariot högre löneökningarna innebär att företagens arbetskostnader ökar snabbare, vilket med viss eftersläpning leder till högre inflation. Eftersom den nominella växelkursen nu inte kan ändras kommer prishöjningar på svensk export att slå igenom i tappade marknadsandelar och en gradvis stigande arbetslöshet.

Mönstret är således detsamma som under tidigare fastkursregimer med alltför höga löneökningar. En viktig skillnad är dock att ett alltför högt svenskt kostnadsläge inte längre kan korrigeras genom nedjusteringar av växelkursen på det sätt som tidigare skett. Vid medlemskap i valutaunionen sker anpassningen i stället genom lägre nominella löneökningar än i euroområdet. Eftersom löneökningstakten bromsas förhållandevis långsamt uppkommer stora samhällsekonomiska kostnader i form av lägre sysselsättning och utebliven produktion under en utdragen anpassningsperiod (se diagram 7).

Slutsatsen är att det är samhällsekonomiskt angeläget att lönebildningen inte i sig ger upphov till alltför höga arbetskostnader. Om arbetskostnaderna ändå skulle bli alltför

Diagram 7 Sysselsättning
Årlig procentuell förändring, arbetade timmar

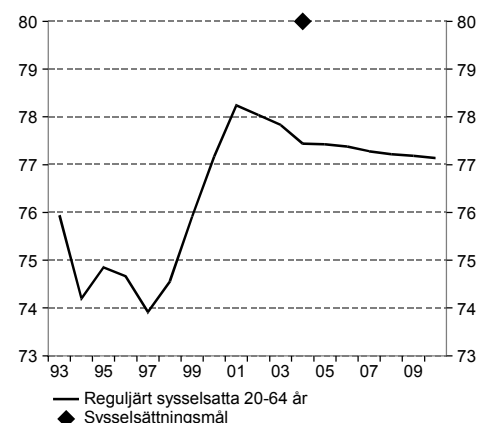
Anm. I alternativscenariot ökar lönerna med 1 procentenhet mer per år 2004-2005 än i huvudscenariot.
Källa: Konjunkturinstitutet.

höga, t.ex. genom höjda arbetsgivaravgifter eller lagfäst arbetstidsförkortning, bör löneökningstakten bromsas så snabbt som möjligt att för förkorta perioden med förhöjd arbetslöshet. Ett tungt ansvar vilar således på lönebildningen och arbetsmarknadens parter när det gäller att upprätthålla och återställa makroekonomisk balans.

Varken i huvud- eller alternativscenariot nås målet om 80 procent sysselsättningsgrad (se diagram 8). För att nå målet krävs ett tillräckligt högt arbetsutbud, vilket ställer stora krav på arbetsmarknads-, utbildnings-, social- och hälsopolitiken. Dessutom krävs att arbetskostnaderna under de närmaste åren ökar långsammare än i huvudscenariot.

Mot den bakgrunden och med hänsyn till osäkerhet av olika slag är det Konjunkturinstitutets bedömning att en samhällsekonomiskt lämplig ökningstakt för arbetskostnaderna uppgår till 3,5 procent under de närmaste åren.

Diagram 8 Regulerad sysselsättningsgrad i huvudscenariot
I Procent av befolkningen i åldern 20–64

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet

Innehåll

1 Långsiktiga förutsättningar för lönebildningen utanför EMU	13
2 Löner och arbetskostnader 2001.....	23
3 Förutsättningarna för lönebildningen 2002–2003.....	27
4 Svenska löner i ett internationellt perspektiv	39
5 Svensk lönebildning i EMU	53
6 Vägar till ökad löneflexibilitet.....	75

Fördjupningsrutor

Export- och importprisernas inverkan på vinstläget	21
Regeringens mål om halverad ohälsa.....	31
Lönebildningen i Europa	47
EMU:s långsiktiga effekter på reallön och sysselsättning ...	57
EMU och samordningen i lönebildningen	79

1 Långsiktiga förutsättningar för lönebildningen utanför EMU

I en liten öppen ekonomi som den svenska kan avkastningskravet på kapital, oavsett val av växelkurssystem, betraktas som givet från omvärlden. Vinsternas andel av förädlingsvärdet är därför bestämd av internationella förhållanden och rådande produktionsteknologi. På kort sikt kan arbetsmarknadsläge och förhandlingsstyrka påverka de relativa vinst- och löneandelarna i ekonomin. På lång sikt leder ambitioner att driva upp löneökningstakten bara till lägre sysselsättning och lägre produktion utan att reallön och vinstandel påverkas. Omvänt leder övergångsvis mer återhållsamma lönekrav, förenat med andra typer av åtgärder som stimulerar arbetsutbudet, till högre sysselsättning utan att reallönen blir lägre på lång sikt.

Ett kriterium för en väl fungerande lönebildning är att den inte förhindrar en hållbart låg arbetslöshet och hög sysselsättningsgrad. En väl fungerande lönebildning ger heller inte upphov till kostnadschocker och ojämvikter i den reala ekonomin. Lönerna måste också vara så flexibla som möjligt och kunna anpassas för att dämpa effekterna av olika typer av ekonomiska störningar.

På lång sikt bestäms löneökningarna av den trendmässiga tillväxten i produktiviteten och ökningstakten för produktpriserna¹. För ett enskilt företag behöver inte ökande löner innebära ett problem så länge det kan öka sina produktpriser i samma mån. Ur ett samhällsekonomiskt perspektiv kan dock alltför höga löneökningar ge en alltför hög allmän prisstegringstakt. Med ett fast växelkurssystem är det konkurrentländernas produktpriser som utgör ankaret i systemet. Om de inhemska lönerna ökar för mycket kommer den konkurrensutsatta sektorns produktpriser att öka snabbare än omvärldens, och landet riskerar därmed att förlora marknadsandelar. Med ett flytande växelkurssystem och ett inflationsmål av svenskt snitt är det på kort sikt de inhemska konsumentpriserna som riskerar att öka för mycket.

Riksbankens inflationsmål är att ökningstakten i konsumentpriserna ska uppgå till 2 procent per år. I praktiken baseras penningpolitikens utformning på en bedömning av den underliggande inflationen, mätt med UND1X, på ett till två års sikt. Något förenklat så höjs (sänks) reporäntan om UND1X-inflationen i detta tidsperspektiv bedöms överstiga (understiga) 2 procent. Om lönerna ökar snabbare än vad

¹ Termen produktpris används i denna rapport synonymt med den mer korrekta termen förädlingsvärde deflator. Detta begrepp är dock inte synonymt med producentpris (såsom det mäts i producentprisindex). Producentpriset mäter priset på varan medan produktpriset endast mäter priset på förädlingsvärdet i denna, dvs. exklusive insatsvaror.

inflationmålet medger tvingas Riksbanken strama åt penningpolitiken för att dämpa löneökningarna och därigenom återföra konsumentprisinflationen till den målsatta nivån. Detta medför en högre arbetslöshet och ett produktionsbortfall under anpassningsprocessen.

Sambandet mellan produktivitets- och prisutvecklingen

Det är inte självklart vilken sektor som bör stå i fokus när den svenska lönebildningen analyseras. Ofta begränsas dock analysen till lönerna i näringslivet eller någon del av denna sektor. Det finns flera orsaker till att inte beakta den offentliga sektorn. En är att det finns stora problem att mäta produktivitetsutvecklingen och därmed också prisökningstakten i denna sektor. I nationalräkenskaperna sätts produktivitetstillväxten till noll i den offentliga sektorn. Hela ökningen av det nominella förädlingsvärdet per arbetad timme räknas därmed som prisökning. En annan är att lönebetalningsförmågan i den offentliga sektorn bestäms av skatteinkomsternas utveckling. Så länge lönerna i offentlig sektor ökar i samma takt som lönerna i näringslivet och den offentliga sektorns andel av sysselsättningen är oförändrad kan de offentliga lönerna finansieras med en konstant proportionell skatt på arbetsinkomsterna. Detta gäller oberoende av produktivitetsutvecklingen i den offentliga sektorn. Valfärden i ekonomin påverkas givetvis av den faktiska produktivitetsutvecklingen i den offentliga sektorn, men inte uppmätt BNP och inte den långsiktiga löneökningstakten i hela ekonomin.

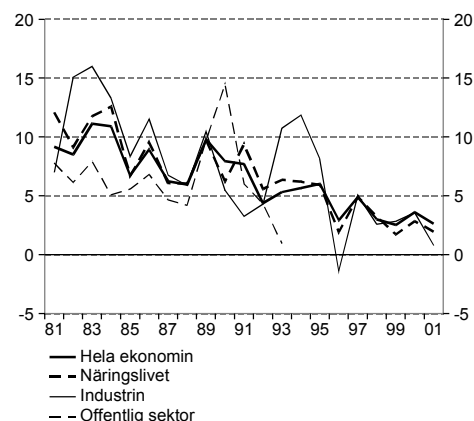
Deflatorn för offentlig produktion, som mäter prisutvecklingen i den offentliga sektorn, ökar bokföringsmässigt snabbare än produktpriserna i näringslivet. I den mån som produktiviteten faktiskt förbättras i offentlig sektor kommer visserligen prisökningstakten att överskattas, men detta har ingen betydelse för konsumentprisernas utveckling eftersom dessa endast avspeglar de subventionerade avgifter som konsumenten faktiskt betalar för de offentliga tjänsterna. Att utesluta den offentliga sektorn från resonemanget har därför inte någon egentlig betydelse för beräkningen av en långsiktigt hållbar löneökningstakt.

Det kan dock finnas skäl att utesluta även andra sektorer. Produktivitetsutvecklingen kan exempelvis vara svår att mäta även i den privata tjänstesektorn. I synnerhet gäller detta finans- och fastighetsverksamhet. Där är dessutom arbetskraftskostnadernas andel av förädlingsvärdet liten. Hushållens småhusinnehav bidrar med ca 8 procent av förädlingsvärdet i näringslivet helt utan insats av arbetskraft. Detta talar för att avgränsa analysen till någon delsektor

inom näringslivet, exempelvis näringslivet exklusive finans- och fastighetsverksamhet eller industrin.

Skillnaden mellan att utgå från utvecklingen i näringslivet som helhet, snarare än i en delsektor, torde dock i normalfallet vara begränsad. Tabell 1 redovisar sambandet mellan den genomsnittliga produktivitets- och produktprisutvecklingen i olika delar av ekonomin. Ökningstakten av det nominella förädlingsvärdet per arbetad timme, dvs. summan av produktivitets- och produktprisutvecklingen, är tämligen likartad oavsett vilken sektor man väljer att fokusera på. Produktivitetstillväxten har visserligen varit lägre i ekonomin som helhet än i industrin, men produktprisutvecklingen har å andra sidan varit högre. Ökningstakten för det nominella förädlingsvärdet kan betraktas som ett mått på den nominella lönebetalningsförmågan i respektive sektor (se diagram 9). Att ökningstakten varit likartad i de olika sektorerna tyder på att också den långsiktigt hållbara nominella löneökningstakten varit ungefär densamma.

Diagram 9 Förädlingsvärde per arbetad timme
Årlig procentuell förändring

Källa: Statistiska centralbyrån.

Tabell 1 Produktivitets- och prisutveckling 1981–2001

Årlig procentuell förändring

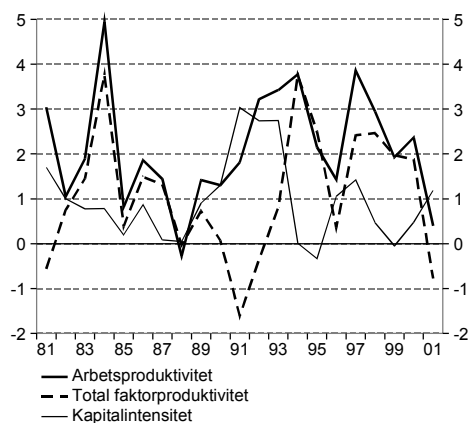
		1981– 1990	1991– 2001
Hela ekonomin	Produktivitet	1,2	1,9
	Produktpriser	7,6	2,2
	Summa	8,9	4,2
Näringsliv	Produktivitet	1,7	2,6
	Produktpriser	7,1	1,9
	Summa	9,0	4,6
Näringsliv exkl. finans- och fastighetsverksamhet	Produktivitet	2,2	3,0
	Produktpriser	6,5	1,7
	Summa	8,9	4,7
Industrin	Produktivitet	2,6	4,9
	Produktpriser	7,2	-0,2
	Summa	10,0	4,7

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

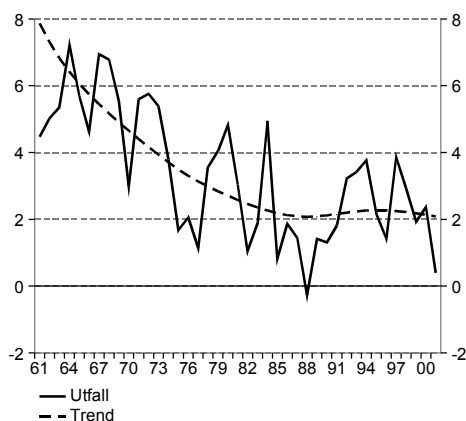
Slutsatsen är att valet av delsektor förefaller spela mindre roll när det gäller analysen av den långsiktiga ökningstakten för nominella arbetskostnader. I det följande kommer analysen främst att inriktas på utvecklingen i näringslivet, bl.a. för att underlätta internationella jämförelser.

Produktivitetstillväxtens långsiktiga trend

Den trendmässiga produktivitetsutvecklingen är av avgörande betydelse för reallönernas långsiktiga utveckling. Ju högre denna är, desto snabbare kan reallönerna öka på sikt.

Diagram 10 Produktivitet
Årlig procentuell förändring

Källa: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 11 Arbetsproduktivitet i näringslivet
Årlig procentuell förändring

Anm. Trenden är beräknad med HP-filter ($\lambda=400$)
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Arbetsproduktiviteten definieras som kvoten mellan förädlingsvärdet i fasta priser och antalet arbetade timmar. Tillväxten av arbetsproduktiviteten kan, under vissa omständigheter, delas upp i två komponenter. Den ena utgörs av den del som beror på att kapitalintensiteten, dvs. kapital per arbetad timme, tenderar att öka till följd av investeringar. Den andra delen är förknippad med den tekniska utvecklingen och andra produktivitetshöjande åtgärder (se diagram 10). Den senare komponenten brukar betecknas total faktorproduktivitet (TFP). I praktiken kan det vara mycket vanskligt att beräkna hur snabbt TFP ökar. Dels är det svårt att beräkna kapitalstocken med någon större precision. Dels beräknas TFP-tillväxten som en residual, dvs. som den del av tillväxten som inte kan förklaras av ökad användning av produktionsfaktorerna arbete och kapital. Uppskattningar av TFP-tillväxten innehåller därmed, förutom alla mätfel i övriga variabler, även effekter av konjunkturella variationer och beror på antaganden om produktionsteknologin. Detta gör att det ofta är svårt att bestämma hur mycket TFP-tillväxten (och därmed också kapitalstocken) bidrar till arbetsproduktiviteten.

Arbetsproduktivitetsens utveckling kännetecknas både av en betydande kortsiktig variation och en, över tiden varierande, trend (se diagram 11). Den kortsiktiga variationen är bl.a. en följd av att kapacitetsutnyttjandet svänger med konjunkturen. Detta förklarar den samvariation som finns mellan kortsiktiga förändringar i arbetsproduktivitet och produktion. Vid mer långvariga störningar kan företagen tvingas genomföra större anpassningar av arbetsstyrkan. Ett exempel är krisåren i början av 1990-talet då arbetsproduktiviteten ökade kraftigt trots att produktionen föll.

På grund av den stora kortsiktiga variationen i arbetsproduktiviteten är det ofta svårt att avgöra den för lönebildningen relevanta långsiktiga tillväxten. I diagram 11 visas utvecklingen av arbetsproduktiviteten i näringslivet sedan 1960. Som framgår minskade ökningstakten trendmässigt under 1970-talet men visade under 1990-talet vissa tendenser till en uppgång.

Den långsiktiga tillväxttakten i arbetsproduktiviteten i industrin bedöms vara ca 3,5 procent. Detta är högre än under 1980-talet men lägre än under 1990-talet. Den starka produktivitetsökningen under 1990-talet hängde samman med exceptionella omständigheter, som utslagningen av lågproduktiva arbeten i början av decenniet och den snabba expansionen på IKT-området under decenniets andra halva. I övrigt näringsliv bedöms produktiviteten kunna öka något snabbare än under 1990-talet, bl.a. till följd av stora investeringar i ny teknik. För näringslivet och ekonomin som helhet bedöms den långsiktiga hållbara produktivitetstillväxten vara ca 2,3 procent respektive 1,8 procent.

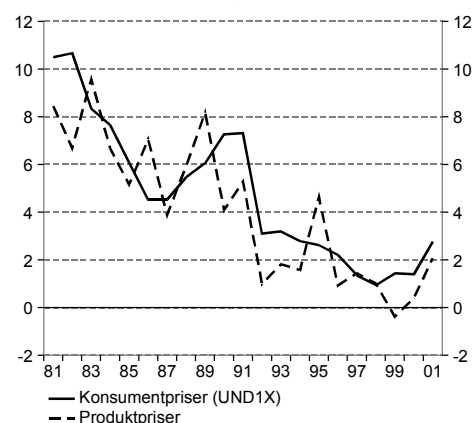
Produktprisernas långsiktiga utveckling

Ur löntagarnas perspektiv är det utvecklingen av konsumentreallönen som är av betydelse. Konsumentreallönen definieras som kvoten mellan nominallönen och konsumentprisindex, och anger således hur mycket konsumtionsvaror som löntagaren kan köpa för sin lön. För näringslivets lönebetalningsförmåga är det dock produktreallönen, dvs. kvoten mellan nominallönen och produktprisindex, som är avgörande. Så länge lönerna växer i samma takt som summan av produktpriserna och produktiviteten hålls vinstandelen konstant och några kostnadsproblem uppstår därför inte för företagen. Inflationsmålet är dock formulerat i termer av konsumentpriser. Den underliggande inflationen, mätt som tolv månadersförändringen av UND1X, ska uppgå till 2 procent per år. Att konsumentpriserna stiger med 2 procent per år innebär dock inte nödvändigtvis att också produktpriserna gör det (se diagram 12).

I tabell 2 visas den genomsnittliga ökningstakten för konsument- och produktpriser under de senaste tjugo åren. Samtliga prisindex uppvisar en klar nedgång under den andra halvan av perioden, då Sverige införde inflationsmålet (se diagram 13). Skillnaden mellan de olika prisserierna är dock betydande. BNP-deflatoren har i genomsnitt ökat lika snabbt som UND1X. Produktpriserna i näringslivet och dess olika delsektorer har dock ökat långsammare än UND1X, sedan 1991 (se diagram 13 och 14).

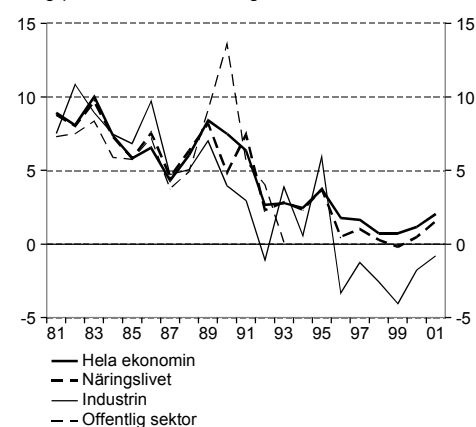
Det är framför allt försvagningen av kronan sedan övergången till rörlig växelkurs som ligger bakom denna utveckling. Orsaken är att kronans försvagning fört med sig stigande importpriser. Till det försämrade bytesförhållandet mellan svensk export och import har också utvecklingen av priserna på telekomprodukter bidragit. Dessa har dämpat exportprisutvecklingen framför allt under 2000 och 2001. Det faktum att exportpriserna ingår i produktpriserna men inte i konsumentpriserna medan importpriserna främst påverkar konsumentpriserna, medför att produktpriserna ökat långsammare än konsumentpriserna. Se även fördjupningsrutan "Export- och importprisernas inverkan på vinstläget och löneandelen".

Diagram 12 Produkt- och konsumentprisutveckling
Årlig procentuell förändring

Anm. Produktpriser mäts med deflatoren i näringslivet exkl. finans- och fastighetsverksamhet.
Källor: Statistiska centralbyrån.

Diagram 13 Produktpriser
Årlig procentuell förändring

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 14 Produktpriser, konsumentpriser och bytesförhållande
Årlig procentuell förändring

Anm. Bytesförhållandet är kvoten mellan svenska exportpriser och importpriser.
Källa: Statistiska centralbyrån.

Tabell 2 Priser 1981–2001

Årlig procentuell förändring

	1981– 1990	1991– 2001	1981– 2001
Konsumentpriser, UND1X-inflation	7,1	2,6	4,8
Produktpriser (deflator)			
BNP	7,6	2,2	4,8
Näringsliv	7,1	1,9	4,4
Näringsliv exkl. finans- och fastighetsverksamhet	6,5	1,7	4,0
Industri	7,2	-0,2	3,3
Bytesförhållande ¹	0,3	-0,9	-0,3
Differens UND1X – produktpris			
BNP	-0,5	0,4	0,0
Näringsliv	0,0	0,7	0,4
Näringsliv exkl. finans- och fastighetsverksamhet	0,6	0,9	0,8
Industri	-0,1	2,8	1,5

¹ Kvoten mellan svenska exportpriser och importpriser.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Det är inte troligt att de svenska exportpriserna kommer att fortsätta sjunka i förhållande till importpriserna. Med hänsyn till konkurrensläget och konjunkturutsikterna bedöms kronan förstärkas de kommande åren. De svenska exportpriserna kommer då att öka snabbare än importpriserna, dvs. bytesförhållandet kommer att förbättras. Bedömningen som görs är att bytesförhållandet successivt återställs till den nivå som rådde 2000. Detta innebär att prisutvecklingen på svenska exportvaror väntas bli något starkare än prisutvecklingen på svenska importvaror. På lång sikt antas bytesförhållandet vara konstant. Såväl övergångsvis som på lång sikt kommer därmed produktpriserna att öka något snabbare i förhållande till konsumentpriserna än under 1990-talet.

Mycket talar för att produktpriserna i näringslivet även på lång sikt kan komma att utvecklas svagare än konsumentpriserna. Det främsta skälet är att konsumentprisinflationen, som den mäts i tolv månaderstalet för UND1X, inte beaktar effekten av varukorgsbyten. Om en vara stiger i pris kan ju konsumenten välja en annan näraliggande vara vars pris inte ökat lika mycket. Effekten beräknas innebära att UND1X-inflationen, allt annat lika, är ca 0,2 procentenheter högre än produktprisinflationen i näringslivet. Ett annat skäl är att Sverige bedöms behålla ett handelsbalansöverskott gentemot omvärlden. Detta implicerar att exportvikten i produktpriset är högre än importvikten i UND1X. Om import- och exportpriserna ökar lika snabbt och långsammare än övriga priser, vilket är rimligt då handeln i hög grad avser industriprodukter, bidrar detta till att produktpriserna att stiger långsammare än UND1X. Sammantaget bedöms därför näringslivets produktpriser på lång sikt öka 0,3 procentenheter långsammare än UND1X.

Under de kommande åren bedöms produktpriserna i näringslivet stiga något snabbare än på lång sikt till följd av

kronapprecieringen och den därav följande förbättringen av bytesförhållandet (se tabell 3). Differensen mellan ökningstakten i produktpriserna och UND1X bedöms därför bli relativt liten på kort sikt.

Tabell 3 Produkt- och konsumentpriser

Årlig procentuell förändring

	2003–2010	Lång sikt
Produktpriser		
BNP	2,3	2,2
Näringsliv	1,8	1,7
Industrin	0,8	0,5
Konsumentpriser (UND1X)	1,9	2,0
Bytesförhållande	0,3	0,0

Källa: Konjunkturinstitutet.

Långsiktig ökningstakt för arbetskostnaderna

Den långsiktiga tillväxten i arbetsproduktiviteten i näringslivet bedöms som nämnts ovan uppgå till 2,3 procent. Produktprisutvecklingen bedöms samtidigt i genomsnitt understiga UND1X-inflationen med 0,3 procentenheter. Det långsiktiga ökningstakten för arbetskostnaderna i den svenska ekonomin med 2 procents UND1X-inflation kan därför beräknas till 4,0 procent per år. Det är viktigt att betona att detta, förutom avtalade löneökningar och löneglidning, även inbegriper bl.a. ändrade lagstiftade och avtalade kollektiva avgifter, arbetstidsförkortningar och förändringar av arbetsgivarnas kostnader för sjukskrivningar.

En motsvarande beräkning med industrin som utgångspunkt ger i allt väsentligt samma bild. En högre produktivitetstillväxt på ca 3,5 procent uppvägs av en motsvarande svagare långsiktig produktprisutveckling på 1,5 procentenheter jämfört med UND1X-inflationen. Den långsiktiga ökningen av arbetskostnaderna kan alltså även på detta sätt beräknas till 4 procent per år. Osäkerheten är dock betydande både avseende långsiktig produktivitetsökning och långsiktig skillnad mellan produktpris- och UND1X-ökning. Beräkningarna bör därför tolkas med stor försiktighet.

Makroekonomiska obalanser och sysselsättningens utveckling

Den kortsiktigt samhällsekonomiskt lämpliga löneökningstakten avviker normalt från den långsiktiga ökningstakten som bestäms av inflationsmål och trendmässig produktivitetstillväxt. Ett skäl är att sysselsättningen kan underskrida

den samhällsekonomiskt önskvärda. Återhållsamma löneökningar tillsammans med åtgärder som stimulerar arbetsutbudet kan då bidra till att en ökning av sysselsättningen mot den önskvärda. Ett annat skäl är att ekonomin kortsiktigt vanligtvis inte kännetecknas av makroekonomisk balans. Under krisåren på 1990-talet var exempelvis vinsternas andel av förädlingsvärdet kraftigt uppressad. I takt med att arbetslösheten minskade föll åter vinstandelen. Variationer i växelkursen och i bytesförhållandet kan också skapa obalanser i vinstandelen.

I förra årets rapport gjordes bedömningen att samhällsekonomiska skäl talar för en övergångsvis mer dämpad löneökningstakt, främst för att öka sysselsättningen. En uppskattning av den samhällsekonomiskt lämpliga löneökningstakten innehåller alltid ett stort mått av osäkerhet, både i bedömningen av nuläget och framtidsutsikterna. Bedömningen av en till synes lämplig löneökning kan lätt omkullkastas av en oväntad händelse, som en försämring av bytesförhållandet eller en svagare produktivitetstillväxt. Det kan i detta sammanhang påpekas att de samhällsekonomiska konsekvenserna av en övergångsvis alltför hög löneökning, i termer av minskad tillväxt och sysselsättning, är betydligt allvarigare än konsekvenserna av en övergångsvis alltför låg löneökning. Detta talar för att tillämpa en försiktighetsprincip när det gäller löneökningarna på kort sikt. Med hänsyn till sysselsättningsutvecklingen och osäkerhet av olika slag är det Konjunkturinstitutets bedömning att en samhällsekonomisk lämplig ökningstakt för arbetskostnaderna uppgår till 3,5 procent under de närmaste åren.

Export- och importprisernas inverkan på vinstläget

Förändringar i bytesförhållandet, dvs. relativpriset mellan svensk export och import, påverkar näringslivets lönsamhet kraftigt. Detta gäller särskilt tillverkningsindustrin, som har en hög andel importerade insatsvaror och exporterar en stor del av sin produktion. Nedanstående räkneexempel belyser effekterna av en försämring av bytesförhållandet på hela ekonomin. Effekterna blir betydligt större i tillverkningsindustrin.

Under 2001 försämrades bytesförhållandet med 1 procent eftersom exportpriserna steg med 3,2 procent och importpriserna steg med 4,2 procent. I första kolumnen i tabell 4 redovisas det faktiska utfallet. I den andra kolumnen redovisas hur utvecklingen istället hade gestaltat sig om bytesförhållandet hade varit oförändrat, dvs. om exportpriserna hade ökat med 1 procentenhet mer. (Konsekvenserna blir snarlika om importpriserna ökar med 1 procentenhet mindre.) Om sysselsättning och produktion inte påverkas kommer värdet av den totala efterfrågan att stiga med 0,3 procent. Priset på importen (insatsförbrukningen) antas vara oförändrat, vilket innebär att BNP (förädlingsvärdet) blir 0,5 procent högre.

Tabell 4 Effekterna av förbättrat bytesförhållande

Miljarder kronor respektive procentuell förändring, löpande pris

	Faktiskt utfall 2001	Kalkyl 2001	Avvikelse (%)
Total efterfrågan	3 046	3 056	0,3%
Inhemsk efterfrågan	2 039	2 039	0,0%
Export	1 007	1017	1,0%
Import	879	879	0,0%
Förädlingsvärde = BNP	2 167	2 177	0,5%
Arbetskraftskostnader	1 289	1 289	0,0%
Driftsöverskott, brutto	658	888	1,1%
Vinstandel	40,5%	40,8	0,3%

Källa: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet

stiger med 1,1 procent. Vinstandelen blir 0,3 procentenheter lägre.

Den förhållandevis lilla försämringen av bytesförhållandet under 2001 med 1 procent sänkte vinsterna med 1,1 procent och vinstandelen med 0,3 procentenheter. Eller uttryckt på ett annat sätt, med oförändrat bytesförhållande 2001 kunde lönerna ha ökat med 0,5 procentenheter mer utan att föra med sig en försämrad vinstutveckling. Slutsatsen är att utvecklingen av export- och importpriser är av stor betydelse för hur mycket lönerna kan öka utan att vinstandelen sjunker.

På kort sikt är arbetskostnaderna oförändrade. Hela ökningen av förädlingsvärdet kommer då att höja driftsöverskottet, dvs. vinsterna, som

2 Löner och arbetskostnader 2001

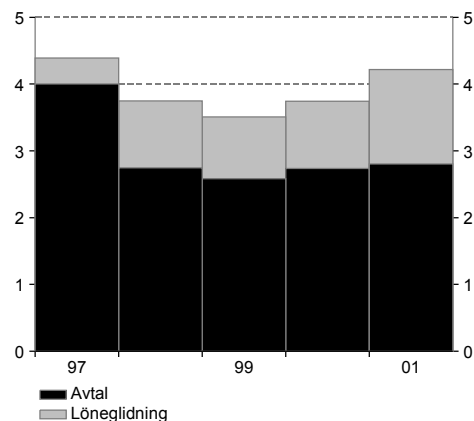
Höga lönekostnadsökningar 2001

Timlönerna ökade snabbt under 2001 jämfört med de närmast föregående åren. Det preliminära utfallet enligt konjunkturlönestatistiken visar på en total löneökningstakt på 4,3 procent (se diagram 15), varav 2,8 procentenheter härrör från avtalsenliga löneökningar och 1,5 procentenheter utgörs av löneglidning. Främst var det inom byggsektorn, handeln, kreditinstitut och andra företagstjänster som lönerna höjdes kraftigt, men även i kommunerna skedde betydande timlöneökningar. I näringslivet blev löneökningstakten 4,2 procent varav 2,4 procentenheter var avtalsbundet (se tabell 5). De senaste åren har avtalsrörelsen förändrats till att innehålla mer lokal lönebildning. Detta gör avgränsningen mellan löneglidning och avtal svårare, och förändrar innebörden av begreppet löneglidning. I denna rapport definieras löneglidning som den löneökning som skett utöver vad som kvantifieras i avtal. Därmed räknas t.ex. de löneökningar som sker inom områden med sifferlösa avtal in i löneglidningen.

Arbetskostnaden per timme, mätt med arbetskostnadsindex (AKI) i näringslivet, ökade betydligt snabbare än timlönerna under 2001. I detta mått ingår förutom timlöner också övriga kostnader i form av arbetsgivaravgifter, löneskatter och vissa tillägg såsom helglön, semesterlön, sjuklön, arbetstidsjusteringar mm. Arbetskostnaden i näringslivet steg preliminärt med 5,0 procent, vilket innebär att de övriga kostnaderna bidrog med 0,8 procentenheter till arbetskostnadsökningar (se diagram 16). De lagstadgade arbetsgivaravgifterna minskade något under 2001, medan de avtalsenliga arbetsgivaravgifterna höjdes, vilket bidrog med 0,5 procentenheter. Bidraget från löneskattesats uppgick till 0,1 procentenheter. Resterande ökning av de övriga kostnaderna utgjordes av olika lönetillägg.

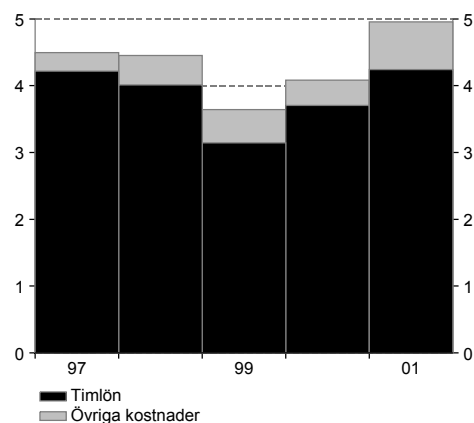
Ett alternativt mått på arbetskostnaden per timme är kvoten mellan nationalräkenskapernas (NR) lönesummor och antalet arbetade timmar. Arbetskostnaderna i hela ekonomin steg enligt detta mått med 5,2 procent 2001 och ökningen var ännu större i näringslivet (se diagram 17). I NR:s arbetskostnad ingår, liksom i AKI, en mängd tillägg som påverkar statistiken, t.ex. kollektiva avgifter, löneskatter och olika typer av lönetillägg. Exempel på de sistnämnda är kontanta bruttoersättningar som ackordsersättning, bonus, provision, övertidstillägg mm. NR:s arbetskostnad per timme skiljer sig dock från AKI genom att informationen hämtas från företagens skatteredovisningar, medan AKI är en månadsundersökning riktad

Diagram 15 Timlöner, hela ekonomin
Årlig procentuell förändring

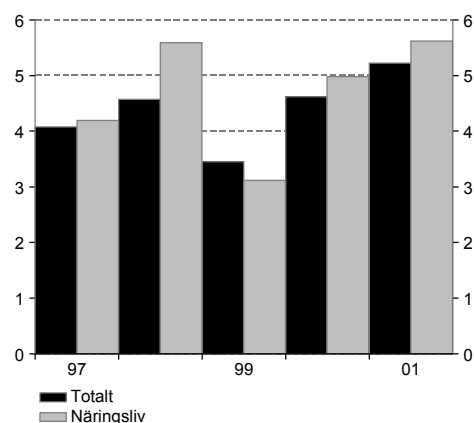
Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 16 Arbetskostnadsindex (AKI) i näringslivet
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet

Diagram 17 Arbetskostnad (NR) totalt och i näringslivet
Årlig procentuell förändring

Källa: Statistiska centralbyrån.

direkt till företag. Således påverkas NR:s ökningstal också av periodiseringsproblem, vilka kan göra det svårt att bedöma den verkliga ökningstakten i arbetskostnaden. För att ändå använda NR:s arbetskostnad istället för AKI talar att den finns tillgänglig för såväl privat som offentlig sektor och därmed möjliggör branschvisa jämförelser.

Tabell 5 Timlöner och arbetskostnader 2001

Årlig procentuell förändring

	Timlön			Arbetskostnad per timme		
	Avtal	Löne- glidning	Total lön ¹	Övrig kostnad	AKI	NR
Industri	2,7	1,2	3,9	0,6	4,5	4,4
Bygg	2,7	2,0	4,7	1,2	5,9	6,8
Tjänstenäringsar ²	2,1	2,3	4,4	0,7	5,1	4,3
Näringsliv	2,4	1,8	4,2	0,8	5,0	5,6
Kommuner	3,7	1,1	4,8			5,1
Stat	2,0	2,2	4,2			3,6
Totalt	2,8	1,5	4,3			5,2

¹ Utfallet för timlöner 2001 bygger på ett nytt viktsystem.

² I aggregatet tjänstenäringsar ingår handel, hotell och restaurang, transportsektorn, kreditinstitut och företagstjänster, privat vård och utbildning mm.

Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

En av orsakerna till de höga timlöne- och arbetskostnadsökningarna 2001 är den betydande sysselsättningsökningen i framför allt byggindustrin och tjänstenäringsarna 2000, som bidrog till ett högt resursutnyttjande även 2001. Timlöneökningarna reagerar som regel med en viss eftersläpning på arbetsmarknadsutvecklingen, vilket gör att det kan ta lång tid i vissa branscher innan förändringar på arbetsmarknaden påverkar timlönerna. Under slutet av 1990-talet var tillväxten hög och efterfrågan på arbetskraft ökade snabbt. Efterfrågan fortsatte att stiga 2000, produktionsgapet² blev positivt och resursutnyttjandet var följaktligen ansträngt. Detta bidrog till att driva upp löneökningstakten i ekonomin. Utvecklingen förstärktes av att arbetsutbudet dämpades. Visserligen ökade arbetskraften med 1,2 procent, men den totala frånvaron ökade med nästan lika mycket. Sammantaget gjorde det ansträngda arbetsmarknadsläget att lönerna i de flesta branscher steg förhållandevis mycket. Under samma period steg såväl inflationen som inflationsförväntningarna, vilket också kan ha bidragit till att lönerna pressades upp. Under andra halvåret 2001 började arbetsmarknaden mattas av. Konjunkturer försämrades under hela året och förde med sig lägre BNP-tillväxt och stagnerande sysselsätt-

² Produktionsgapet definieras som skillnaden mellan faktisk och potentiell produktion, dvs. den nivå på produktionen som är förenlig med stabila pris- och löneökningar.

ning. Detta har fått till följd att löneökningstakten i ekonomin nu har avtagit.

Avtalsrörelsen 2001 omfattade större delen av såväl privat som offentlig sektor, eftersom många avtal löpte ut under våren. Nya avtal slöts i de flesta fall för de kommande tre åren, med undantag för staten som har ettårsavtal. Avtalsutfallet för den totala ekonomin blev något lägre än under föregående treårsperiod. De lägre avtalsenliga löneökningarna kan i viss mån vara en konsekvens av att inflationsförväntningarna var lägre under våren när de flesta avtalen slöts, än vad de var under avtalsrörelsen 1998. Liksom för tidigare avtal ligger de största löneökningarna i början av perioden, dvs. under 2001, och därefter avtar de något.

Enligt nationalräkenskaperna ökade, som nämnts ovan, arbetskostnaderna med 5,2 procent under 2001. Detta överstiger den i föregående avsnitt beräknade långsiktigt hållbara ökningstakten för arbetskostnaderna på 4,0 procent. Den höga löne- och konsumentprisökningen under fjolåret bidrog till att Konjunkturinstitutet reviderade upp sin syn på jämviktsarbetslösheten. Ökningen av antalet långtidssjuk-skrivna och förtidspensionerade tycks tillsammans med den jämviktsarbetslöshet som indikeras av den nuvarande lönebildningen förhindra att målet om 80 procents nås sysselsättningsgrad även på lång sikt.

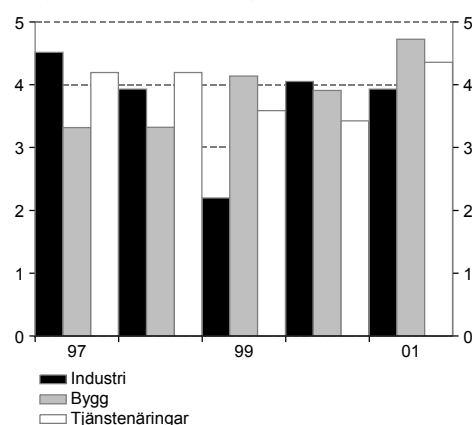
Hög löneökningstakt i byggindustrin, tjänstebranscherna och offentliga sektorn 2001

Löneökningstakten i industrin var något lägre än i näringslivet som helhet under 2001 (se tabell 5). Industrikonjunkturen försvagades redan under 2000, vilket visade sig genom att orderingången sjönk stadigt. Kapacitetsutnyttjandet minskade, bristtalen sjönk, antal varslade personer ökade och sysselsättningen föll kraftigt. Denna utveckling höll i sig fram till mitten av 2001, då orderingången började vända uppåt igen. Återhämtningen var dock långsam, och sammantaget gjorde detta att timlönernas ökningstakt i industrin avtog under 2001 jämfört med 2000 (se diagram 18).

Bristen på arbetskraft har bidragit till att löneökningarna inom byggbranschen varit mycket höga under det senaste året. Byggandet har haft en god utveckling sedan 1997 och sysselsättningen har ökat. Under 2001 har dock byggmarknaden mattats av och orderingången avtagit. Mot slutet av 2001 minskade efterfrågan på arbetskraft betydligt, men detta tycks inte ha påverkat den totala löneökningstakten för året nämnvärt, utan det preliminära utfallet ligger på en hög nivå.

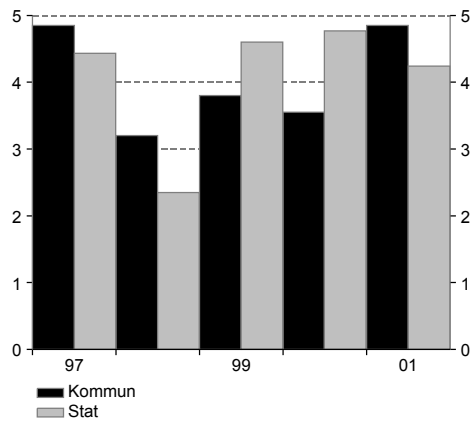
Även i delar av tjänstesektorn har löneökningstakten varit hög under det gångna året. För samtliga tjänstebranscher blev det preliminära utfallet 4,4 procent, vilket är högre än

Diagram 18 Timlöner i industri, bygg och tjänstenärings
Årlig procentuell förändring

Källa: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet

Diagram 19 Timlöner i offentlig sektor
Årlig procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet

för näringslivet som helhet. Skillnaderna mellan branscherna är dock stora. Främst är det inom handel, hotellnäring, kreditinstitut och företagstjänster som lönerna ökat kraftigt, trots en nedgång i försäljningsvolym respektive fakturering som hållit i sig under större delen av året. Transportsektor, privat vård och utbildning har haft en lägre löneökningstakt under 2001.

Inom den offentliga sektorn var timlöneökningarna betydande under 2001, till följd av att efterfrågan på arbetskraft var stor. Främst gäller detta i kommunerna, där den omfattande bristen på såväl lärare som vårdpersonal drev upp löneökningarna till 4,8 procent (se diagram 19). Inom den kommunala verksamheten har det också skett förändringar i personalsammansättningen såtillvida att fler högskoleutbildade anställdes vid pensionsavgångar. I den statliga sektorn innebar 2001 en minskning av löneökningstakten jämfört med tidigare år, men den var fortfarande i paritet med den i näringslivet. En bidragande orsak till minskningen kan vara det fall i sysselsättningen som ägde rum inom staten under 2000.

3 Förutsättningarna för lönebildningen 2002–2003

Långsam internationell konjunkturåterhämtning

I Konjunkturinstitutets augustiprognos förutsågs en fortsatt förbättring av tillväxten i den globala ekonomin under de närmaste åren. Konjunkturutsikterna har dock försämrats den senaste tiden och det förefaller nu som om uppgången kommer att ske i långsammare takt.

Den ökade krigsriskerna mellan Irak och världssamfundet har bidragit till att oljepriset stigit markant (se diagram 20). Den förhöjda osäkerheten antas emellertid klinga av under de närmaste månaderna och oljepriset förutses falla tillbaka till ca 25 dollar per fat vid slutet av året.

Det faktum att den globala börsnedgången fortsatt de senaste månaderna bidrar också till de sämre framtidsutsikterna. Från mitten av augusti till början av oktober föll de ledande börserna i Europa, Japan och USA med ytterligare 10–15 procent (se diagram 21), vilket kan väntas hålla tillbaka hushållens konsumtionsutgifter framöver. De fallande börskurserna återspeglar bl.a. en svagare vinstutveckling än väntat i företagssektorn. Tillsammans med en ökad osäkerhet och en svag utveckling av industriproduktionen, bidrar detta till att företagsinvesteringarna förutses öka något långsammare under 2003 än vad som antogs i augusti.

Den senaste tidens utveckling har bidragit till att företagsförtroendet fallit i både USA och euroområdet (se diagram 22). Dessutom har konsumentförtroendet utvecklats svagt under de senaste månaderna.

Denna något dystrare bild av världsekonomin bidrar till att den ekonomiska tillväxten i euroområdet bedöms bli lite svagare i år och nästa år än vad som förutsågs i augusti. I USA förväntas en stark utveckling av hushållens konsumtion under det tredje kvartalet bidra till att tillväxttakten 2002 hålls uppe på den nivå som antogs i augusti, medan tillväxten revideras ned något för 2003. Precis som tidigare förväntas emellertid den expansiva ekonomiska politiken (se diagram 23) bidra till att tillväxten i världsekonomin återhämtar sig under 2003, men i såväl USA som euroområdet förblir resursutnyttjandet lågt även under detta år. Det är först mot slutet av 2003 som den faktiska tillväxten bedöms nå över den potentiella och produktionsgapet börjar slutas.

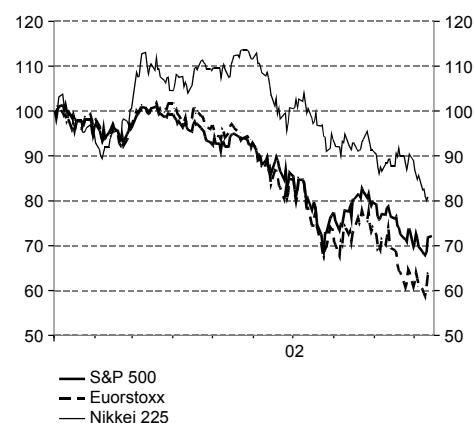
Den långsammare återhämtningen i den globala ekonomin medför även att världshandeln utvecklas svagare än vad som tidigare bedömts. För Sveriges del innebär detta att den s.k. marknadstillväxten (se tabell 6) blir ca 1 procentenhet lägre under 2003 än vad som förutsågs i augusti.

Diagram 20 Oljepris
Brent USD/fat, månadsvärden

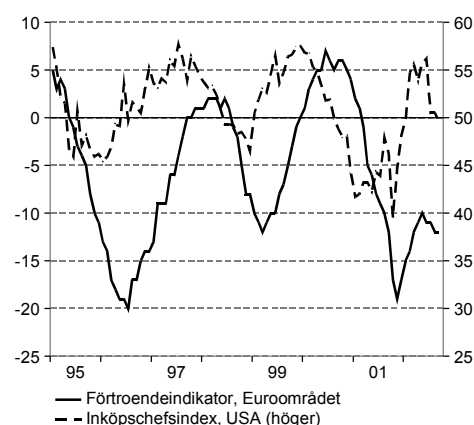
Källor: Thomson Financial Datastream och Konjunkturinstitutet.

Diagram 21 Aktieindex
Index 2002-01-01=100, dagsvärden

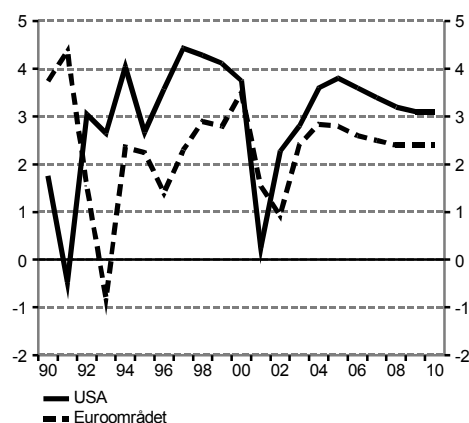
Källor: Thomson Financial Datastream och Konjunkturinstitutet.

Diagram 22 Företagsförtroende
Nettotal respektive index, månadsvärden

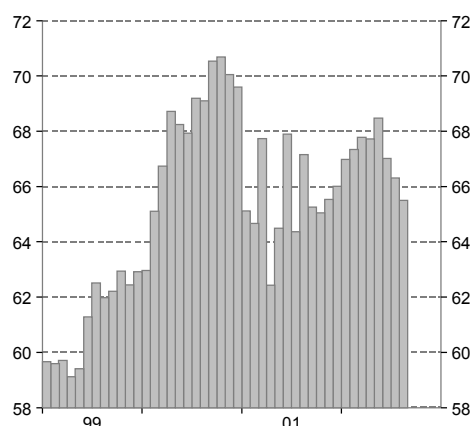
Källor: Eurostat och ISM.

Diagram 31 BNP i USA och euroområdet
Årlig procentuell förändring, årsvärden

Källor: Bureau of Economic Analysis, Eurostat och Konjunkturinstitutet.

Diagram 24 Export av varor
Miljarder kronor, dagkorrigerade och säsongrensade
månadsvärden

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 25 SAX Aktieindex
Index 1996-01=100, månadsvärden

Källor: Thomson Financial Datastream och Konjunkturinstitutet.

Tabell 6 Internationell utveckling

Årlig procentuell förändring respektive procent

	1996-1999	2000	2001	2002	2003
USA					
BNP	4,1	3,8	0,3	2,3	2,8
KPI	2,3	3,4	2,8	1,5	2,0
Styrränta ¹		6,5	1,75	1,75	2,5
Euroområdet					
BNP	2,3	3,6	1,5	0,9	2,4
HIKP	1,5	2,3	2,6	2,1	1,7
Styrränta ¹		4,75	3,25	3,25	3,75
OECD 19					
BNP	3,0	3,4	0,7	1,4	2,4
KPI	1,8	2,3	2,1	1,3	1,5
Marknadstillväxt för Sverige ²	8,5	11,1	-0,4	1,0	6,3
TCW-index ¹	122,8	128,0	138,6	132,4	129,0

¹ I december respektive år.

² Avser OECD 14.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Hushållens konsumtion ökar svensk tillväxt

I Konjunkturinstitutets augustiprognos bedömdes den svenska ekonomin återhämta sig redan under 2002 och uppvisa en förhållandevis hög BNP-tillväxt 2003. Även för Sverige har dock konjunkturutsikterna försämrats de senaste månaderna. Jämfört med augustiprognosen väntas en svagare tillväxt under slutet av innevarande år och början av 2003. Det är framför allt den internationella utvecklingen som är svagare än väntat, men även den inhemska efterfrågan ser ut att bli mer dämpad under slutet av innevarande år.

De försämrade internationella konjunkturutsikterna avspeglar sig i en svagare svensk export. Uppgången i varuexporten under våren visade sig vara tillfällig och de senaste månaderna har varuexporten tvärtom sjunkit (se diagram 24). Exporten bedöms vara i stort sett oförändrad under resten av året och ökar sedan endast måttligt under inledningen av 2003. Det innebär att prognosen för exportens tillväxt har reviderats ned med ungefär 1 procentenhet i år och knappt 2 procentenheter nästa år jämfört med i augusti (se tabell 7).

Hushållens konsumtion väntas också utvecklas svagare än i augustiprognosen. Reviderade nationalräkenskaper för det första halvåret 2002 visar en svagare konsumtionsutveckling och det fortsatta börsfallet bidrar till att sänka hushållens köplust (se diagram 25). Fortfarande bedöms hushållens konsumtion hålla uppe BNP-tillväxten i år, men sparandet ökar markant. Hushållens inkomster väntas nu öka långsammare och arbetslösheten bli något högre än i augustiprognosen, vilket dämpar hushållens konsumtionsvilja ytterli-

gare en tid. Detta innebär att förloppet för återhämtningen förskjuts två till tre kvartal framåt i tiden.

Som en direkt konsekvens av den lägre totala efterfrågan i ekonomin har även importen reviderats ned. Sammanfattningsvis innebär dessa revideringar att prognosen för BNP-tillväxten 2002 justeras ned från 1,9 procent till 1,6 procent och 2003 från 2,7 procent till 2,3 procent (se tabell 7 och diagram 26).

Trots nedrevideringen 2002 och 2003 väntas efterfrågan ge ett cykliskt bidrag till produktivitetstillväxten. Inom industrin stiger denna därför påtagligt 2002 till 5,5 procent för att sedan falla tillbaka något under 2003. Produktivitetstillväxten i hela ekonomin fortsätter däremot att stiga även under 2003 när kapacitetsutnyttjandet i tjänstesektorn ökar.

Tabell 7 Försörjningsbalans och produktivitet 2001–2003

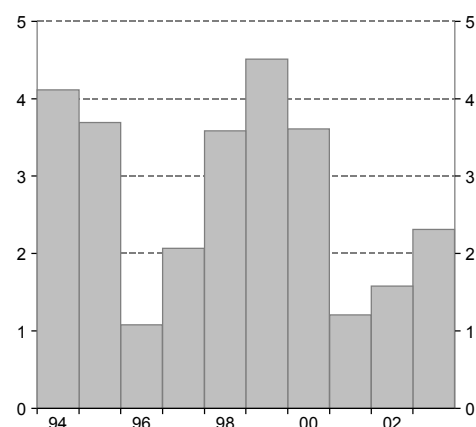
Miljarderna kronor, löpande priser respektive procentuell förändring, fasta priser

	2001	2001	2002	2003
BNP till marknadspris	2 167	1,2	1,6	2,3
Hushållens konsumtionsutgifter	1 080	0,2	1,8	2,6
Offentliga konsumtionsutgifter	578	1,4	1,8	0,8
Statliga	163	0,0	1,4	0,2
Kommunala	415	1,9	2,0	1,0
Fasta bruttoinvesteringar	379	1,5	−1,5	4,2
Lagerinvesteringar ¹	3	−0,5	−0,4	0,4
Export av varor och tjänster	1 007	−1,4	1,6	5,2
Import av varor och tjänster	879	−3,9	−0,1	6,9
Nettoexport ¹	128	0,9	0,8	−0,3
Arbetsproduktivitet				
Hela ekonomin (BNP)		0,7	2,0	2,2
Näringslivet		0,4	2,6	2,7
Industrin		1,6	5,5	4,4

¹ Bidrag till BNP-tillväxten.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 26 BNP till marknadspris
Årlig procentuell förändring

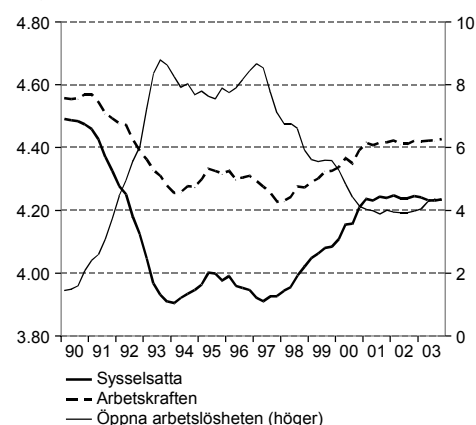
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Arbetslösheten stiger 2003

Den något svagare efterfrågeutvecklingen både i Sverige och i omvärlden påverkar framför allt de exportkänsliga varubranscher, men även tjänstebanscher som är beroende av den inhemska efterfrågan. Som en följd dämpas också efterfrågan på arbetskraft i ekonomin.

Arbetskraften väntas öka marginellt under det närmaste året (se diagram 27). Befolkningen i arbetsför ålder stiger men samtidigt fortsätter förtidspensioneringarna och långtidssjukskrivningarna att öka, om än i avtagande takt. Dessutom bedöms antalet studerande öka under nästa år vilket också har en negativ effekt på arbetsutbudet. (se tabell 8).

Diagram 27 Sysselsatta, i arbetskraften och arbetslösa
Miljoner respektive procent

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

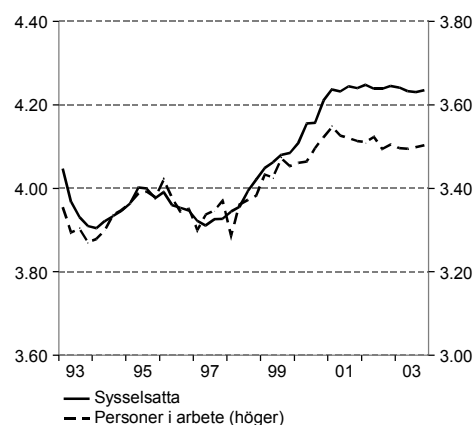
Tabell 8 Beräknat tillskott till arbetskraften från olika komponenter

Tusental personer, nivå respektive årligt procentuellt bidrag

	2001	2001	2002	2003
Arbetskraften	4 415	1,2	0,1	0,1
<i>Därav nettobidrag från:</i>				
Befolkning 16–64 år	5 632	0,7	0,8	0,8
Arbetsmarknadspolitiska åtgärder ¹	44	0,1	–0,1	0,0
Utbildning	459	0,6	–0,2	–0,2
Förtidspensionärer, värnpliktiga, hemarbete m.m.	714	–0,2	–0,4	–0,5

¹ Åtgärder utanför arbetskraften enligt AKU.

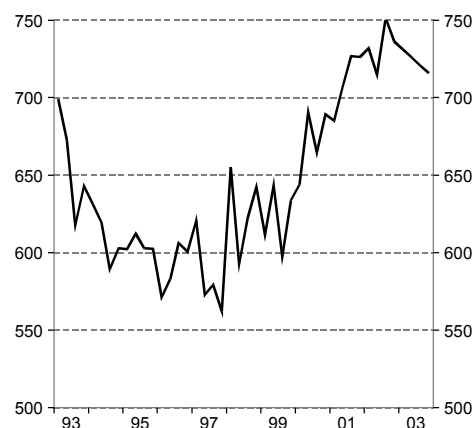
Källor: Statistiska centralbyrån, Arbetsmarknadsstyrelsen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 28 Personer i arbete och sysselsatta
Miljoner, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Sysselsättningen bedöms minska med 0,2 procent under 2003, främst beroende på företagens fortsatta rationaliseringar. I takt med att efterfrågan blir allt starkare väntas dock sysselsättningen återhämta sig i slutet av 2003 (se diagram 28). Frånvaron bedöms minska något nästa år, bl.a. på grund av att många tidigare långtidssjukskrivna övergår i förtidspension (se diagram 29). Personer i arbete bedöms öka svagt under året.

Regeringen har formulerat ett mål för halvering av ohälsan. Antalet sjukdagar ska halveras till 2008 utan att förtidspensioneringarna ökar mer än vad den rent demografiska utvecklingen medför. Om målet uppnås kan detta få stora effekter på ekonomin (se fördjupningsrutan ”Regeringens mål om halverad ohälsa”). Det är dock för tidigt att beakta de ännu bara aviserade åtgärderna i prognosen. Detta kommer att göras efterhand när åtgärderna föreligger i form av lagförslag eller motsvarande.

Diagram 29 Frånvaro
Tusental, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Regeringens mål om halverad ohälsa

Regeringen har satt som mål att ohälsan ska halveras till 2008. Målet innebär att de av försäkringskassan ersatta sjukdagarna (årligen ca 100 miljoner sjukdagar omräknat till heltid), ska halveras. I målet ingår även att genomsnittet av nybeviljade förtidspensioner 2003–2007 ska vara lägre än 2002. Det senare innebär således att sjukskrivningsmålet inte kan uppnås genom ökad förtidspensionering. Vid uppföljningen av målet ska hänsyn tas till den demografiska utvecklingen. Eftersom andelen personer i åldersgrupper med hög sjukskrivning beräknas öka under de närmaste åren, torde hänsynen till den demografiska utvecklingen innebära att målet i praktiken inte kräver en exakt halvering av det faktiska antalet sjukdagar. Detaljerna i hur målet ska fastställas utreds vid Socialdepartementet.

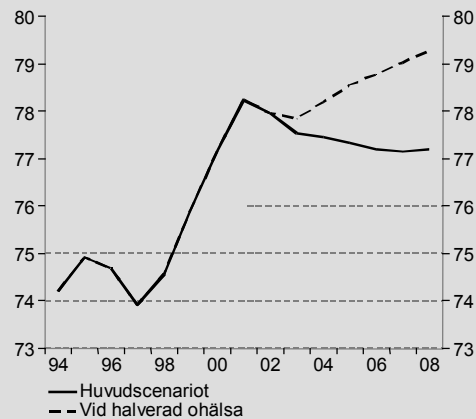
I prognosen i denna rapport antas att ökningstakten i sjukskrivningarna planar ut 2004, och att den sedan följer den demografiska utvecklingen. Budgetpropositionen för 2003 aviserar åtgärder för att hålla tillbaka sjukskrivningarna ytterligare. Sådana åtgärder kommer att beaktas i Konjunkturinstitutets prognoser efter hand som de föreligger i form av lagstiftningsförslag eller motsvarande.

För att få en uppfattning om den ekonomiska betydelsen av en halverad ohälsa redovisas här en förenklad sidoberäkning där den sjunkande ohälsan antas slå igenom fullt ut i form av fler personer i arbete (dvs. sysselsatta minus frånvarande) och högre BNP. Både det antagande som görs om oförändrad produktivitet och medelarbets-tid, liksom om snabb anpassning av produktionen, är optimistiskt. I realiteten är det rimligt att anta en i genomsnitt lägre produktivitet för dem som återvänder från sjukskrivningar.

Beräkningarna är gjorda med utgångspunkt från statistiken i Statistiska centralbyråns Arbetskraftsundersökningar (AKU). I praktiken är det ganska svårt att översätta regeringens mål om

minskat antal sjukskrivningsdagar enligt Riksförsäkringsverkets statistik till antalet sjukskrivna i AKU-statistiken.

Diagram 30 Reguljär sysselsättningsgrad Procent

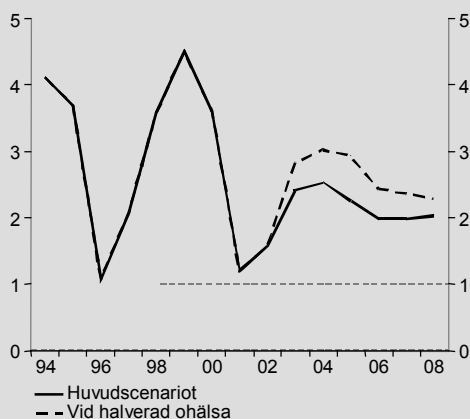

Källa: Konjunkturinstitutet.

I beräkningen antas att antalet sjukskrivna minskar med 200 000 fram till 2008 jämfört med en rent demografisk framskrivning med oförändrade sjuktal i varje åldersgrupp. Dessa fördelas så att antalet "frånvarande från arbete" minskar med 83 000, medan antalet "arbetsoförmögna" utanför arbetskraften minskar med 117 000. För den förra gruppen innebär detta en återgång till den nivå som gällde 1997, då sjukfrånvaron var som lägst. Den senare gruppen bidrar till att arbetskraften ökar med lika mycket. Arbetslösheten antas vara oförändrad som andel av arbetskraften och ökar därmed något i absoluta tal. Sysselsättningen ökar då med 112 000 medan personer i arbete ökar med 195 000 jämfört med huvudalternativet. Den reguljära sysselsättningsgraden beräknas uppgå till 79,3 procent av befolkningen 2008, vilket är nära regeringens mål på 80 procent (se diagram 30).

Vid oförändrad genomsnittlig arbetsproduktivitet beräknas BNP-tillväxten bli drygt 0,4 procentenheter högre per år 2003–2008 (se diagram 31).

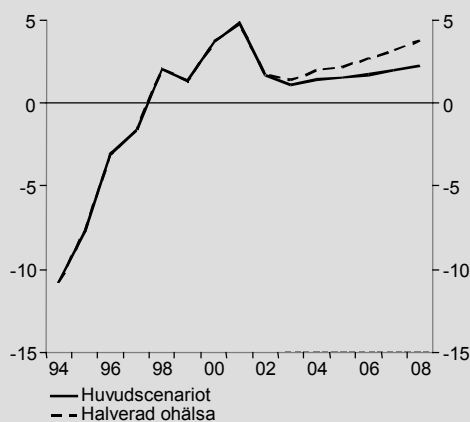
Diagram 31 BNP
Procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

Effekterna på den offentliga sektorns finanser blir av flera skäl stora då sjuka rehabiliteras till arbete. I beräkningarna beaktas att utbetalningarna av sjukpenning blir lägre samtidigt som statens inkomster från arbetsgivaravgifter och moms blir högre. Därtill blir inkomstskatten högre eftersom lönen är högre än den ersättning som utgår vid sjukdom. Det finansiella sparandet som andel av BNP beräknas 2008 bli ca 1,5 procentenheter högre vid en halverad ohälsa (se diagram 32).

Diagram 32 Offentligt finansiellt sparande
Procent av BNP

Källa: Konjunkturinstitutet.

Detta motsvarar ett tillkommande skattesänkings- eller reformutrymme på ca 45 miljarder kronor år 2008. Förutom den förbättrade hälsan i samhället är dock den viktigaste effekten ur samhällsekonomiskt perspektiv att BNP blir 2,6 procent högre 2008, vilket ger ett motsvarande högre utrymme för privat och offentlig konsumtion.

Som en följd av den minskade frånvaron, i spåren av konjunkturavmattningen, väntas medelarbetstiden öka med 0,3 procent nästa år. Eftersom antal sysselsatta minskar blir ökningen av det totala antalet arbetade timmar något lägre (se tabell 9). Produktiviteten förutses växa relativt snabbt i år, främst på grund av den arbetskraftsreserv som behållits i företagen, och som möjliggör en produktionsökning utan motsvarande ökning av sysselsättningen.

Tabell 9 Sammanfattning av arbetsmarknadsprognosen

Nivå, årlig procentuell förändring respektive nivå i procent

	2001	2001	2002	2003
Befolkningen, 16-64 år	5 632	0,5	0,6	0,6
Arbetskraften	4 414	1,2	0,1	0,1
Sysselsatta 16-64 (enligt AKU)	4 239	1,9	0,1	-0,2
Personer i arbete	3 528	1,2	-0,5	0,1
Latent arbetssökande	125	-3,8	4,5	-0,6
Öppen arbetslöshet ²	175	4,0	4,0	4,3
Utvidgad arbetslöshet ¹	300	6,6	6,7	7,0
Medelarbetstiden		-1,4	-0,5	0,3
Arbetade timmar (miljoner, enligt NR)	6 935	0,5	-0,4	0,1
Personer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder ¹	111	2,5	2,6	2,7
Reguljär sysselsättningsgrad ³	4 214	78,2	78,1	77,6

¹ Nivå i procent av utvidgad arbetskraft.

² Nivå i procent av arbetskraften.

³ Andel reguljärt sysselsatta i åldern 20–64 år

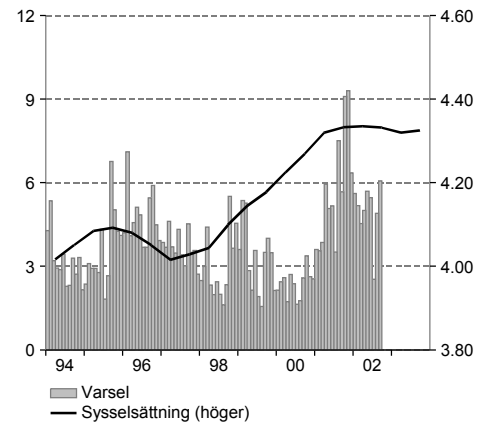
Källor: Arbetsmarknadsstyrelsen, Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Den öppna arbetslösheten har varit oförändrad under våren, delvis på grund av ökade arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Under samma period har antalet varsel varit relativt högt (se diagram 33). Ytterligare en indikator på den vikande efterfrågan på arbetskraft är ett minskat antal nyanmälda lediga platser hos Arbetsförmedlingen (se diagram 34). Den svagare efterfrågan på arbetskraft innebär att den öppna arbetslösheten bedöms öka till 4,3 procent under loppet av 2003.

Antalet personer sysselsatta i arbetsmarknadspolitiska åtgärder förutses öka under första delen av 2003 men börjar minska något mot slutet av året (se diagram 35). Detta bedöms bidra till att antalet latent arbetssökande minskar något. De latent arbetssökande ingår i måttet utvidgad arbetslöshet, som i många sammanhang är ett bättre mått på arbetsmarknadens stramhet. Den utvidgade arbetslösheten bedöms 2003 stiga till 7 procent.

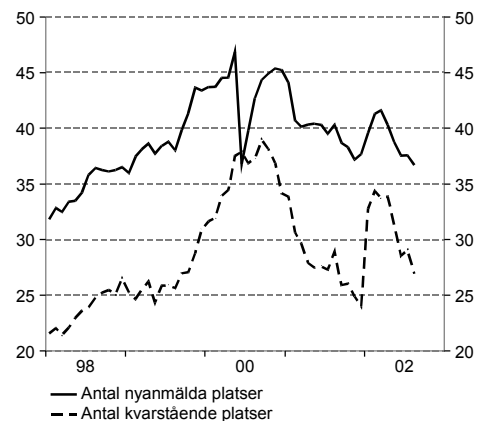
Antalet reguljärt sysselsatta i åldrarna 20–64 år ökade under det andra kvartalet i år jämfört med motsvarande period förra året. Eftersom befolkningen ökade något mer föll den reguljära sysselsättningsgraden marginellt till 78,1 procent. Sysselsättningsgraden bedöms sjunka till 77,6 procent 2003 (se diagram 36).

Diagram 33 Varsel och sysselsättning
Tusental respektive miljoner, månads- respektive halvårsvärden

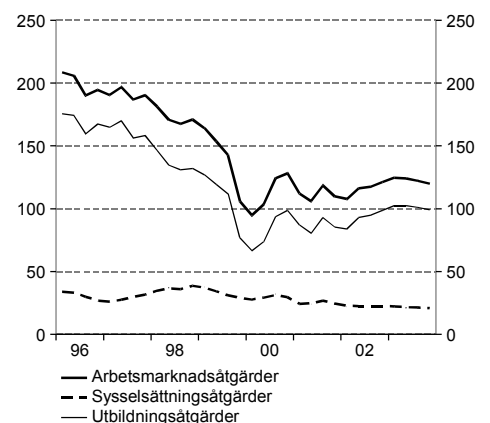
Källor: Arbetsmarknadsstyrelsen, Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet

Diagram 34 Lediga platser
Tusental, säsongsrensade månadsvärden

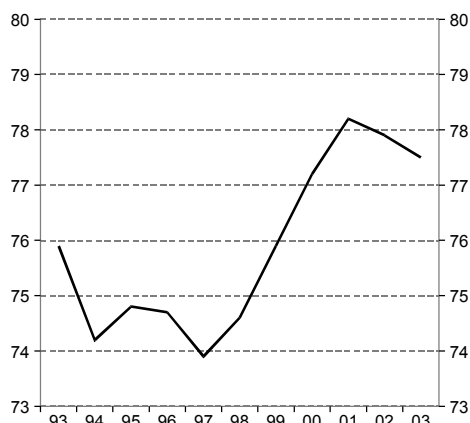
Källor: Arbetsmarknadsstyrelsen och Konjunkturinstitutet.

Diagram 35 Åtgärder
Tusental, säsongsrensade kvartalsvärden

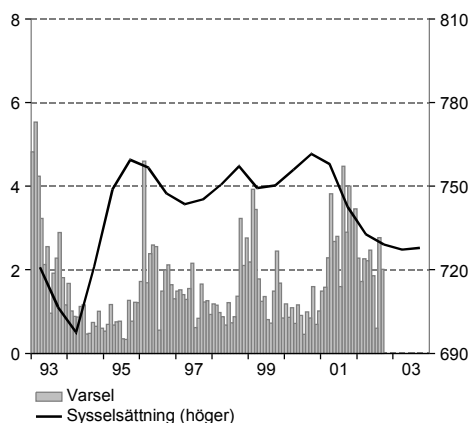

Källor: Arbetsmarknadsstyrelsen och Konjunkturinstitutet.

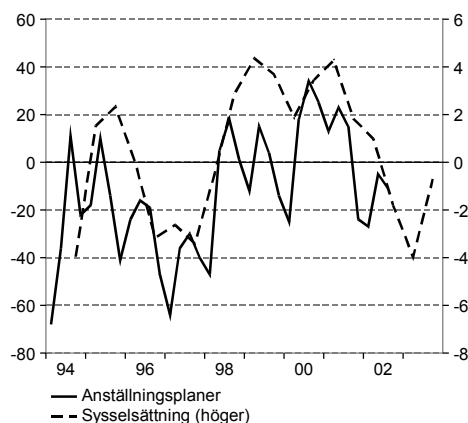
Diagram 36 Reguljär sysselsättningsgrad

Anm. I procent av befolkningen i åldern 20-64 år
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 37 Varsel och sysselsättning i industrin
Tusental månads- respektive halvårsvärden

Källor: Arbetsmarknadsstyrelsen, Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 38 Anställningsplaner och sysselsättning i byggbranschen
Nettototal respektive procentuell förändring, kvartals- respektive halvårsvärden

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Såväl produktionstillväxten som efterfrågan på arbetskraft väntas bli svagare än i bedömningen från augusti. Den minskande sysselsättningen 2003 bidrar också till att resursutnyttjandet dämpas och produktionsgapet blir något mer negativt 2002–2003, vilket verkar återhållande på pris- och löneutvecklingen. Arbetsmarknaden bedöms därmed kunna möta efterfrågan i näringslivet utan att några kraftiga matchningsproblem uppstår.

Löneökningarna i näringslivet avtar

Industrikonjunkturen utvecklades bättre än väntat under första halvåret i år. Produktionsvolymen och orderingången steg, vilket medförde en något större efterfrågan på arbetskraft. Detta bidrog i sin tur till en stigande löneökningstakt. Utvecklingen väntas dock mattas något under hösten. Bristtalen befinner sig på relativt låga nivåer, och industriföretagen bedöms inte fortsätta att utöka arbetsstyrkan nämnvärt. Varslen är fortsatt höga (se diagram 37) och sysselsättningen väntas sjunka. Därmed bör löneökningstakten för helåret i branschen bli oförändrad jämfört med 2001. Sammantaget beräknas industrins löneökningstakt för 2002 bli 3,9 procent (se tabell 10). Under 2003 bedöms sysselsättningen i industrin fortsätta nedåt, vilket förutses medföra att timlönerna ökar något långsammare. Ökningstakten väntas bli 3,7 procent under detta år.

Tabell 10 Timlön, avtal och arbetskostnad

Årlig procentuell förändring

	Jan-jun 2002	2002		2002	2003		2003
	Lön	Lön	Avtal	NR ¹	Lön	Avtal	NR ¹
Industri	4,1	3,9	2,5	4,8	3,7	2,2	3,8
Bygg	4,1	4,1	2,7	5,0	4,0	2,3	4,1
Tjänstenärings	3,6	3,8	2,5	4,8	3,8	2,2	4,0
Näringsliv	3,8	3,9	2,5	5,0	3,7	2,2	3,9
Kommuner	4,0	4,2	2,6	4,7	4,1	2,4	4,4
Stat	2,7	3,9	2,0	4,9	3,9	1,6	4,4
Totalt	3,8	3,9	2,4	4,7	3,8	2,2	4,2

¹ Arbetskostnad per timme enligt nationalräkenskaperna.

Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Sysselsättningen i byggsektorn fortsatte att öka inledningsvis i år, men väntas minska under hösten. Byggföretagens anställningsplaner för 2002 har enligt Konjunkturbarmetern vänt nedåt igen efter en kort uppgång under första kvartalet, och framtidssynen är negativ (se diagram 38). Utvecklingen började ge utslag i lönestatistiken under första halvåret 2002, där det preliminära utfallet ligger betydligt lägre än året innan. För helåret 2002 bedöms timlönerna inom byggbran-

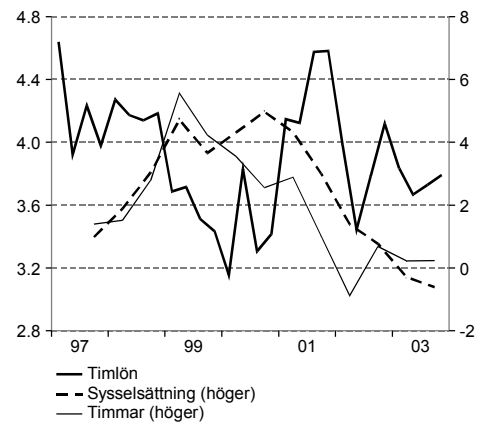
schen stiga med 4,1 procent, vilket är 0,6 procentenheter lägre än föregående år. Såväl sysselsättningen som produktionen bedöms minska under 2003. Först mot slutet av året torde en långsam återhämtning ske i produktionstillväxten. Ökningstakten för timlönerna väntas mot den bakgrunden mattas till 4,0 procent under 2003.

Tjänstebranschernas starka sysselsättningsutveckling avtog under förra året, vilket också har påverkat timlöneutvecklingen (se diagram 39). Under 2002 förväntas sysselsättningsens ökningstakt fortsätta att sjunka inom handel, hotell, restaurang, kreditinstitut, företagstjänster och uppdragsverksamhet. Varslen i tjänstebranscherna har legat på en relativt hög nivå under det senaste året, och kapacitetsutnyttjandet är enligt Konjunkturbarometern fortfarande lågt (se diagram 40). Inom handeln har sysselsättningen sjunkit det senaste året och nyanställningar väntas endast ske i begränsad utsträckning framöver. Däremot har det skett en ökning av sysselsättningen inom transportnäringen och den privata vården. Inom dessa sektorer är det även brist på personal. Sammantaget har den låga efterfrågan på arbetsmarknaden hittills under året medfört kraftigt minskade timlöneökningar i tjänstenäringarna, och den svaga utvecklingen väntas fortsätta under hela 2002. För första halvåret i år har timlöneökningarna i tjänstenäringarna uppgått till 3,6 procent, vilket är 0,8 procentenheter lägre än föregående år. För helåret 2002 liksom för 2003 väntas löneökningstakten uppgå till 3,8 procent.

För näringslivet som helhet uppgår det preliminära löneutfallet för första halvan av 2002 till 3,8 procent. En tydlig avmattning i löneökningstakten har skett sedan föregående år, vilket kan förklaras av att sysselsättningen har fallit det senaste året (se diagram 41). För helåret 2002 beräknas timlöneökningarna uppgå till 3,9 procent. Tillbakagången i sysselsättningen förväntas fortsätta under våren men under senare delen av 2003 förutses en viss förbättring ske. Konjunkturen väntas vara fortsatt svag under 2003, vilket gör att löneökningstakten bedöms falla något ytterligare till 3,7 procent.

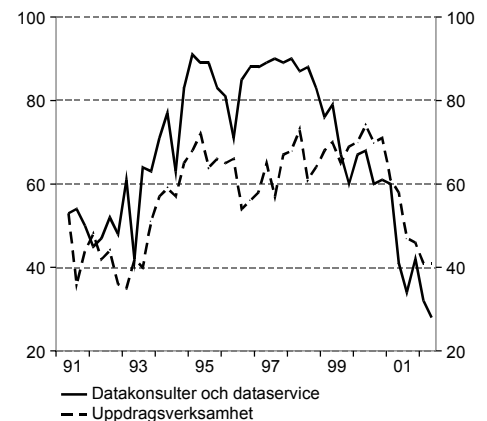
Ökningstakten för arbetskostnaderna i näringslivet väntas minska med drygt 0,5 procentenheter till 5,0 procent 2002 (se tabell 10 och diagram 41). Minskningen härrör från byggbranschen där arbetskostnadsökningen avtagit markant. Däremot väntas den stiga något såväl i industrin som i tjänstenäringarna. Under 2003 bedöms arbetskostnaderna öka med 3,9 procent i näringslivet.

Diagram 39 Timlöner, sysselsättning och arbetade timmar i tjänstenäringarna
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet

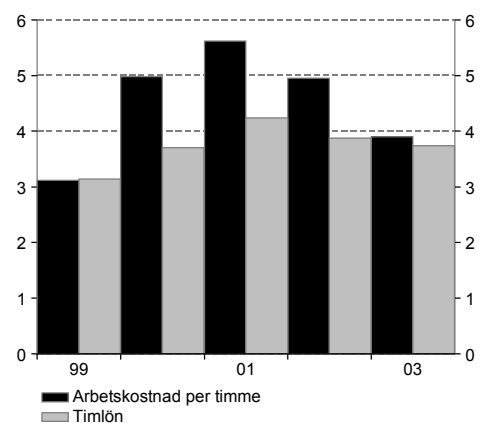
Diagram 40 Kapacitetsutnyttjande: uppdragsverksamhet datakonsulter och dataservice
Procent, säsongrensade kvartalsvärden

Anm. Nettototal = utbudsrestriktioner – efterfrågestriktioner.

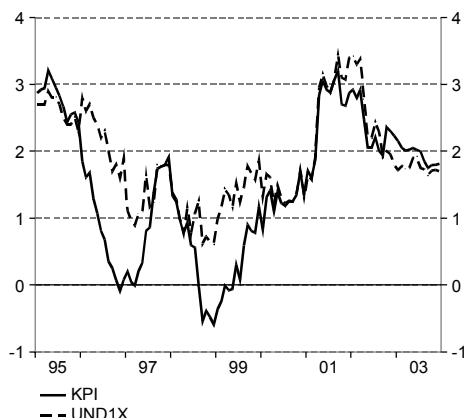
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 41 Arbetskostnad och timlöner i näringslivet
Årlig procentuell förändring

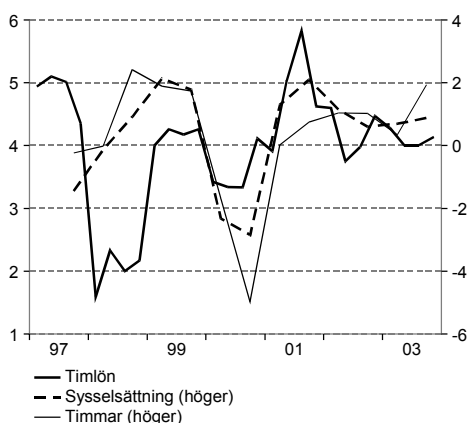
Källa: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet

Diagram 42 Konsumentpriser
Årlig procentuell förändring, månadsvärden

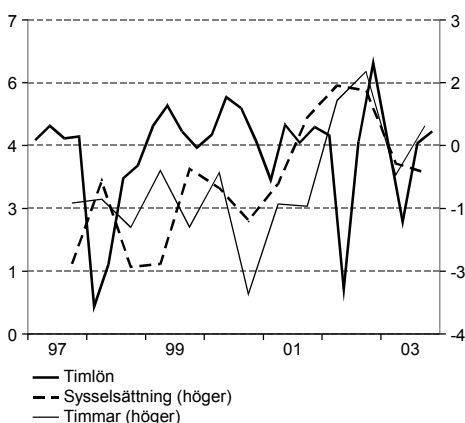
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 43 Timlön, sysselsättning och arbetade timmar i kommunerna
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 44 Timlön, sysselsättning och arbetade timmar i staten
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Avtagande löneökningstakt i offentlig sektor

Löneökningstakten för kommunerna³ har avtagit något under första halvåret 2002 jämfört med året innan, trots att det fortfarande råder brist på arbetskraft. Det är primärkommunerna som står för ökningen i sysselsättningen hittills i år. Detta kan delvis förklaras av det tillfälliga sysselsättningsstödet under 2002 som har stimulerat kommunerna att tidigare lägga anställningar. Regeringen har i budgetpropositionen föreslagit att sysselsättningsstödet ska fortsätta under 2003. I landstingen har sysselsättningen istället minskat. Detta beror dels på att vårdhögskolorna numera tillhör den statliga sektorn istället för som tidigare landstingssektorn, dels på att vissa sjukhus har bolagiserats. Det råder fortfarande stor brist på personal inom kommunerna. Detta gäller i synnerhet inom sjukvård, utbildning, barn- och äldreomsorg, och bristen bedöms kvarstå den närmaste tiden. Kommunernas löneökningstakt första halvåret 2002 uppgår preliminärt till 4,0 procent och för helåret väntas timlönerna öka med 4,2 procent (se diagram 43).

I den statliga sektorn har utbyggnaden av högskolorna tillsammans med ett ökat antal poliser medfört att sysselsättningen ökat under första halvåret 2002. Efterfrågan på arbetskraft förväntas förbli på samma nivå hela året, vilket bedöms resultera i timlöneökningar om 3,9 procent för 2002 (se diagram 44).

Under kommande år väntas sysselsättningen i den offentliga sektorn förbli oförändrad, och konjunktoren vänder endast långsamt uppåt. Därmed väntas den offentliga sektorn under 2003 behålla ungefär samma löneökningstakt som i år. I kommunerna förutses en löneökningstakt om 4,1 procent, medan timlönerna i staten bedöms öka med 3,9 procent.

Löner och arbetskostnader ökar långsammare

Inflationen har fallit tillbaka med ca 1 procentenhet sedan årsskiftet (se diagram 42). De tillfälliga effekterna på inflationen har klingat av och det lägre resursutnyttjandet har börjat få genomslag i prisbildningen. Inflationen är nu återigen i linje med Riksbankens mål. Under det kommande året kommer resursutnyttjandet fortsätta att hålla tillbaka prisstegringarna. Konsumentpriserna bedöms öka med knappt 2 procent 2003. Det svagare inflationstrycket har bidragit till lägre inflationsförväntningar, vilket väntas ha en dämpande effekt på löneökningstakten under 2002 och 2003.

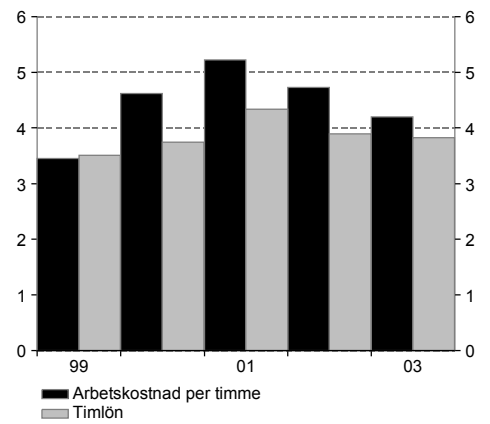
Den försämrade sysselsättningsutvecklingen och minskningen av arbetade timmar har lett till en avmattning av löneökningstakten för ekonomin som helhet. Det prelimi-

³ I aggregatet kommuner ingår primärkommuner och landsting.

nära utfallet för första halvåret 2002 indikerar en ökningstakt för timlönerna i hela ekonomin om 3,8 procent i genomsnitt under året, vilket är en dämpning sedan föregående år. Konjunktureren väntas vara fortsatt svag under hösten, för att därefter förbättras något. Sammantaget bedöms de totala timlöneökningarna för hela ekonomin bli 3,9 procent för 2002 (se diagram 45). Av dessa beräknas 2,4 procentenheter vara avtalsenliga löneökningar, medan 1,5 procentenheter är löneglidning.

Under 2003 förväntas läget på arbetsmarknaden vara fortsatt svagt. Sysselsättningen minskar något under året, medan antalet arbetade timmar ökar marginellt. Resursutnyttjandet förutses bli relativt lågt och arbetslösheten stiger. Den mindre strama arbetsmarknaden väntas bidra till att löneökningarna minskar till 3,8 procent 2003. De avtalsenliga löneökningarna beräknas svara för 2,2 procentenheter medan löneglidningen väntas bidra med 1,6 procentenheter. Arbetskostnaden per timme för totala ekonomin väntas öka 4,7 procent under 2002 (se tabell 10), vilket är en minskning med 0,5 procentenheter från året innan. För 2003 bedöms ökningstakten avta ytterligare till 4,2 procent.

Diagram 45 Arbetskraftskostnad och timlön i hela ekonomin
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

4 Svenska löner i ett internationellt perspektiv

Den svenska handeln med utlandet uppvisar stora överskott trots såväl en svagare internationell efterfrågeutveckling som en förhållandevis ofördelaktig produktsammansättning av svensk export (se diagram 46).⁴ De stora överskotten indikerar att svensk produktion hävdar sig väl i den internationella konkurrensen. Denna bild bekräftas till viss del av tabell 11, som visar att Sverige kommer på elfte plats i en rangordning av världens länder. Av euroländerna är det endast fyra, förhållandevis små, länder som placerar sig före Sverige (Finland, Luxemburg, Nederländerna och Irland). Rangordningen baseras på den ekonomiska utvecklingen i stort, effektiviteten i den finansiella och offentliga sektorn samt den traditionella och teknologiska infrastrukturen.

Tabell 11 Länders internationella konkurrenskraft
Rangordning i april 2002

Land	Ranking				
	1998	1999	2000	2001	2002
USA	1	1	1	1	1
Finland	6	5	4	3	2
Luxemburg	3	3	6	4	3
Nederländerna	4	4	3	5	4
Singapore	2	2	2	2	5
Danmark	10	9	13	15	6
Schweiz	9	7	7	10	7
Kanada	8	10	8	9	8
Hong Kong	5	6	12	6	9
Irland	7	8	5	7	10
Sverige	16	14	14	8	11
Island	18	13	9	13	12
Österrike	24	18	15	14	13
Australien	12	11	10	11	14
Tyskland	15	12	11	12	15

Källa: IMD (International Institute for Management Development) World Competitiveness Scoreboard 2002.

Handelsbalansen utgör i princip skillnaden mellan vad som produceras och vad som förbrukas i ekonomin som helhet. Bytesbalansen är handelsbalansen justerad för handeln med tjänster samt transfereringar. Det nationella sparandet har varit stort i Sverige under senare delen av 1990-talet, framför allt som en följd av konsolideringen av den offentliga sek-

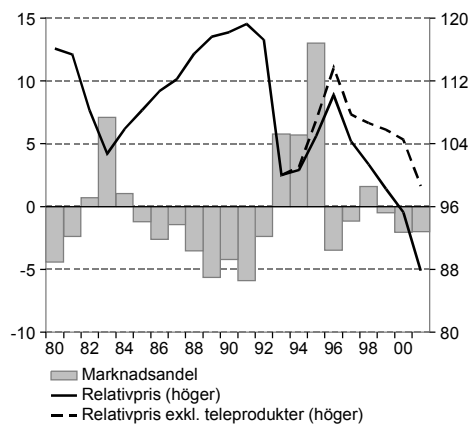
Diagram 46 Sveriges handelsnetto
Export av varor minus import av varor, procent av BNP

Källa: Statistiska centralbyrån.

⁴ Med en ofördelaktig produktsammansättning menas att telekommunikationsutrustning utgör en stor andel av exporten och att den internationella efterfrågan på just dessa produkter har fallit dramatiskt sedan 2001.

Diagram 47 Marknadsandel och relativt exportpris
 Årlig procentuell förändring respektive index
 1993=100

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

torns finanser. Detta återspeglas i ett överskott i handels- och bytesbalansen.

Även om handelsbalansen ibland används som en indikator på ett lands internationella konkurrenskraft är den bara ett av flera tänkbara mått. Ett annat är det relativa exportpriset, som mäter priset på svensk export i förhållande till motsvarande internationella pris. Detta relativpris har en direkt betydelse för hur enskilda länders och företags försäljningsandelar på världsmarknaden utvecklas på kort sikt.⁵ Ett lägre relativpris bör t.ex. resultera i högre internationella marknadsandelar.

Diagram 47 visar det svenska exportpriset på bearbetade varor i förhållande till motsvarande internationella pris under perioden 1980–2001. Som framgår av diagrammet steg det svenska relativa exportpriset successivt under 1980-talet. Denna prisutveckling, som till stor del drevs av relativt höga svenska arbetskostnadsökningar, bidrog till det parallella fallet i Sveriges internationella marknadsandel. Det relativa exportpriset sjönk tillbaka i samband med kronans försvagning vid övergången till flytande växelkurs 1992, vilket bidrog till en kraftig återhämtning i Sveriges internationella marknadsandel. Sedan mitten av 1990-talet har dock både det relativa exportpriset och Sveriges marknadsandel fallit. Den tydliga nedgången i relativpriset har förmodligen drivits av den snabba produktivitetens utvecklingen inom telekommunikationssektorn. Den fallande svenska marknadsandelen kan i sin tur huvudsakligen hänföras till en sämre utveckling för svensk export av teleprodukter.

Hur bestäms Sveriges relativa exportpriser?

Det relativa priset på svensk export bestäms dels på ett mikroekonomiskt plan av svenska företags relativa produktionskostnader och vinstpåslag, dels på ett makroekonomiskt plan av den nominella växelkursen som möjliggör för köpare att jämföra priser i en och samma valuta. Svenska företag kan, åtminstone till en viss del, styra sina egna produktionskostnader och vinstpåslag men kan inte påverka den nominella växelkursen. Detta innebär att många faktorer utanför företagets kontroll påverkar såväl företagets relativa exportpriser som deras internationella marknadsandelar.

⁵ Det relativa priset på svensk export sammanfattar i en och samma tidpunkt ett flertal underliggande faktorer, så som t.ex. hushållens och företagets konsumtions- och investeringsbeslut samt den makroekonomiska utvecklingen i stort. På lång sikt bestäms ett lands internationella konkurrenskraft snarare av arbetskraftens relativa utbildningsnivå och den relativa teknologiska utvecklingen.

Svenska arbetskostnader

Företagens produktionskostnader består till en avgörande del av kostnader för arbetskraft. Detta innebär att utvecklingen av svenska företags internationella konkurrenskraft i huvudsak beror på hur svenska arbetskostnader utvecklas i förhållande till internationella arbetskostnader. Därtill beror, som nämndes ovan, den internationella konkurrenskraften på företagens relativa vinstpåslag och den nominella växelkursen. I detta delavsnitt redovisas hur de svenska arbetskostnaderna har utvecklats relativt omvärldens under de senaste decennierna. Jämförelser görs med euroområdet och USA, som tillsammans utgör drygt 50 procent av den svenska exportmarknaden för varor. Jämförelsen med euroområdet är av särskilt intresse med tanke på ett eventuellt svenskt medlemskap i EMU.

Arbetskraftskostnaden per producerad enhet bestäms av två komponenter. Den ena är den direkta kostnaden i form av summan av arbetslönen före inkomstskatt, kollektiva avgifter och eventuella indirekta löneskatter. Den andra är själva arbetskraftens kvalitet så som den kan uppskattas av t.ex. arbetskraftens produktivitet. För att kunna utvärdera den svenska arbetskostnadsutvecklingen är det nödvändigt att studera såväl de direkta kostnaderna som kostnaderna i förhållande till arbetskraftens produktivitet.

Arbetskostnad i nationell valuta

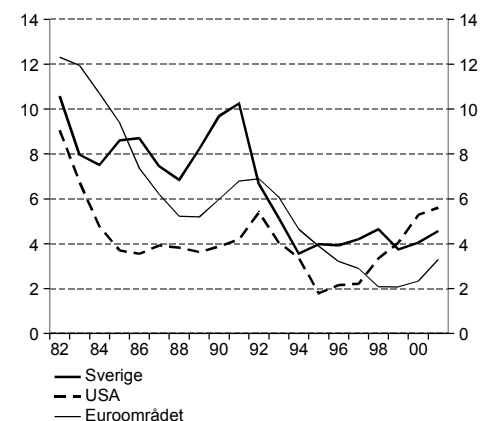
Det enklaste sättet att studera hur kostnaden för arbetskraft utvecklas i Sverige jämfört med i andra länder är att göra kostnadsjämförelser i nationell valuta. Kostnaden för arbetskraft består till största delen av den lön som betalas till arbetstagarna. Diagram 48 visar hur de nominella timlönerna i det svenska näringslivet har utvecklats sedan 1980-talet och tabell 12 presenterar medelvärden för valda perioder.⁶ Diagram 49 visar utvecklingen för de nominella arbetskostnaderna per timme.

Diagram 48 Nominell timlön i näringslivet
Årlig procentuell förändring, 3-års glidande medeltal, nationell valuta

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 49 Nominell arbetskostnad per timme i näringslivet
Årlig procentuell förändring, 3-års glidande medeltal, nationell valuta

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

⁶ I syfte att erhålla långa, jämförbara, tidsserier innehåller diagram 48-52 samt 56, 60 och 61 av KI bearbetade data från OECD. De använda måtten utgör approximationer. Bedömningen är dock att de är av tillräckligt hög kvalitet för att kunna användas vid en analys av den trendmässiga utvecklingen.

Tabell 12 Nominell lön och nominell arbetskostnad i näringslivet

Årlig procentuell förändring

	1980–1992	1993–2001	1980–2001
Sverige			
Timlön	8,0	4,8	6,7
Arbetskostnad per timme	8,5	4,6	6,9
Euroområdet			
Timlön	7,8	3,0	5,5
Arbetskostnad per timme	8,0	2,4	5,7
USA			
Timlön	5,2	3,6	4,5
Arbetskostnad per timme	5,3	3,6	4,6

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Enligt diagram 48 och 49 sjönk ökningstakten i timlöner och arbetskostnader per timme i såväl Sverige som euroområdet och USA under den första halvan av 1980-talet. Den internationella inflationen hade under 1970-talet drivits upp bl.a. av avsaknaden av ett nominellt ankare i världsekonomin efter Bretton Woods-systemets sammanbrott 1971. Till inflationsuppgången bidrog också kraftiga oljeprisökningar 1973–1974 och 1978. Som kompensation för inflationen krävde arbetstagarna höjda nominella löner som i sin tur drev upp inflationen ytterligare. En s.k. pris-lönespiral uppstod.

I slutet av 1970-talet skedde i USA och många europeiska länder en omläggning av den ekonomiska politiken i inflationsdämpande riktning. Mot bakgrund av en svag internationell konjunktur och sjunkande oljepriser började också inflationstakten i början av 1980-talet att falla tillbaka. Den lägre faktiska och förväntade inflationen innebar tillsammans med en relativt hög arbetslöshet att löneökningarna dämpades. En annan ekonomisk-politisk förändring som kan ha dämpat de nominella arbetskostnadsökningarna i början av 1980-talet är inrättandet av det europeiska monetära systemet EMS och dess växelkursmekanism ERM.⁷ Genom att dämpa medlemsländernas inbördes växelkursfluktuationer minskade ERM möjligheten för länderna att genom en depreciering av det egna landets valuta ackommodera relativt höga löne- och prisökningar.

I euroområdet skedde en fortsatt uppbromsning av arbetskostnadsökningarna under 1990-talet. En anledning kan vara de s.k. konvergensprogrammen som bl.a. stipulerade krav avseende inflationsutvecklingen och penningpolitiken i de blivande medlemsländerna i EMU. I samband med att EMU:s andra etapp inleddes 1994 ökade självständigheten hos de blivande medlemsländernas centralbanker, vilket

⁷ EMS inrättades 1979.

också kan ha underlättat inflationsbekämpningen. Även den fallande produktivitetstillväxten under större delen av 1990-talet kan ha dämpat arbetskostnadsökningarna. Liksom i euroområdet dämpades arbetskostnadsökningarna i USA i början av 1990-talet, men sedan 1997 har de på nytt stigit snabbt. I föl ökade arbetskostnaderna i det amerikanska näringslivet ungefär lika snabbt som de gjorde i början av 1990-talet.

Under de senaste åren har det skett en viss uppgång i arbetskostnadsökningstakten i såväl Sverige som euroområdet och USA. Det är troligt att denna utveckling har drivits av både en förhållandevis stark internationell konjunktur och en snabb produktivitetstillväxt inom högteknologiska sektorer.

Tabell 13 Nominell lön samt arbetskostnad i näringslivet
Årlig procentuell förändring

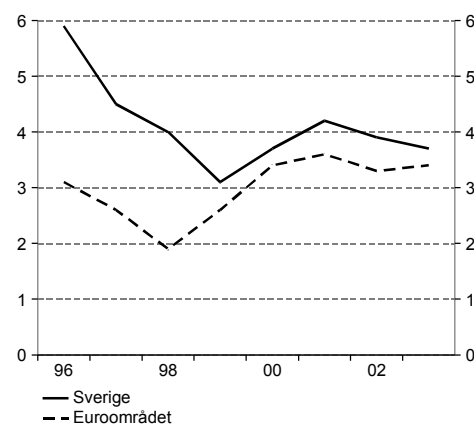
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Sverige								
Timlön	5,9	4,5	4,0	3,1	3,7	4,2	3,9	3,7
Arbetskostnad per timme	7,1	4,2	5,6	3,1	5,0	5,6	5,0	3,9
Euroområdet								
Timlön	3,1	2,6	1,9	2,6	3,4	3,6	3,3	3,4
Arbetskostnad per timme	3,4	2,6	1,6	2,3	3,2	3,4	3,3	3,4

Anm. För euroområdet avses hela ekonomin exkl. jordbruk, offentlig förvaltning, utbildning och hälsovård.

Källor: Statistiska centralbyrån, Medlingsinstitutet, Konjunkturinstitutet och Europeiska centralbanken.

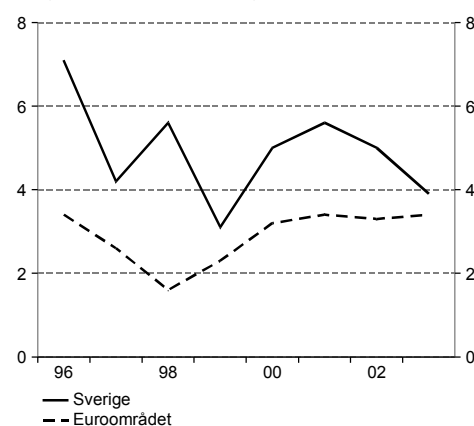
Sammanfattningsvis kan konstateras att arbetskostnaderna i Sverige har stigit snabbare än i både euroområdet och USA under större delen av den senaste tjugoårsperioden (se tabell 13, diagram 50 och 51). Tabell 14, som för enskilda år under 1990-talet visar mer tillförlitliga siffror än tabell 13, bekräftar denna bild.

Diagram 50 Nominell timlön i näringslivet
Årlig procentuell förändring

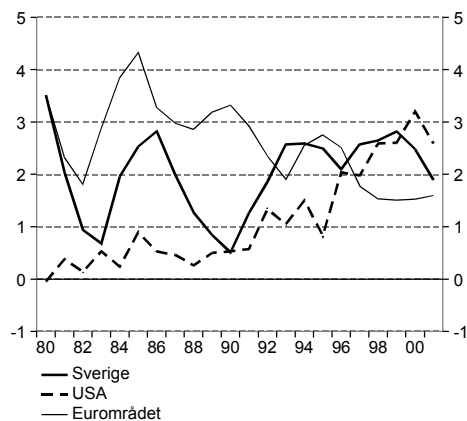

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

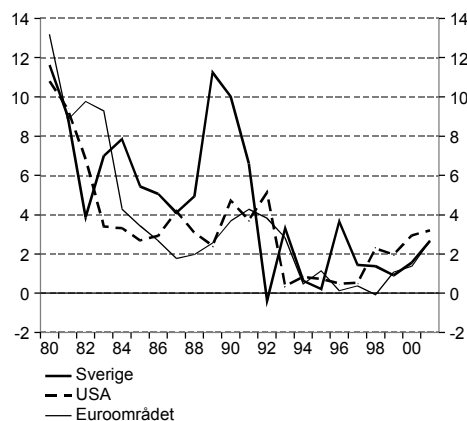
Diagram 51 Nominell arbetskostnad per timme i näringslivet
Årlig procentuell förändring

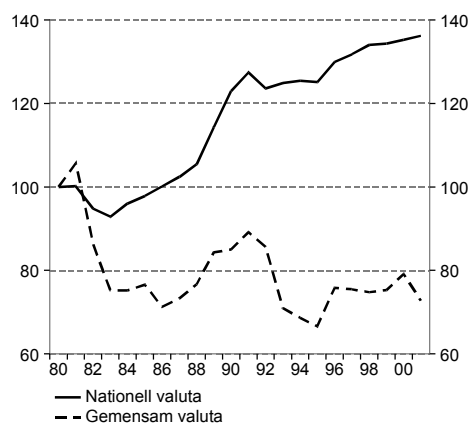
Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 52 Arbetsproduktiviteten i näringslivet
Årlig procentuell förändring, 3-års glidande medeltal

Anm. Arbetsproduktiviteten har beräknats som produktion per timme.
Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 53 Arbetskostnad per producerad enhet i näringslivet
Årlig procentuell förändring, 3-års glidande medeltal, nationell valuta

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 54 Sveriges enhetsarbetskostnader i näringslivet relativt euroområdet
Index 1980=100

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Tabell 14 Arbetsproduktiviteten och sysselsättning i näringslivet

Årlig procentuell förändring

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Sverige								
Arbetsproduktiviteten	1,4	3,9	2,9	1,9	2,4	0,4	2,6	2,7
Sysselsättningen	0,1	-0,5	1,6	3,2	2,3	0,6	-1,0	0,1
Euroområdet								
Arbetsproduktiviteten	1,1	1,6	1,2	0,9	1,5	0,1	0,5	1,9
Arbetsproduktiviteten i tillverkningsindustrin	1,4	4,7	1,8	1,2	5,3	1,5	2,2	3,4
Sysselsättningen	0,5	0,8	1,7	1,8	2,1	1,3	0,4	0,5

Anm. För Sverige avser arbetsproduktiviteten produktion per timme, för euroområdet produktion per anställd. Sysselsättningen i Sverige mäts i antal timmar, i euroområdet i antal anställda. Arbetsproduktiviteten i tillverkningsindustrin i euroområdet avser Belgien, Frankrike, Italien, Nederländerna och Tyskland.

Källor: Statistiska centralbyrån, Konjunkturinstitutet och Europeiska centralbanken.

Arbetskostnad per producerad enhet i nationell valuta

Genomgången hittills ger en något ofullständig bild av arbetskraftens kostnadsutveckling eftersom den inte tar hänsyn till hur produktiviteten förändrats. Vid en given arbetskostnad per timme innebär en ökning av arbetsproduktiviteten att kostnaden per producerad enhet, den s.k. enhetsarbetskostnaden, sjunker.

Enligt diagram 52 har arbetsproduktiviteten ökat mer i Sverige än i euroområdet under större delen av 1990-talet. Att produktivetsutvecklingen i Sverige under det senaste decenniet varit förhållandevis god framgår också vid en jämförelse med den amerikanska ekonomin. Fram till 1998 var i genomsnitt produktivetsökningen i svenskt näringsliv ca 0,9 procentenheter högre per år än i amerikanskt näringsliv. Den relativt starka produktivetsutvecklingen till trots har enhetsarbetskostnaderna i Sverige under större delen av 1990-talet ökat snabbare än i euroområdet och USA (se diagram 53).⁸ Skillnaden är visserligen mindre än under 1980-talet, men alltså påtaglig (se tabell 15).

⁸ Enhetsarbetskostnaderna för euroområdet mäts för de 5 länder för vilka data finns tillgängliga, nämligen Belgien, Frankrike, Italien, Nederländerna och Tyskland.

Tabell 15 Nominell arbetskostnad per producerad enhet i näringslivet

Årlig procentuell förändring

	1980–2001	1980–1989	1990–1999
Sverige	4,9	7,4	2,3
Euroområdet	3,2	5,5	1,3
USA	3,3	4,8	1,8

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet

Arbetskostnad per producerad enhet i gemensam valuta

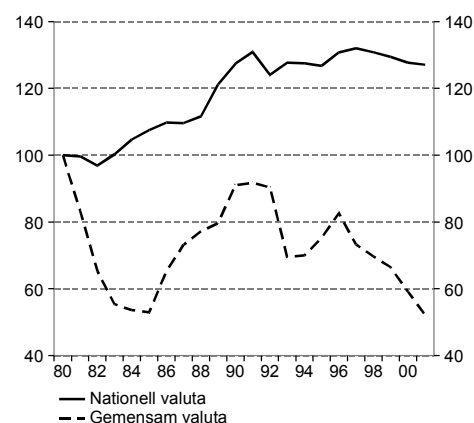
För att kunna bedöma hur den relativa utvecklingen av arbetskostnaden har påverkat svenska företags internationella konkurrenskraft måste också tas hänsyn till hur växelkursen förändrats. Diagram 54 och 55 visar Sveriges enhetsarbetskostnader i näringslivet i förhållande till euroområdet och USA i såväl nationell som gemensam valuta. Diagram 51 och 52 visar motsvarande kostnadsutveckling för tillverkningsindustrin. Det framgår att de svenska enhetsarbetskostnaderna i nationell valuta generellt har stigit snabbare än motsvarande kostnader i euroområdet och USA. Indexvärdet 136 år 2001 jämfört med indexvärdet 100 år 1980 i diagram 54 betyder exempelvis att enhetsarbetskostnaderna i Sverige har ökat med 36 procent mer än i euroområdet under de senaste två decennierna. Vid frånvaro av växelkursförändringar skulle detta ha resulterat i ett ohållbart kostnadsläge för svenskt näringsliv. Kostnadsutvecklingen har därför tvingat fram upprepade devalveringar av den svenska kronan som sammantagna varit så stora att näringslivets relativa enhetsarbetskostnader uttryckt i gemensam valuta istället sjunkit från indexvärde 100 till indexvärde 72, dvs. med 28 procent under perioden i fråga. Bilden är i allt väsentligt densamma när jämförelsen avser USA (diagram 55) eller industrin (diagram 56 och 57).

Den förhållandevis gynnsamma utvecklingen för svenska företag understryks ytterligare av det faktum att industrins relativa exportpris under 1990-talet inte har fallit lika mycket som den relativa enhetsarbetskostnaden (se diagram 58). Som framgår minskade kvoten mellan Sveriges och euroområdets enhetsarbetskostnader med något mer än 30 procent medan relativpriset endast föll med omkring 20 procent. Detta innebär en förhållandevis fördelaktig vinstutveckling för svensk tillverkningsindustri.

Sveriges löne- och vinstandel

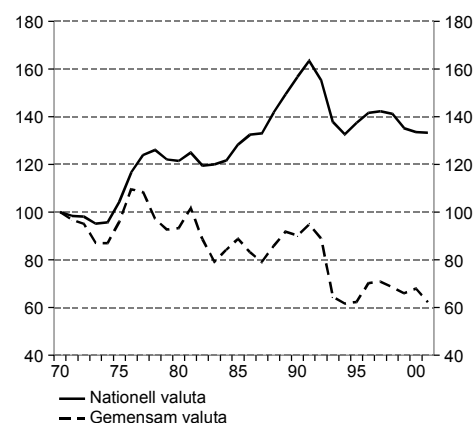
Utvecklingen av de relativa enhetsarbetskostnaderna antyder att Sveriges konkurrenskraft har stärkts sedan 1980-talet i förhållande till både euroområdet och USA. Den fördelakti-

Diagram 55 Sveriges enhetsarbetskostnader i näringslivet relativt USA
Index 1980=100

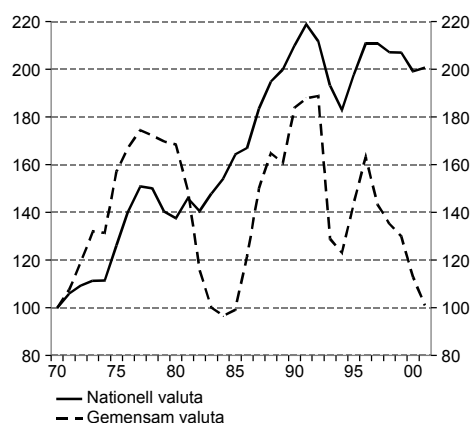
Källor: Bureau of labour Statistics och Konjunkturinstitutet.

Diagram 56 Sveriges enhetsarbetskostnader inom tillverkningsindustrin relativt euroområdet
Index 1970=100

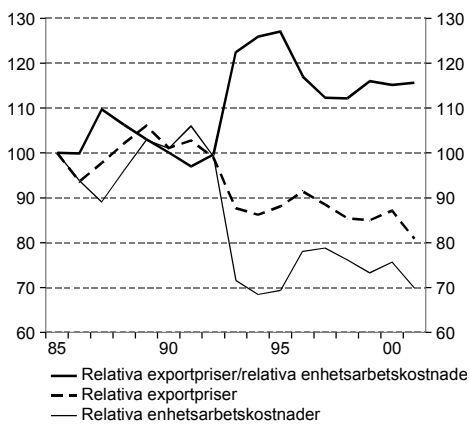
Källor: Bureau of labour Statistics och Konjunkturinstitutet.

Diagram 57 Sveriges enhetsarbetskostnader inom tillverkningsindustrin relativt USA
Index 1970=100

Källor: Bureau of labour Statistics och Konjunkturinstitutet.

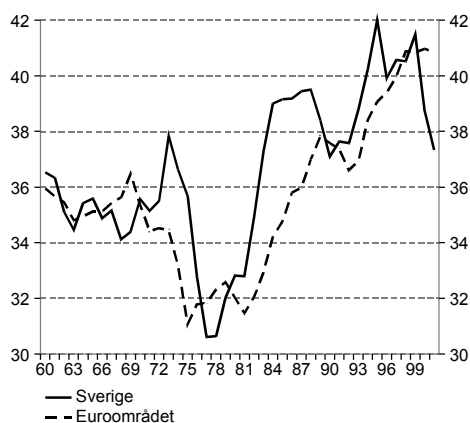
Diagram 58 Sveriges enhetsarbetskostnader och exportpris relativt EMU 5
Index 1985=100

Anm. Enhetsarbetskostnaderna avser tillverkningsindustrin och exportpriset avser varor och tjänster. EMU5: Belgien, Frankrike, Italien, Nederländerna och Tyskland.

Källor: Deutsche Bundesbank, OECD, Bureau of Labor Statistics och Konjunkturinstitutet.

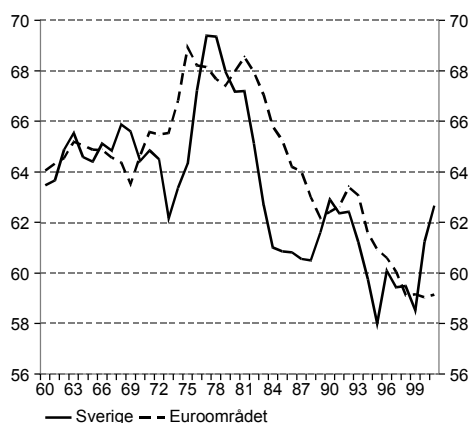
Diagram 59 Vinstandel i totala ekonomin
Procent

Anm. Serierna är beräknade som 1 minus löneandelen i diagram 60.

Källa: EU-kommissionen.

Diagram 60 Löneandel i totala ekonomin
Procent

Källa: EU-kommissionen.

ga utvecklingen bör ha bidragit till att svenska företag har haft en jämförelsevis gynnsam vinstutveckling. Ett mått på detta är den s.k. vinstandelen, definierad som den del av förädlingsvärdet som går till företagen i form av driftsöverskott, dvs. förädlingsvärdet frånräknat arbetskostnaderna. Driftsöverskottet täcker bl.a. kapitalförslitning, räntor och andra kapitalkostnader. Diagram 59 visar hur vinstandelen i hela den svenska ekonomin har utvecklats under perioden 1960–2001. Vinstandelen steg förhållandevis snabbt under inledningen av 1980- och 1990-talet. Under de senaste åren har den dock fallit, vilket vid första påseende kan förefalla märkligt med tanke på kostnadsutvecklingen. Det finns dock ett antal faktorer som kan förklara detta förhållande.

En tänkbar förklaring är att arbetsproduktiviteten har ökat långsammare som en följd av den svagare konjunkturutvecklingen. En svagare produktivitetstillväxt leder till en lägre vinstandel (se diagram 60). De svenska företagens relativa kostnadsäge har dock inte påverkats eftersom konjunkturförsvagningen också drabbat den internationella ekonomin, med andra ord sänkt produktivitetstillväxten i ett flertal länder.

En annan förklaring är att exportpriserna har utvecklats svagare än importpriserna (dvs. bytesförhållandet har försämrats). Exportpriserna har utvecklats svagt framför allt p.g.a. kraftigt fallande priser på teleprodukter. Importpriserna har samtidigt drivits upp av ett stigande oljepris. Både ett fallande exportpris och ett stigande importpris resulterar i att det nominella förädlingsvärdet minskar, vilket i sin tur pressar ner vinstandelen.

Att växelkursförändringar påverkat export- och importpriser i olika utsträckning kan också vara en faktor som ligger bakom bytesförhållandets utveckling. En försvagning av växelkursen leder normalt till att importpriser i nationell valuta ökar mer än exportpriser. Denna försämring av bytesförhållandet har bl.a. att göra med att det tar en viss tid innan exportföretag som säljer i svenska kronor fullt ut kompenserar sig genom prishöjningar på de egna produkterna. Effekten kan förstärkas om företagen satsar på att vinna marknadsandelar, dvs. medvetet låter priserna i utländsk valuta sjunka.

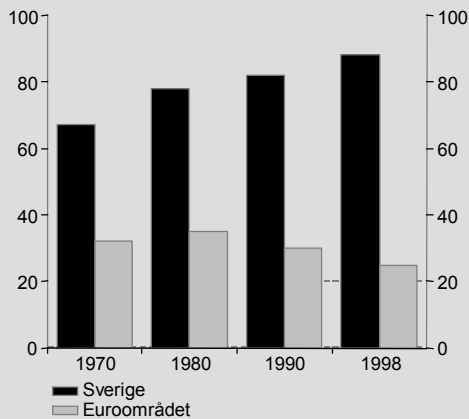
Sammanfattningsvis finns ett antal faktorer som kan förklara varför vinstandelen fallit under de senaste åren trots den relativt gynnsamma kostnadsutvecklingen. På ett mer generellt plan visar detta att det inte alltid finns ett enkelt samband mellan vinstandelen och arbetskostnaderna. Förändringar i bytesförhållandet är t.ex. en faktor som i sammanhanget har stor betydelse.

Lönebildningen i Europa

I denna fördjupningsruta beskrivs lönebildningen i Europa. Denna är av betydelse för Sverige, både i och utanför valutaunionen. Sveriges internationella konkurrenskraft beror i hög grad av hur de svenska lönekostnaderna utvecklas i förhållande till de internationella. Vid ett svenskt EMU-medlemskap innebär den gemensamma valutan att löneökningstakten i Sverige i förhållande till löneökningstakten i det övriga euroområdet får fullt genomslag på det relativa kostnadsläget. Därmed blir lönebildning i Europa av ännu större betydelse för svensk lönebildning än om Sverige inte går med i valutaunionen.

Lönebildningen i de europeiska länderna skiljer sig åt och det är svårt att urskilja något gemensamt europeiskt system. Nationella traditioner, den historiska utvecklingen och förmågan att hantera störningar har satt sin prägel på lönebildningen i olika länder. Sverige skiljer sig t.ex. i hur representativa arbetsmarknadsorganisationerna är, både bland arbetsgivare och arbetstagarare.

Diagram 61 Organisationsgrad bland arbetstagarare
Procent av arbetskraften

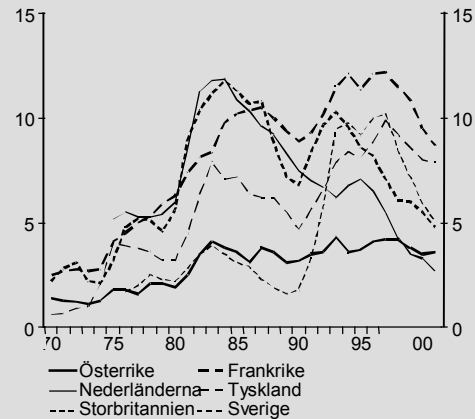

Källor: Se tabell 16.

Den generella bilden i Europa är att organisationsgraden bland arbetstagararna har minskat under 1980- och 1990-talen, med undantag för de nordiska länderna och Belgien (se tabell 16 och diagram 61). Denna minskning av organisationsgraden sammanfaller med en period av mycket hög arbetslöshet (se diagram 62), vilket verkar ha gjort det svårare att upprätthålla medlemsantalet. I Sverige är idag cirka 90 procent av arbetstagararna organiserade i fackföreningar. I Finland och

Danmark är organisationsgraden nästan lika hög, men den är däremot något lägre i Norge. Till de länder som har lägst organisationsgrad hör Spanien, Frankrike, Storbritannien och Nederländerna.

Diagram 62 Arbetslöshet
Procent av arbetskraften

Källa: OECD.

Tabell 16 Organisationsgrad bland arbetstagarare

Procent av arbetskraften

	1970	1980	1990	1998
Belgien	42	53	50	-
Danmark	63	78	75	76
Finland	51	69	73	79
Frankrike	20	22	14	10
Grekland	-	36	34	-
Irland	53	57	53	42
Italien	37	50	39	38
Nederländerna	37	35	24	23
Norge	50	55	56	55
Portugal	-	52	40	-
Schweiz	30	31	27	22
Spanien	-	8	11	16
Storbritannien	45	51	38	30
Sverige	67	78	82	88
Tyskland	32	35	32	26
Österrike	57	52	47	39
Euroområdet	32	35	30	25

Anm. Siffran för Euroområdet är ett genomsnitt av organisationsgraden i respektive land viktat med landets andel av det totala antalet sysselsatta i euroområdet.

Källor: Tabell 2.1 i *The Role of Unions in the Twenty-First Century*, Oxford University Press, 2001 och OECD, Labour Market Statistical Database.

På arbetsgiversidan är organisationsgraden bland företagen den högsta i Österrike, där medlem-

skap i en arbetsgivarorganisation är obligatoriskt. Likaså är organisationsgraden hög i Tyskland, Nederländerna och de nordiska länderna.

Ett mått på hur betydelsefulla kollektivavtalen är som fackförbunden sluter är deras täckningsgrad. Täckningsgraden mäter hur stor del av arbetsmarknaden som omfattas av kollektivavtalen (se tabell 17 och diagram 63). Kollektivavtalen omfattar runt 70-90 procent av arbetstagarerna och har gjort så de senaste tjugo åren i de flesta länderna.⁹ Skillnaderna i täckningsgraden är således små, trots de stora skillnaderna i organisationsgraden. En slutsats som kan dras av detta är att trots att fackförbunden tappat medlemmar, så fortsätter kollektivavtalen att vara en viktig del av lönebildningen i Europa. Ett undantag är emellertid Storbritannien, där både organisationsgraden och täckningsgraden har fallit under 1990-talet.

Tabell 17 Täckningsgrad för kollektivavtal

Procent av det totala antalet anställda som omfattas av avtalen

	1980	1990	1994
Belgien	-	90	90
Danmark	-	69	69
Finland	95	95	95
Frankrike	85	92	95
Italien	85	83	82
Nederländerna	76	71	81
Norge	-	75	74
Portugal	70	79	71
Schweiz	-	53	50
Spanien	-	76	78
Storbritannien	70	47	47
Sverige	-	86	89
Tyskland	91	90	92
Österrike	-	98	98
Euroområdet	86	86	88

Anm. Siffran för Euroområdet är ett genomsnitt av täckningsgraden i respektive land viktat med landets andel av det totala antalet sysselsatta i euroområdet.

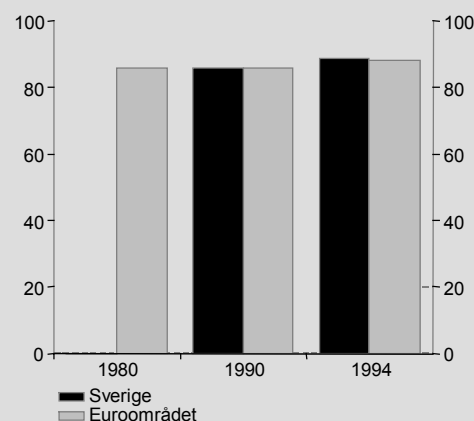
Källa: OECD, Labour Market Statistical Database.

Graden av samordning i avtalsförhandlingarna har betydelse för både lönenivån och lönens känslighet för makroekonomiska störningar (se fördjupningsruta "EMU och samordning i löne-

bildningen"). Man bör skilja mellan formell centralisering och reell samordning. Reell samordning kan förekomma mellan formellt fristående parter genom en rad olika mekanismer, som normbildning och icke-bindande rekommendationer från centralorganisationer och regeringar som ger ett samförstånd om löneökningarna. I många länder (t.ex. Sverige, Österrike och Tyskland) påverkas lönebildningen av att ett avtalsområde, oftast verkstadsindustrin, fungerar som löneledare. I Sverige kan industriavtalet och motsvarande avtal utanför industrin i någon mån tolkas som ett ramverk för reell samordning.

I tabell 18 visas ett index över graden av reell samordning i avtalsförhandlingarna. Indexet varierar mellan noll och ett. Om alla förhandlingar bedrivs på företagsnivå blir värdet på indexet noll. Om löneförhandlingarna är fullständigt samordnade och sker på nationell nivå blir värdet ett. Således ger förbundsvisa förhandlingar ett värde på indexet mellan noll och ett.

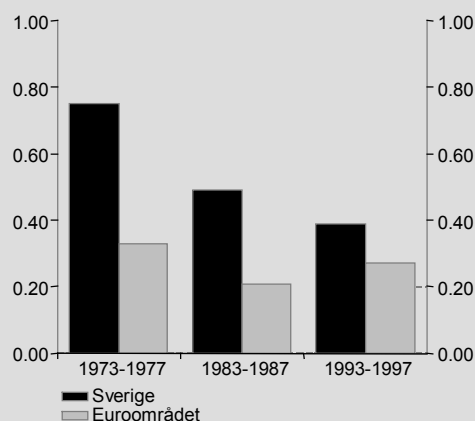
Diagram 63 Täckningsgrad för kollektivavtal
Procent av det totala antalet anställda som omfattas av avtalen

Källa: Se tabell 17.

⁹ En nyligen publicerad undersökning gjord i Tyskland visar att andelen anställda som täcks av någon form av kollektivavtal har fallit till ca 70 procent i det forna Västtyskland och i det forna Östtyskland till 55 procent.

Diagram 64 Graden av samordning
Index-genomsnitt för tre tidsperioder

Källor: Se tabell 18.

Tabell 18 Grad av reell samordning i avtalsförhandlingarna

Index-genomsnitt för tre tidsperioder

	1973-77	1983-87	1993-97
Belgien	0,52	0,31	0,42
Danmark	0,64	0,47	0,34
Finland	0,64	0,58	0,47
Frankrike	0,10	0,07	0,08
Irland	0,37	0,27	0,76
Italien	0,38	0,11	0,32
Nederländerna	0,34	0,45	0,39
Norge	0,42	0,43	0,42
Portugal	0,22	0,23	0,28
Schweiz	0,21	0,20	0,19
Spanien	0,40	0,22	0,34
Storbritannien	0,37	0,18	0,14
Sverige	0,75	0,49	0,39
Tyskland	0,35	0,26	0,24
Österrike	0,82	0,62	0,65
Euroområdet	0,33	0,21	0,27

Anm. Samordningsindexet är ett sammansatt index som speglar dels den relativa betydelsen av förhandlingsnivå (företagsvisa, branschvisa och nationella avtal), dels den andel av fackets medlemmar som organiseras av ett visst fackförbund. Indexet varierar mellan 0 och 1. Siffran för Euroområdet är ett genomsnitt av samordningsgraden i respektive land viktat med landets andel av det totala antalet sysselsatta i euroområdet.

Källor: Calmfors, L., A. Booth, M. Burda, D. Checchi, R. Naylor och J. Visser, "The Future of Collective Bargaining in Europe" i *The Role of Unions in the Twenty-First Century*, 2001 och Visser, J., "A Combined Indicator of Union Centralisation and Coordination", Amsterdam Institute for Advanced Labour Studies, Working Paper 2000/3.

Som framgår av tabell 18 och diagram 64 var graden av samordning allmänt lägre under 1990-

talet än under 1970-talet. Förändringen har varit särskilt påtaglig i Storbritannien där företagsvisa avtalsförhandlingar är helt dominerande och de fackliga organisationernas inflytande har minskat. De fackliga organisationernas möjligheter att vidta konfliktåtgärder har även inskränkts och förhållandet på arbetsmarknaden i Storbritannien liknar alltmer systemet i USA.¹⁰

Förhandlingssystemet i Norden har vissa gemensamma drag, såsom en hög organisationsgrad, men på ett antal punkter föreligger också betydande skillnader. I Sverige har en långtgående decentralisering av avtalsförhandlingarna mot förbunds nivå skett. I Danmark avtalas endast om minimilöner på förbunds nivå och företagen har större frihet att avvika ifrån dessa. I Finland tillämpas ofta inkomstpolitiska överenskommelser mellan staten, arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, vilket normalt inte förekommer i övriga Norden.

Den tyska ekonomin är den största i Europa, mätt som andel av BNP. Löneutvecklingen i Tyskland är därför i stor utsträckning utgångspunkt för konkurrentländerna. Förhandlingarna sker förbundsvis för varje delstat men koordineras av de centrala organisationerna. Efter återföreningen har man i avtalen infört så kallade "exit clauses" som innebär att man i vissa situationer i enskilda företag får avvika från de löneökningar som förhandlats fram på en mer central nivå. Liknande klausuler förekommer även i Spanien. I Frankrike karaktäriseras lönebildningen av konflikter och legala interveneringar snarare än kollektiva förhandlingar. Fackföreningarna är svaga och förhandlingar på företagsnivå dominerar. I Nederländerna präglas förhandlingarna av ett institutionaliserat samrådsförfarande i ett nationellt organ, vilket spelar en stor roll för koordineringen av lönebildningen. De flesta arbetstagare har sina löner satta i kollektivavtal på förbunds nivå, men även kollektivavtal på företagsnivå förekommer. Lönebildningen i Ös-

¹⁰ Länderinformationen är huvudsakligen hämtad från, *Ekonomisk utveckling, arbetsrätt och förhandlingssystem*, Fritzes, Stockholm, SOU 1998:141, Ferner, A. och R. Hyman, *Changing Industrial Relations in Europe*, Blackwell Publishers, Oxford, 1998 och Calmfors, L., "EMU:s effekter på lönebildningen", Bilaga 2 till *Stabiliseringspolitik i valutaunionen*, SOU 2002:16.

terrike präglas likaså av samförståndsanda och samverkan i avtalsförhandlingarna är i praktiken stor.

Om man istället studerar förändringen i graden av samordningen i avtalsförhandlingarna från 1980- till 1990-talet är decentraliseringstrenden inte längre lika entydlig. Under denna period visar istället flera länder (t.ex. Belgien, Frankrike, Spanien och Österrike) en viss återgång till mera centraliserade löneförhandlingar (se tabell 18). Under det senaste året har även lönebildningen i Tyskland visat tecken på en ökad grad av centralisering. Under 2001 gick fem fackförbund inom servicenäringsen samman till ett gemensamt förbund, vilken nu utgör ett av världens största fackförbund.

En annan aspekt på lönebildningen är avtalsperiodernas längd. Denna har betydelse för bl.a. den nominella löneflexibiliteten (se kapitel 6). Många länder i kontinentala Europa (t.ex. Tyskland, Österrike, Nederländerna och Belgien) men även Danmark och Storbritannien slöt avtal årsvis under 1980-talet. Under 1990-talet finns en tendens till längre avtal i flera av dessa länder, vilket medför en lägre grad av nominell löneflexibilitet (se tabell 19). Avtalsperiodernas längd beror bl.a. på hur hög och variabel inflationen är. En lägre och mer stabil inflation skapar förutsättningar för längre avtalsperioder eftersom den nominella lönen inte behöver ändras lika ofta.¹¹ Den ökning i avtalsperiodernas längd som skedde i dessa länder under 1990-talet sammanföll med att inflationen och dess variabilitet avtog (se diagram 65).

Tabell 19 Grad av nominell löneflexibilitet baserat på längden på löneavtalen

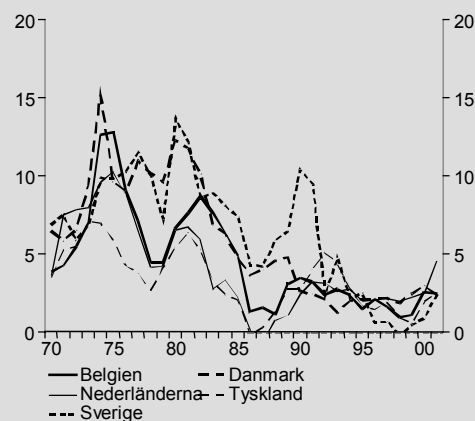
Index för två tidsperioder

	1980-talet	1990-talet
Belgien	2	1
Danmark	2	1
Finland	1	1
Frankrike	1	2
Italien	0	0
Nederländerna	2	1
Norge	1	1
Schweiz	0	0
Spanien	1	1
Storbritannien	2	2
Sverige	1	1
Tyskland	2	1
Österrike	2	2

Anm. Indexet varierar mellan 0 och 2. Ett värde på 0 innebär en avtalslängd på 3 år eller längre, ett värde på 1 innebär en avtalslängd mellan 1 till 3 år och ett värde på 2 innebär en avtalslängd på ett år eller kortare.

Källor: Bruno, M. och J. Sachs, *Economics of Worldwide Stagflation*, Blackwell Publisher, Oxford, 1985 och Groth, C. och Å. Johansson, "Bargaining Structure and Nominal Wage Flexibility", IIES Seminar Paper No. 709, 2002.

Diagram 65 Konsumentprisinflation
Årlig procentuell förändring

Källor: Konjunkturinstitutet och nationella källor.

Nominell löneflexibilitet kan också uppnås genom att lönenivåerna i avtalen indexeras (se faktaruta "Vägar till ökad flexibilitet"). På 1970-talet var indexering till konsumentprisindex vanligt förekommande i många länder. Under detta årtionde drabbades dock flertalet länder av negativa utbudstörningar. Löneindexeringen förvärrade möjligheterna för reallönerna att anpassas nedåt, vilket kan vara en anledning till att dessa indexeringsklausuler avskaffades under 1980-talet. Till de EU-länder som fortfarande har kvar

¹¹ Se bl.a. Ball, L., G. Mankiw och D. Romer, "The New Keynesian Economics and the Output-Inflation Trade-off", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 1988.

löneindexering hör Belgien, Finland, Luxemburg och Spanien, vilka alla är medlemmar av EMU. Frågan huruvida ett medlemskap i EMU kan leda till en högre grad av indexering har studerats teoretiskt och man har funnit stöd för att incitamenten för mera nominell löneflexibilitet ökar vid ett medlemskap.¹² Under de senaste åren har man också sett ökade inslag av löneindexering i Spanien och Finland efter införande av valutaunionen.¹³

Löneskillnaderna har ökat under de senaste tjugo åren i flera länder i Europa (se tabell 20). Ett mått på löneskillnaden är lönekvoter mellan olika inkomstgrupper.¹⁴ Som framgår av tabell 20 ökade löneskillnaderna förhållandevis mera i den övre delen av inkomstfördelningen. Löneskillnaderna tenderar att vara lägre vid centraliserade än vid decentraliserade löneförhandlingar.¹⁵ Således kan en av orsakerna till de ökade löneskillnaderna vara den decentralisering av löneförhandlingarna som skett under de senaste tjugo åren.

Tabell 20 Löneskillnad mätt som kvot mellan löner i olika inkomstpercentiler

	hög/ låg lön	hög / medianlön	medianlön/ låg lön
Finland			
1980	2,47	1,65	1,49
1990	2,49	1,70	1,47
1999	2,36	1,69	1,40
Nederländerna			
1980	2,54	1,60	1,58
1990	2,62	1,66	1,57
1999	2,92	1,76	1,66
Storbritannien			
1980	2,98	1,70	1,75
1990	3,41	1,86	1,84
2000	3,40	1,90	1,79
Sverige			
1980	2,03	1,57	1,30
1990	2,01	1,52	1,32
1998	2,22	1,62	1,37
Frankrike			
1980	3,25	1,93	1,69
1990	3,26	1,99	1,64
1998	3,05	1,92	1,58
Tyskland			
1984	2,88	1,69	1,70
1990	2,76	1,71	1,61
1998	3,04	1,85	1,63

Anm. Hög/låg lön avser kvoten mellan lönen i den 90:e percentilen och lönen i den 10:e percentilen, hög/medianlön avser kvoten mellan lönen i den 90:e och den 50:e percentilen och medianlön/låg lön avser kvoten mellan lönen i 50:e och den 10:e percentilen.

Källa: OECD.

Sammanfattningsvis utmärks lönebildningen i Europa av att organisationsgraden minskat men täckningsgraden för kollektivavtal är fortfarande mycket hög. Graden av samordning minskade från mitten av 1970-talet till mitten av 1980-talet men har därefter ökat något, dock till en nivå som understiger den svenska. Det är oklart om ökningen har något samband med övergången till en valutaunion. Graden av nominell löneflexibilitet har i någon mån minskat genom förlängda avtalsperioder men har också ökat genom stigande inslag av löneindexering i ett antal länder som ingår i valutaunionen. Det senare kan i någon mån tolkas som en anpassning med hänsyn till valutaunionen.

¹² Se bl.a. Calmfors, L. och Å. Johansson, "Nominal Wage Flexibility, Wage Indexation and Monetary Union", IIES Seminar Paper, No. 716, Stockholm University, 2002 och Leichter, J., "Optimal Wage Indexation for a Monetary Union with Country Specific Shocks", Working Paper 400, Department of Economics, Santa Cruz, 1998.

¹³ I Finland förekommer även ökade inslag av vinstdelning i lönebildningen, vilket är ett annat sätt att nå nominell löneflexibilitet. Det kan också ses som ett steg mot en mera decentraliserad lönebildning.

¹⁴ Måttet är hämtat från OECD och avser kvoterna mellan lönen (gross earnings) för heltidsanställda vid den 90:e percentilen och medianlönen, lönen vid den 90:e percentilen och den 10:e percentilen, samt mellan medianlönen och lönen vid den 10:e percentilen.

¹⁵ Se Wallerstein, M., "Wage-Setting Institutions and Pay Inequality in Advanced Industrial Societies", *American Journal of Political Science*, 43, 1999.

5 Svensk lönebildning i EMU

Frågan om ett svenskt deltagande i valutaunionen kommer att prövas i en folkomröstning. Det finns en betydande sannolikhet för att Sverige kommer att delta i valutaunionen och i de båda scenarier för den ekonomiska utvecklingen 2004 till 2010 som presenteras nedan antas att så blir fallet.¹⁶ I dessa scenarier antas att en folkomröstning 2003 har resulterat i ett ja till inträde i valutaunionen. En anslutning till växelkurssamarbetet ERM2 antas ske i början av 2004 och Sverige förutsätts inträda som fullvärdig medlem i EMU den 1 januari 2005. Detta förutsätter dock att man från EU-håll är villig att godkänna att Sverige ingår i ERM2-samarbetet under en kortare period än de stipulerade två åren. Ett sådant undantag gjordes för bl.a. Finland.

Alternativa tidsscheman för ett EMU-inträde är också möjliga. Det är t.ex. tänkbart att Sverige inte beviljas undantag från regeln att den nationella valutan ska ingå i ERM2-samarbetet i två år. Ett alternativt datum för ett inträde skulle då kunna bli 1 januari 2006. Detta förändrar dock inte förutsättningarna för analysen på något avgörande sätt. Det centrala är att växelkursen låses fast genom en anslutning till ERM2 i början av 2004.

En viktig fråga vid ett byte av penningpolitisk regim är under vilka omständigheter ett lands penning- och valutapolitik har betydelse för utvecklingen av landets *reala* ekonomi. En vanlig uppfattning är att uppläggningsen av penning- och valutapolitiken har betydelse för produktion och sysselsättning på kort, men inte på lång sikt. Om priser och löner inte omedelbart anpassar sig (dvs. om det existerar s.k. nominella trögheter) kommer förändringar i *nominella* storheter, inklusive penningpolitik och nominell växelkurs, att medföra förändringar i relativpriser och reallöner. Dessa reala prisförändringar påverkar ekonomins aggregerade efterfrågan och därigenom produktion och sysselsättning. På lång sikt anpassar sig emellertid priser och löner och det uppstår inte någon varaktig förändring i reala och relativa priser, och därmed inte heller i produktion och sysselsättning. Förändringar i penning- och valutapolitik får alltså endast kortsiktiga reala effekter.¹⁷

¹⁶ I fjorårets rapport presenterades olika scenarier som belyser de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen vid fortsatt flytande växelkurs.

¹⁷ Utgångspunkten att omläggningen av penning- och valutapolitiken vid ett medlemskap i EMU inte inverkar på den svenska ekonomins långsiktiga reala utveckling är dock inte helt självklar. En viktig aspekt i sammanhanget är hur lönebildningen och arbetsmarknaden kommer att påverkas. Om lönebildningen påverkas på ett sådant sätt att jämviktsarbetslösheten, dvs. den arbetslöshet som är förenlig med konstanta pris- och löneökningar, ändras, så blir följden att även arbetslösheten, sysselsättningen och BNP-nivån ändras på lång sikt.

En viktig konsekvens av ett EMU-medlemskap är att mekanismer som tidigare bidragit till att hålla ekonomin i balans – den inhemska penningpolitiken och anpassningar av den nominella växelkursen – försvinner. Exempelvis kommer Riksbanken vid ett medlemskap inte längre att kunna reagera med aktivitetsdämpande räntehöjningar om de svenska löneökningarna blir alltför höga eller stimulera ekonomin vid ett efterfrågebortfall som enbart drabbar Sverige. Inte heller kommer anpassningar av den nominella växelkursen att kunna bidra till att stabilisera ekonomin. Om anpassningsförmågan hos de nominella lönerna ökar som en följd av medlemskapet i valutaunionen, dvs. om den nominella löneflexibiliteten ökar, så skulle detta åtminstone delvis kunna uppväga förlusten av den egna penningpolitiken och växelkursen som konjunkturstabiliserande mekanism. Om t.ex. de nominella löneökningarna snabbare anpassas nedåt vid ett efterfrågebortfall, sänks kostnadsläget och efterfrågan kan öka igen tack vare lägre priser.

Som konstaterades i föregående kapitel är det svenska kostnadsläget i förhållande till euroområdet i nuläget förhållandevis gott. Utvecklingen 2002-2003 väntas inte ändra denna bild på något avgörande sätt. Även olika beräkningar av kronans långsiktiga jämviktskurs indikerar att det finns ett utrymme för en förstärkning av kronan utan att vinstandelen minskar till en ohållbart låg nivå. Mot denna bakgrund antas att kronan kommer att knytas till euron till en något starkare kurs än dagens. Kronans centralkurs i ERM2 och konverteringskursen vid inträdet i valutaunionen bestäms slutgiltigt genom förhandlingar mellan Sverige och de andra EU-länderna. Både centralkurs och konverteringskurs antas i de scenarier som presenteras nedan bli 8,80 kronor per euro. Kronan förväntas stärkas till en nivå kring konverteringskursen före ERM2-anslutningen i början av 2004, för att sedan vara i stort sett stabil mot euron fram till inträdet i valutaunionen.

Som nämnts tidigare görs bedömningen att dollarn på sikt kommer att deprecieras som en del av en anpassning av stora sparandeobalanserna i den amerikanska ekonomin.

Trots att kronan knytas till en starkare nominell kurs än dagens, och trots att euron bedöms förstärkas mot dollarn långsiktigt, kommer exportpriserna kunna öka ytterligare i förhållande till importpriserna och euroområdets exportpriser utan att bytesbalansöverskottet blir för litet.¹⁸ Därmed finns det också ett visst utrymme för en ökning av arbets-

Denna möjlighet diskuteras i fördjupningsrutan "EMU:s långsiktiga effekter på reallön och sysselsättning".

¹⁸ För en analys av den reala jämviktsväxelkursen, se faktarutan "Beräkningar av den reala effektiva jämviktsväxelkursen" i Konjunkturläget mars 2002 och Nilsson, K., "Do Fundamentals Explain the Behaviour of the Real Effective Exchange Rate?", Working Paper No. 78, 2002, Konjunkturinstitutet.

kostnaderna i förhållande till euroområdet utan att vinsterna minskar till en ohållbart låg nivå. De svenska arbetskostnaderna kan således övergångsvis öka något snabbare än euroområdets. De stigande svenska exportpriserna bidrar i sin tur till att undvika en ohållbar minskning av näringslivets vinster. Den övergångsvis snabba ökningen av arbetskostnaderna medför att både produktpriser och konsumentpriser ökar något mer än i euroområdet. Därigenom sker en successiv anpassning mot ett långsiktigt balanserat kostnads- och konkurrensläge på lång sikt. Denna bedömning är dock mycket osäker och beror bl.a. på värderingen av konkurrensläget i nuläget och den ekonomiska utvecklingen under de kommande åren.

Som beskrivits ovan görs antagandet att bytet av penningpolitisk regim inte påverkar reala storheter som t.ex. produktion och reallön på lång sikt. Detta innebär att den reala jämviktsväxelkursen, dvs. den långsiktiga relationen mellan svenska och utländska priser uttryckt i gemensam valuta, kommer att vara densamma oavsett om Sverige går med i valutaunionen eller inte. Motsvarande reala appreciering som kan förväntas äga rum vid ett svenskt medlemskap i EMU skulle således ha ägt rum även om Sverige stannat utanför valutaunionen. En viktig skillnad är dock att förstärkningar av den nominella växelkursen mot euroområdet inte kan bidra till denna process vid ett EMU-medlemskap. Den reala apprecieringen kommer istället att ske genom att svenska priser och löner under anpassningsperioden ökar mer än i euroområdet och övergångsvis också snabbare än vad de skulle ha gjort utanför valutaunionen.

Lönebildningen är central vid ett EMU-medlemskap av flera skäl. Det är samhällsekonomiskt önskvärt att den i högre grad än tidigare bidrar till att dämpa de konjunkturella svängningarna, eftersom detta inte längre kan ske via den egna penningpolitiken och nominella växelkursanpassningar. Samtidigt måste den också, enligt resonemanget ovan, tillsammans med prisbildningen överta den nominella växelkursens roll som jämviktsskapande mekanism när det gäller det relativa kostnadsläget och den reala växelkursen.

För att belysa lönebildningens betydelse vid ett EMU-medlemskap presenteras i denna rapport två scenarier med olika antaganden om lönebildningen 2004-2005. I huvudskenariot antas lönebildningen fungera så att löneutvecklingen tillsammans med övrig prisbildning leder till en successiv anpassning mot långsiktig makroekonomisk balans. Denna långsiktiga jämvikt utmärks av att arbetslösheten är lika med jämviktsarbetslösheten, inflationen är lika med inflationsmålet, kapitalavkastningen är lika med en internationellt bestämd kapitalavkastning samt kapitalintensiteten, dvs. kapitalstocken i förhållande till antalet arbetade timmar, anpassats med hänsyn till denna kapitalavkastning. Det svenska relativa kostnadsläget ligger då på en långsiktigt hållbar nivå.

Det andra scenariot visar den ekonomiska utvecklingen om de svenska arbetskostnadsökningarna under 2004 och 2005 blir högre än i huvudscenariot. En jämförelse mellan de båda scenarierna visar därmed hur den svenska ekonomin anpassas till en alltför höga arbetskostnadsökningar vid ett medlemskap i EMU.

EMU:s långsiktiga effekter på reallön och sysselsättning

Ett deltagande i valutaunionen kan ge två principiellt olika effekter på lönebildningen.

- Dels kan *lönenivån i förhållande till prisnivån i genomsnitt över konjunkturcykeln* (jämviktsreallönen) påverkas. Den reala lönenivån i genomsnitt över konjunkturcykeln är central för de genomsnittliga produktions-, sysselsättnings- och arbetslöshetsnivåerna (jämviktsproduktion, jämviktssysselsättning och jämviktsarbetslöshet).
- Dels kan *lönernas och arbetskostnadernas flexibilitet* förändras. Detta har betydelse för ekonomins förmåga att hantera olika makroekonomiska störningar och hur mycket produktionen och sysselsättningen svänger kring sina långsiktiga jämviktsvärden.

I denna fördjupningsruta görs en översiktlig genomgång av det aktuella forskningsläget när det gäller den första av dessa båda effekter. EMU:s effekter på löneflexibiliteten behandlas i kapitel 6.¹⁹

Ett EMU-medlemskap kan påverka lönebildningen dels genom att arbetsmarknadens parter *ändrar sitt beteende* inom den befintliga institutionella ramen på arbetsmarknaden, dels genom att ett EMU-deltagande ger upphov till *institutionella förändringar*, exempelvis att regering och riksdag beslutar om förändringar i regelsystemet på arbetsmarknaden.

Beteendeförändringar inom den befintliga institutionella ramen

När det gäller tänkbara beteendeförändringar är det framför allt två argument, med sinsemellan motsatta slutsatser, som framförts. Det första argumentet bygger på att ett EMU-medlemskap ökar konkurrensen på produktmarknaderna medan det andra argumentet fokuserar på spelet mellan arbetsmarknadens parter och Riksbanken.

Ett ökat konkurrenstryck på produktmarknaderna kan vara en följd av att den gemensamma valutan minskar transaktionskostnader och valutarisker vid internationella affärer och därigenom leder till ökad handel och fler utländska direktinvesteringar, samt av att prisjämförelser mellan olika länder underlättas. Eftersom lönekostnaderna är viktiga för produktpriserna kommer en mer priskänslig produkt efterfrågan i sin tur att leda till att det enskilda företags efterfrågan på arbetskraft blir mer lönekänslig. En mer lönekänslig arbetskraftsefterfrågan ökar incitamenten till återhållsamhet i lönebildningen, vilket ökar jämviktssysselsättningen och minskar jämviktsarbetslösheten.

Slutsatsen att ett EMU-medlemskap genom ett ökat konkurrenstryck kommer att leda till en lägre reallönenivå och en högre sysselsättningsnivå i genomsnitt över konjunkturcykeln är dock inte uppenbar. Resonemangskedjan innehåller en rad länkar där forskningsresultaten inte är helt entydiga. Exempelvis är det inte självklart att en gemensam valuta verkligen ger upphov till ökad integration i form av en större utrikeshandel, även om forskningen alltmer ser ut att luta åt denna slutsats.²⁰ Vidare kan ökad integration göra det lättare för multinationella koncerner att uppnå marknadsdominans, vilket skulle innebära att konkurrensen minskar istället för ökar.

¹⁹ Såväl denna fördjupningsruta som kapitel 6 är i allt väsentligt en sammanfattning av den mer grundliga genomgång som görs i Calmfors, L., "EMU:s effekter på lönebildningen", Bilaga 2 till *Stabiliseringspolitik i valutaunionen*, SOU 2002:16. Analysen förutsätter att lönebildningssystemet kan påverka reallönenivån, vilket inte är fallet på lång sikt i den tanken som tillämpas i övrigt i denna rapport.

²⁰ Vissa empiriska studier (t.ex. Glick, R. och A.K. Rose, "Does a Currency Union Affect Trade? The Time Series Evidence", *European Economic Review*, 46, 2002) pekar på betydande positiva och statistiskt signifikanta effekter på utrikeshandel av en gemensam valuta, medan andra studier (t.ex. Persson, T., "Currency Unions and Trade: How Large is the Treatment Effect?", *Economic Policy*, 16, 2001) inte finner något sådant statistiskt säkerställt samband.

Mycket återstår att belägga empiriskt när det gäller sambanden mellan EMU-medlemskap, integration, konkurrens och lönebildning. Det är därför i nuläget svårt att bedöma hur stor vikt som bör läggas vid argumentet att en gemensam valuta skapar ett ökat konkurrenstryck som i sin tur har en återhållande effekt på lönebildningen och en positiv inverkan på sysselsättningen.

I debatten har under senare tid också framförts ett argument som fokuserar på samspelet mellan arbetsmarknadens parter och Riksbanken. Enligt detta argument skulle ett EMU-medlemskap istället kunna resultera i *mindre* återhållsamhet i lönebildningen och därmed en högre reallönenivå och lägre sysselsättning i genomsnitt över konjunkturcykeln, dvs. implikationerna är de rakt motsatta i förhållande till argumentet om ökad konkurrens.

Tanken är att en centralbank som, liksom Riksbanken, självständigt bedriver penningpolitik med ett inflationsmål som riktmärke har en dämpande inverkan på lönebildningsprocessen i landet, eftersom höga löneökningar som hotar inflationsmålet snabbt kommer att mötas med räntehöjningar som minskar aktivitetsnivån i ekonomin och ökar arbetslösheten. De avtalslutande parterna är medvetna om att Riksbanken

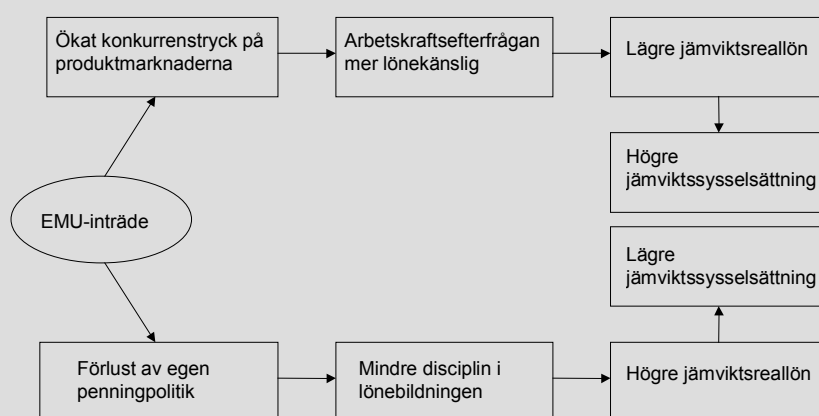
agerar på detta sätt och undviker därför alltför höga löneökningar. Vid ett EMU-medlemskap kommer höga löneökningar i Sverige inte längre att ge upphov till en sådan penningpolitisk respons. Därmed försvinner ett incitament till återhållsamhet i lönebildningen och det finns en risk för att reallönenivåerna blir högre och sysselsättningen lägre.²¹

De båda ovan diskuterade argumenten om hur ett EMU-medlemskap kan komma att påverka lönebildningsbeteendet – ökat konkurrenstryck på produktmarknaderna respektive förlusten av den inhemska penningpolitiken – kan sammanfattas med figur 1. Eftersom de två effekterna verkar i olika riktning beror den sammantagna effekten av ett EMU-inträde på jämviktsreallön och jämviktssysselsättning på vilken effekt som är den dominerande. Detta kan inte med säkerhet avgöras med utgångspunkt i befintliga forskningsresultat.

Institutionella förändringar

Ett EMU-medlemskap kan också påverka lönebildningen *indirekt* genom olika typer av förändringar av det institutionella ramverket på

Figur 1. Effekter på sysselsättning och reallönenivå vid ett EMU-medlemskap

²¹ Många ekonomer gör bedömningen att hypotesen att centralbanken fungerar som en avskräckande faktor är rimlig och att ett EMU-medlemskap är förknippat med en risk för sämre disciplin i lönebildningen (se t.ex. Calmfors, L., "EMU:s effekter på lönebildningen", Bilaga 2 till *Stabiliseringspolitik i valutaunionen*, SOU 2002:16 samt Andersson, D., särskilt yttrande till samma utredning).

arbetsmarknaden. I diskussionen nedan fokuseras på de politiska incitament som enligt befintlig forskning kan tänkas finnas för regering och riksdag att i syfte att åstadkomma en låg jämviktsarbetslöshet lagstiftningsvägen besluta om reformer av olika regelsystem, såsom t.ex. arbetslöshetsförsäkringen, spelreglerna för avtalsförhandlingarna och lagstiftningen för anställningskydd. I grova drag kan forskningen sägas ta som utgångspunkt att incitamenten för olika reformer på arbetsmarknaden bestäms av en politisk avvägning mellan att å ena sidan ge de anställda ("insiders") höga reallöner och högt skydd mot arbetslöshet och å andra sidan uppnå hög sysselsättning i ekonomin som helhet.

Det finns flera mekanismer genom vilka ett EMU-medlemskap skulle kunna påverka incitamenten för att genomföra arbetsmarknadsreformer. Ett vanligt argument i den ekonomisk-politiska debatten är att ett EMU-medlemskap skulle stärka incitamenten för reformer därför att det då inte skulle finnas något annat alternativ att bekämpa arbetslösheten.²² Argumentet kan emellertid ifrågasättas av flera skäl. För det första tycks det bygga på uppfattningen att en egen penningpolitik ger större möjligheter att genom expansiva åtgärder varaktigt höja sysselsättningen. Det är dock inte troligt att den nuvarande inflationsmålpolitiken kommer att överges om Sverige väljer att stå utanför valutaunionen och det finns inte heller skäl att tro att en generellt mer expansiv penningpolitik skulle leda till varaktigt högre sysselsättning. För det andra kan man vända på resonemanget och hävda att om det trots allt finns en frestelse för de ekonomisk-politiska beslutsfattarna att föra en inflationistisk politik utanför EMU, så skulle arbetsmarknadsreformer som sänker jämviktsarbetslösheten minska denna frestelse. Incitamenten för reformer skulle enligt detta argument kunna vara *starkare* vid ett utanförskap.

Man kan också tala om ett *försiktighetsmotiv* för arbetsmarknadsreformer. Om svängningarna i sysselsättningen ökar vid ett EMU-medlemskap till följd av att den egna penningpolitiken försvinner som stabiliseringspolitiskt instrument, så

kan man räkna med att arbetslösheten åtminstone under vissa perioder kommer att vara mycket hög. Ju högre jämviktsarbetslösheten är, dvs. ju högre nivån är kring vilken arbetslösheten svänger, desto större är risken att arbetslösheten tidvis ligger på nivåer som uppfattas som socialt oacceptabla.²³ Genom arbetsmarknadsreformer som sänker den genomsnittliga nivån på arbetslösheten skulle risken för sådana riktigt dåliga utfall kunna reduceras.

Det går emellertid också att vända på försiktighetsargumentet: Om ett EMU-medlemskap innebär större konjunktursvängningar kan det hända att *efterfrågan på trygghetssystem och arbetsmarknadsregleringar* som skyddar individerna mot dessa svängningar ökar. Även ett ökat konkurrenstryck från utlandet skulle kunna få samma effekt.

Det är också möjligt att ta de tidigare diskuterade argumenten för direkta beteendeförändringar i lönebildningen – "avskräckningsargumentet" respektive "konkurrensargumentet" – som utgångspunkt för en analys av hur de politiska incitamenten för arbetsmarknadsreformer skulle kunna komma att förändras vid ett EMU-medlemskap. Om Riksbanken inte längre kan fungera som avskräckande faktor försvinner ett incitament till återhållsamhet i lönebildningen. Reallönenivån riskerar då att varaktigt pressas upp med högre jämviktsarbetslösheten som följd. Arbetsmarknadsreformer som bidrar till att sänka jämviktsarbetslösheten skulle kunna motverka en sådan utveckling och således vara ett sätt att "kompensera" för den sämre disciplinen i lönebildningen som förlusten av den egna penningpolitiken kan ge upphov till.

På motsvarande sätt skulle man kunna hävda att ett ökat utländskt konkurrenstryck, som sänker reallönenivån och ökar jämviktssysselsättningen, gör reformer mindre angelägna eftersom arbetslösheten ändå minskar. Samtidigt kan arbetsmarknadsreformer som sänker lönenivån också utgöra ett sätt att i sysselsättningshänseende "klara sig bättre" i den ökande konkurrensen

²² Detta har ibland kallats *TINA-argumentet* (There Is No Alternative), syftande på de reformer som genomfördes av Margaret Thatcher i Storbritannien under 1980-talet med motiveringen att det inte fanns något annat trovärdigt alternativ att varaktigt minska arbetslösheten.

²³ Risken för att arbetslösheten vid en negativ konjunkturstörning skulle öka ytterligare från den höga nivå på arbetslösheten som rådde i mitten av 1990-talet var en av de viktigaste anledningarna till att EMU-utredningen (*Sverige och EMU*, SOU 1996:158) valde att rekommendera att Sverige inte skulle gå med i valutaunionen i första omgången 1999.

från utlandet, dvs. reformerna skulle kunna fungera som en sorts konkurrensmedel. Vissa bedömare med en negativ inställning till reformer i syfte att stärka incitamenten för återhållsamhet i lönebildningen talar här om en risk för "en kapplöpning mot botten", där euroländerna tävlar om att avreglera sina arbetsmarknader.

Det finns slutligen också skäl att beakta att de politiska incitamenten för att genomföra arbetsmarknadsreformer sannolikt hänger samman med hur snabbt de kan väntas leda till resultat. Samspelet med stabiliseringspolitiken kan i detta sammanhang vara en viktig faktor. Om reformer genomförs i ett läge då den aggregerade efterfrågan är låg kan det ta lång tid innan man ser några positiva sysselsättningseffekter. En orsak kan vara att reformerna verkar genom att pressa ned reallönenivån. Om efterfrågan är låg kan en sådan reallöneanpassning ta lång tid. Skälet är, som tidigare diskuterats, att de nominella lönerna är trögrörliga nedåt och att det kan finnas en skepsis mot låga nominallöneökningar.

Utanför EMU kommer, om den nationella penningpolitiken är inriktad på ett inflationsmål, eventuella arbetsmarknadsreformer att samordnas med efterfrågepolitiken på ett naturligt sätt. Reformerna som bidrar till att såväl löne- som prisstegringstakten sänks kommer att leda till att centralbanken stimulerar efterfrågan och håller inflationen uppe genom styrräntesänkningar. Därmed underlättas reallöneanpassningen, som i mindre utsträckning måste ske genom övergångsvis mycket låga nominallöneökningar. I EMU utformar ECB penningpolitiken efter situationen i euroområdet som helhet. Arbetsmarknadsreformer i ett enskilt land som sänker den inhemska pris- och lönestegringstakten behöver därför inte utlösa några penningpolitiska reaktioner av det slag som enligt resonemanget ovan skulle påskynda reallöneanpassningen. Som ett resultat kan denna anpassning ta betydligt längre tid och de positiva sysselsättningseffekterna därför låta vänta på sig. Möjligheten till snabbare sysselsättningseffekter vid ett utanförskap kan leda till att arbetsmarknadsreformer blir politiskt lättare att genomföra.

Sammanfattningsvis finns alltså en rad olika sätt på vilka incitamenten för regering och riksdag att lagstiftningsvägen förändra det institutionella ramverket på arbetsmarknaden skulle kunna påverkas vid ett EMU-medlemskap. Effekter-

na går dock i olika riktning och det är svårt att väga de olika argumenten mot varandra. I motsats till vad som ofta hävdats går det således knappast att ta för givet att ett EMU-medlemskap kommer att leda till mer arbetsmarknadsreformer.

Internationella förutsättningar

Återhämtningen i den globala ekonomin under 2003 medför att BNP i stora delar av OECD-området förväntas närma sig sin potentiella nivå. Såväl i USA som i Japan, Storbritannien och euroområdet väntas emellertid resursutnyttjandet vara fortsatt lågt under 2003, med betydande negativa produktionsgap.

Bilden av den ekonomiska utvecklingen 2004–2010 sammanfattas av Tabell 21. I takt med att såväl resursutnyttjandet som inflationstrycket tilltar under 2004 och 2005 höjs styrräntorna. Både i euroområdet och i USA förväntas penningpolitiken bli neutral under 2006 och produktionsgapen bedöms slutas året därefter. ECB antas på lång sikt stabilisera inflationen i euroområdet kring 1,5 procent. I USA förväntas inflationen stabiliseras på en betydligt högre nivå. Långsiktigt antas de korta realräntorna i såväl euroområdet som USA uppgå till ca 3 procent.

Tabell 21 Internationell utveckling

Årlig procentuell förändring respektive procent

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
USA									
BNP	2,3	2,8	3,6	3,8	3,6	3,4	3,2	3,1	3,1
KPI	1,5	2,0	2,4	2,5	2,5	2,6	2,6	2,6	2,6
Styrränta ¹	1,75	2,5	4,0	5,0	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5
Euroområdet									
BNP	0,9	2,4	2,8	2,8	2,6	2,5	2,4	2,4	2,4
HIKP	2,1	1,7	1,7	1,7	1,6	1,6	1,5	1,5	1,5
Styrränta ¹	3,25	3,75	4,0	4,25	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
OECD 19									
BNP	1,4	2,4	2,9	3,0	2,8	2,7	2,6	2,6	2,5
KPI	1,3	1,5	1,8	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1
Marknads- tillväxt ²	1,0	6,3	6,4	7,4	7,2	7,0	6,8	6,6	6,5

¹ I december respektive år.

² Avser OECD 14.

Källa: Konjunkturinstitutet.

De nuvarande stora obalanserna i den amerikanska ekonomin, med ett lågt sparande och kraftiga bytesbalansunderskott, bedöms till viss del korrigeras fram till 2010. Den gradvisa förbättringen av bytesbalansen går hand i hand med en fortsatt försvagning av dollarn, såväl mot euron som i effektiva termer.

I takt med att den ekonomiska tillväxten tar fart kommer även den internationella handeln att växa allt snabbare.

Marknadstillväxten för svensk export förväntas följa samma mönster. Efter den mycket svaga utvecklingen under 2001 och 2002, förutses marknaden för svensk export växa i god takt från 2003 och framåt.

Tabell 22 Arbetsmarknad i euroområdet

Årlig procentuell förändring

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Arbetskostnad	3,3	3,4	3,4	3,4	3,4	3,5	3,5	3,5	3,5
Sysselsättning	0,4	0,5	0,6	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6
Arbetsproduktivitet									
Hela ekonomin	0,5	1,9	2,2	2,0	1,9	1,9	1,8	1,8	1,8
Industrin	2,2	3,4	4,3	3,9	3,7	3,7	3,5	3,5	3,5

Anm. Arbetskostnaden avser kostnad per timme, sysselsättning avser antalet anställda och produktiviteten avser produktion per anställd.

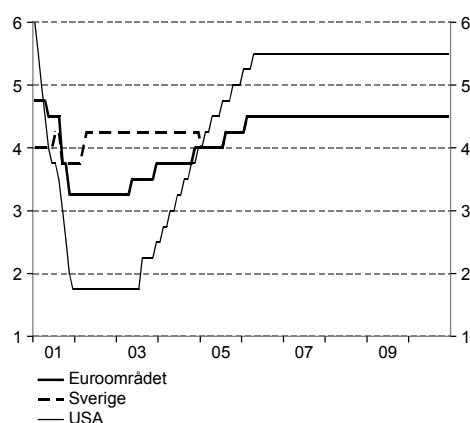
Källa: Konjunkturinstitutet.

BNP-tillväxten i euroområdet bedöms bli lägre än i USA och i OECD-området som helhet 2004–2010 (se tabell 21). Den svagare tillväxten i euroområdet förklaras främst av att arbetsutbudet väntas öka i långsammare takt. Sysselsättningen antas växa med mellan 0,6 och 0,8 procent per år (se tabell 22). Detta är betydligt lägre än vad som förväntas i USA, men avsevärt högre än i Sverige. Skillnaden i sysselsättningstillväxt mellan euroområdet och Sverige kan inte i någon större utsträckning förklaras av demografiska skillnader. Den högre sysselsättningstillväxten inom euroområdet beror istället på antaganden om ökande förvärvsfrekvens och stigande pensionsålder.

Konjunkturuppgången antas leda till att produktivitetstillväxten i euroområdet under några år är något högre än den långsiktiga, som uppskattas till 1,8 procent för hela ekonomin. Medelarbetstiden antas vara konstant. Den långsiktiga produktivetsökning är lägre än i USA men i linje med den långsiktiga produktivetsutvecklingen i Sverige.

Ökningen av arbetskostnaderna i såväl Sverige som i euroområdet bestäms på lång sikt av ECB:s inflationsmål, som antas vara 1,5 procent, samt den långsiktiga ökningen av arbetsproduktiviteten i näringslivet. Detta medför en ökning av arbetskostnaderna per timme med 3,5 procent på lång sikt. Ökningen är 0,5 procentenheter lägre än om Sverige står utanför EMU, vilket är en följd av ECB:s lägre målsatta nivå för inflationen. Eftersom produktiviteten inte ändras är dock löneökningen densamma i reala termer. Även på kort sikt antas arbetskraftskostnaden per timme i euroområdet öka med runt 3,5 procent per år. I kombination med den relativt goda produktivetsutvecklingen under de närmaste åren medför detta en viss ökning av vinstandelen i euroområdet.

Diagram 66 Styrräntor
Procent, månadsvärden för enkla årsräntor

Källor: Riksbanken, nationella källor och Konjunkturinstitutet.

Svensk ekonomi i EMU – huvudscenario

Vid ett medlemskap i EMU ställs ökade krav på ekonomins anpassningsförmåga eftersom mekanismer som tidigare bidragit till att stabilisera ekonomin – den inhemska penningpolitiken och anpassningar av den nominella växelkursen – försvinner. Inte minst ökar kraven på lönebildningen. I det huvudscenario som presenteras nedan antas att lönebildningen vid ett EMU-medlemskap fungerar så att den svenska ekonomin successivt anpassas mot långsiktig makroekonomisk balans vid en jämviktsarbetslöshet på 4 procent. Det innebär att lönekostnaderna i scenariot ökar i den takt som är motiverat med hänsyn till konkurrensläget.

Räntor och växelkurs

Det antagna svenska inträdet i valutaunionen i början av 2005 medför att den svenska reporäntan då ersätts av ECB:s refinänta (se tabell 23). Under ERM2-fasen, som antas börja 2004, kommer dock en viss räntedifferens att bestå mellan den svenska reporäntan och ECB:s refinänta (se diagram 66).

Kronan antas stärkas till en nivå kring centralkursen 8,80 SEK per euro under 2003, för att sedan vara i stort sett stabil mot euron fram till inträdet i valutaunionen. Under hela perioden fram till 2010 väntas en appreciering i termer av TCW-index, då euron stärks mot bl.a. dollarn (se diagram 67).

Tabell 23 Räntor och växelkurs i huvudscenariot

Procent respektive index

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ECB, refinänta	3,25	3,75	4,0	4,25	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
Reporänta	4,25	4,25	4,25	4,25	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
TCW-index	132,4	126,2	125,5	125,0	124,5	124,0	123,5	123,1	122,7

Anm. Prognoserna är värdena i december respektive år. Reporäntan ersätts med ECB:s refinänta fr.o.m. 2005.

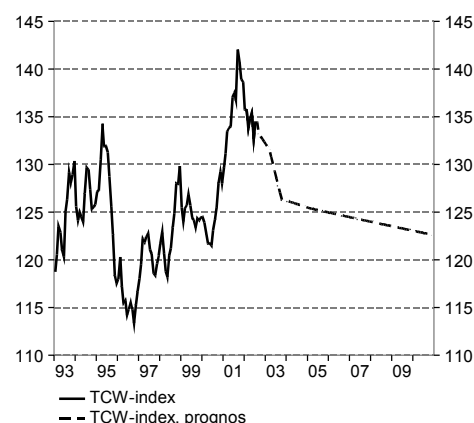
Källa: Konjunkturinstitutet.

Arbetsutbud

Befolkningen i arbetsför ålder (16–64 år) beräknas i SCB:s befolkningsprognos öka med ca 0,5 procent per år i början av perioden för att efter 2007 öka i allt långsammare takt (se diagram 68). Efter 2010 väntas befolkningen i arbetsför ålder minska. De främsta skälen till detta är det låga barnafödandet och att den stora grupp som föddes under andra halvan av 1940-talet börjar gå i ålderspension vid denna tid.

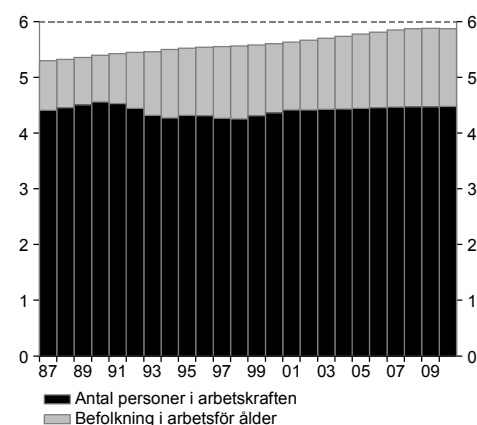
Arbetskraftsutbudets utveckling bedöms följa ett liknande mönster men utvecklingen väntas av demografiska skäl

Diagram 67 TCW-index
Index 1992-11-18=100

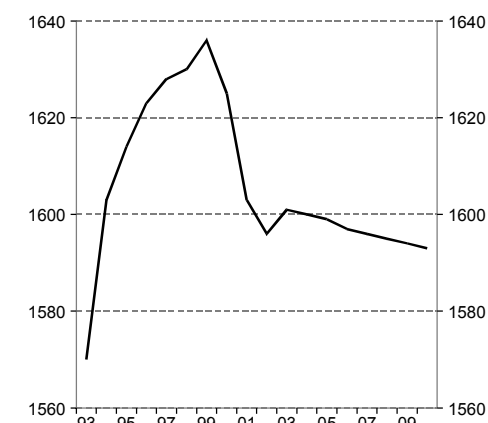
Källor: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 68 Arbetsutbud
Miljoner personer

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 69 Medelarbetstid
Timmar per år

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

bli något mindre markant än för befolkningen i arbetsför ålder (se tabell 24). Befolkningsökningen sker huvudsakligen i de allra äldsta befolkningsgrupperna där arbetskraftsdeltagandet normalt är betydligt lägre. Under början av perioden ökar arbetskraftsutbudet endast obetydligt för att mot slutet inte växa alls. Det fallande arbetskraftsdeltagandet beror även på ett växande antal långtidssjukskrivningar och förtidspensioneringar. I slutet av perioden bedöms ökningstakten för långtidssjukskrivningar och förtidspensioneringar avta och begränsas till den ökning som uppkommer av demografiska skäl.

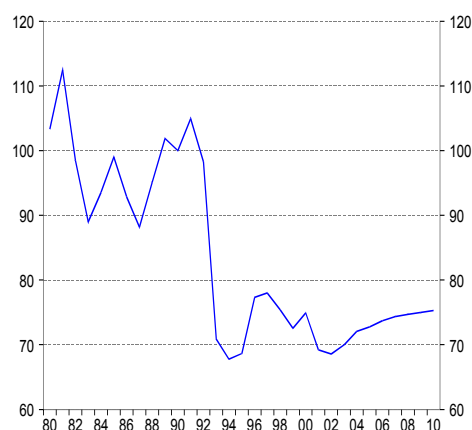
Medelarbetstiden spås falla svagt under perioden som en följd av avtalsmässiga arbetstidsförkortningar (se diagram 69). Minskningen 2003-2010 uppgår till 0,5 procent. Beräkningarna förutsätter att det inte sker någon lagstiftad arbetstidsförkortning, då Konjunkturinstitutets prognoser normalt utgår från oförändrad lagstiftning. Ökningen av antalet arbetade timmar begränsas under perioden till ca 0,1 procent per år (se tabell 24).

Den reguljära sysselsättningsgraden för befolkningen i åldrarna 20-64 år beräknas falla från 78,2 procent 2001 till 77,2 procent 2010. Detta är till viss del ett resultat av att lönebildningen antas fungera så att jämviktsarbetslösheten uppgår till 4 procent.

Löner, priser och arbetslöshet

Under 2003 stärks den nominella växelkursen när kronan förhållandevis snabbt apprecieras till ca 8,80 SEK per euro. Det medför att inflationen dämpas något till följd av en lägre importerad inflation. Det förhållandevis gynnsamma konkurrensläget för svensk ekonomi återspeglas i relativt låga priser i Sverige jämfört med omvärlden, dvs. i ett realt apprecieringsutrymme för kronans växelkurs. De relativa enhetsarbetskostnaderna kan därmed stiga under anpassningsprocessen.²⁴ När kronan 2005 ersätts av euron sker den reala apprecieringen genom en jämförelsevis något högre pris- och löneökningstakt i Sverige. Det relativa kostnadsläget i industrin stiger till ungefär samma nivå som under 2000 (se diagram 70), vilket bedöms vara förenligt med en hållbar vinstnivå. Till en del beror detta på att företagen kompenserar sig genom att höja sina priser. Följden blir att också priserna i konsumentledet stiger något snabbare än vad som annars skulle vara fallet. På lång sikt bestämmer dock ECB:s inflationsmål konsumentprisutvecklingen. År 2010 beräknas såväl HIKP- som UND1X-inflationen vara i linje med ECB:s mål om en inflationstakt under 2 procent. Även arbetskost-

Diagram 70 Relativ enhetsarbetskostnad mot euroområdet, tillverkningsindustrin
Index 1990=100, årsvärden

Källor: Bureau of Labor Statistics och Konjunkturinstitutet.

²⁴ Enhetsarbetskostnaden för euroområdet mäts för de 5 länder för vilka data finns tillgängliga, nämligen Tyskland, Frankrike, Italien, Holland och Belgien.

nadsutvecklingen kommer att successivt närma sig euroområdet ökningstakt. Tidsprofilen för pris- och löneutvecklingen, med snabbare ökningar i början av perioden, understöds också av att penningpolitiken inledningsvis blir något mer expansiv vid ett EMU-medlemskap.

I huvudscenariot bedöms arbetskostnaderna stiga med 4,6 procent under 2004 och 2005. Under perioden faller sedan ökningstakten successivt, för att 2010 uppgå till 3,9 procent (se diagram 71 och 72). På lång sikt ökar arbetskostnaderna i Sverige i samma takt som i euroområdet, dvs. med 3,5 procent. Den övergångsvis högre ökningstakten är till viss del en följd av att den svenska arbetsproduktiviteten ökar snabbare under de närmaste åren än på lång sikt (se tabell 24). Det huvudsakliga skälet är dock att den reala växelkursen förstärks mot långsiktig jämvikt, vilket under anpassningsperioden ger en något högre arbetskostnadsökningstakt.

Den öppna arbetslösheten uppgår till 4,2 procent under 2004–2007. Under 2008 faller arbetslösheten till jämviktsnivån 4,0 procent. De snabba löneökningarna i början av perioden, vilka inte kan motverkas av penningpolitiska åtgärder och anpassningar av den nominella växelkursen, bidrar således till att arbetslösheten ligger något över den långsiktiga jämviktsnivån under ett antal år.

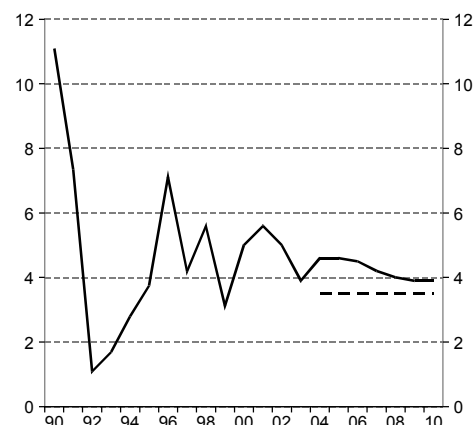
Tabell 24 Arbetsmarknad och priser i huvudscenariot
Procentuell förändring

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Arbetskostnad	4,7	4,2	4,6	4,6	4,5	4,2	4,0	3,9	3,9
Produktreallohn	2,7	2,0	2,2	1,9	1,7	1,5	1,6	1,6	1,7
Konsumentreallohn	2,1	2,4	2,6	2,3	2,1	1,9	1,9	1,9	2,0
Arbetskraftsutbud	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1	0,0
Arbetslöshet	4,0	4,3	4,2	4,2	4,2	4,2	4,0	4,0	4,0
Arbetade timmar	-0,4	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	-0,1
Arbetsproduktivitet									
Hela ekonomin	2,0	2,2	2,3	2,1	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8
Näringslivet	2,6	2,7	2,8	2,7	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3
Industrin	5,5	4,4	4,2	4,0	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
Inflation (HIKP)	2,5	1,8	1,9	2,2	2,4	2,3	2,1	2,0	1,9

Anm. Arbetskostnad avser kostnad per timme. Arbetsproduktivitet avser produktion per timme. Produktreallohn är arbetskostnad till produktpris (BNP-deflator). Konsumentreallohn är arbetskostnad i förhållande till konsumentpris (HIKP).

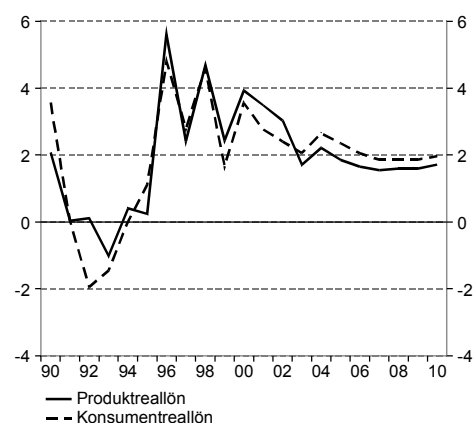
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 71 Arbetskostnader i näringslivet
Årlig procentuell förändring

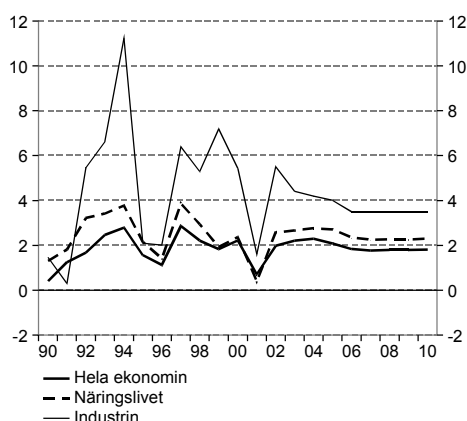
Anm. Streckad linje anger långsiktig nivå.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 72 Reallön i näringslivet
Årlig procentuell förändring

Anm. Arbetskostnader per timme deflaterade med produktpris respektive konsumentpris.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 73 Arbetsproduktivitets
Årlig procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Utvecklingen av BNP och efterfrågans sammansättning

Inträdet i EMU den 1 januari 2005 beräknas påverka den svenska ekonomins reala utveckling under en övergångsperiod. På lång sikt, när relativpriser och reallöner anpassats, antas de realekonomiska effekterna, exempelvis på BNP och sysselsättning, vara försumbara. Varaktiga effekter uppstår endast på olika nominella storheter såsom priser och löner.

Som tidigare beskrivits antas den långsiktiga produktivitetssökningen i såväl Sverige som euroområdet uppgå till 1,8 procent för hela ekonomin och 2,3 procent för näringslivet (se tabell 22 och 24 samt diagram 73). De närmaste åren är BNP-tillväxten högre p.g.a. en ökning av antalet arbetade timmar och högre produktivitetstillväxt när konjunkturen förbättras (se tabell 25). De stigande konsumentreallönerna 2004–2005 stimulerar konsumtionstillväxten inledningsvis, men ganska snart bromsas exporten av den stigande relativa arbetskostnaden. Även BNP-tillväxten bromsas vilket sänker konsumtions- och investeringstillväxten. Arbetslösheten är i stort sett oförändrad men ökningen av arbetskostnaderna dämpas gradvis när den reala växelkursen närmar sig jämvikten och inflationen successivt sjunker.

Mot slutet av perioden minskar nettoexportens andel av BNP när det privata sparandet sjunker av demografiska skäl och svenska varor blir relativt sett dyrare. Ett argument för den reala växelkursapprecieringen är just att behovet av bytesbalansöverskott blir mindre och det ger utrymme för ett högre relativpris på svenska produkter, dvs. för ett förbättrat bytesförhållande. Eftersom arbetsutbudet väntas krympa något av demografiska skäl under perioden efter 2010 kommer investeringarnas andel av BNP att stabiliseras eller falla något. Den offentliga konsumtionens andel av BNP i löpande priser väntas vara stabil fram till 2010. En ökande andel vårdkrävande i befolkningen balanseras av en minskande andel barn och ungdomar i skollåldern. Det minskade privata sparandet får till följd att hushållens konsumtion ökar snabbare än de reala disponibla inkomsterna.

Tabell 25 Försörjningsbalans och real disponibel inkomst i huvudscenariot

Procentuell förändring respektive procent

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Hushållens konsumtion	1,8	2,6	2,8	2,6	2,5	2,4	2,6	2,8	2,8
Offentlig konsumtion	1,8	0,8	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Bruttoinvesteringar	-1,5	4,2	3,7	3,6	2,7	2,4	2,4	2,5	2,8
Export	1,6	5,2	6,8	6,5	5,6	5,5	5,7	5,7	5,7
Import	-0,1	6,9	7,2	7,0	6,1	5,8	6,2	6,9	6,9
Nettoexport ¹	5,9	5,5	5,6	5,8	5,9	6,1	6,1	5,8	5,5
BNP	1,6	2,3	2,5	2,3	2,0	2,0	2,0	1,8	1,8
Bytesförhållande	-1,3	0,4	0,5	0,5	0,4	0,3	0,2	0,1	0,0
Real disponibel inkomst	5,4	2,3	2,5	2,3	1,7	2,1	2,4	2,2	2,2

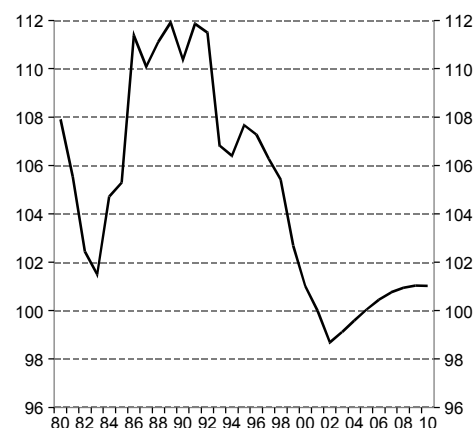
¹ I procent av BNP, löpande pris.

Källa: Konjunkturinstitutet.

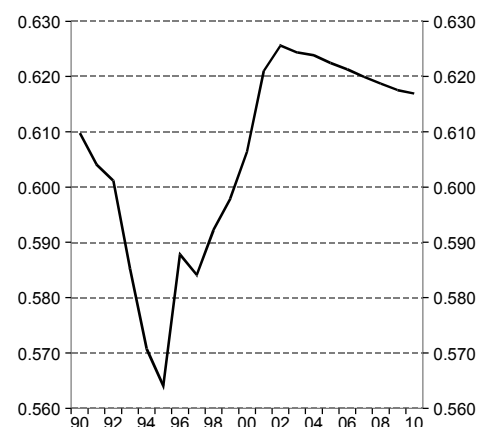
Under kommande år beräknas bytesförhållandet, dvs. svenska exportpriser i förhållande till svenska importpriser, förbättras som en följd av den reala växelkursapprecieringen. År 2010 är bytesförhållandet ungefär detsamma som år 2000 (se diagram 74 och tabell 25). Den positiva utvecklingen för bytesförhållandet bidrar, tillsammans med god produktivitet, till att vinstandelen i ekonomin ökar marginellt trots den övergångsvis något höga ökningen av arbetskostnaderna (se diagram 75). Förbättringen av bytesförhållandet medför också att produktrealloänen ökar långsammare än konsumentrealloänen (se tabell 24).

Offentliga finanser

Konjunkturförbättringen väntas leda till att det finansiella sparandet ökar successivt under de närmaste åren. Det är dock först under 2007 som sparandet åter når upp till den målsatta 2-procentsnivån (se tabell 26). Det finns med andra ord inget utrymme för ofinansierade skattesänkningar eller utgiftshöjningar under den närmsta femårsperioden. Jämfört med utvecklingen under slutet av 1990-talet, som gav utrymme för betydande ofinansierade skattesänkningar och utgiftshöjningar fram till och med i år, så växer viktiga skattebaser långsammare. Exempelvis kommer inte sysselsättningsgraden att öka (se diagram 76). Skatteinkomsterna förväntas därmed få en svagare utveckling. Utgiftsreformer samt ökade kostnader för sjukskrivningar och förtidspensioner innebär också att de offentliga utgifterna hamnar på en hög nivå 2003 (se diagram 77). Det fortsatt positiva sparandet i den offentliga sektorn innebär dock att statsskulden minskar i förhållande till BNP och att tillgångarna, i framför allt ålderspensionssystemet, ökar vilket ger successivt förbättrade nettokapitalinkomster. Från och med 2008 förväntas överskott utöver 2 procent ge ett visst utrymme för ofi-

Diagram 74 Bytesförhållande
Index 2001=100

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 75 Arbetskostnadsandel
Andel av BNP till marknadspris

Källa: Konjunkturinstitutet.

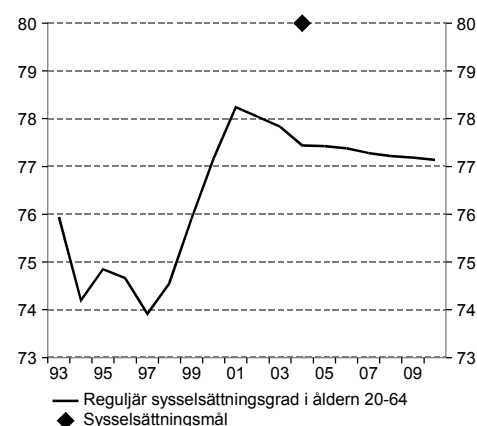
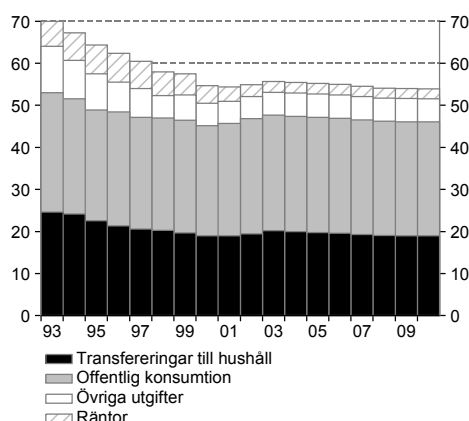
Diagram 76 Regulerad sysselsättningsgrad
Procent

Diagram 77 Den offentliga sektorns utgifter
Procent av BNP

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

nansierade skattesänkningar eller utgiftshöjningar. I beräkningen antas att överskotten används till skattesänkningar, vilka ackumulerat beräknas uppgå till 17,6 miljarder kronor 2010 (se tabell 26). De årliga beloppen är dock små jämfört med som uppkommit under de senaste fem åren. Slutsatsen är också att det under lång tid framöver inte kommer att finnas något utrymme för ofinansierade skattesänkningar eller utgiftshöjningar. Detta utgör en stor förändring jämfört med de senaste åren och innebär en svårare situation för Riksdag och regering. Om sysselsättningsgraden däremot ökar till 80 procent bl.a. genom en bättre fungerande lönebildning, så uppkommer ett mycket större skattesänkings- eller reformutrymme. Detta belystes närmare i föregående års rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen.

Tabell 26 De offentliga finanserna i huvudscenariot

Procent av BNP respektive miljarder kronor

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Inkomster	56,7	56,7	56,8	56,7	56,7	56,4	56,1	55,9	55,9
Därav skatter	51,0	51,2	51,3	51,2	51,2	51,0	50,6	50,5	50,4
Utgifter	54,9	55,6	55,4	55,2	55,0	54,5	54,1	53,9	53,9
Finansiellt sparande	1,7	1,1	1,4	1,5	1,7	2,0	2,0	2,0	2,0
Skattesänkning per år	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	7,7	5,5	4,4

Källa: Konjunkturinstitutet.

Krav på lönebildningen vid EMU-medlemskap

Den svenska lönebildningen har i hög grad anpassat sig till den penningpolitiska regim som introducerades under 1990-talet och som innebär att Riksbanken aktivt, med hjälp av styrränteförändringar, strävar efter att upprätthålla låg och stabil inflation. Vid ett EMU-medlemskap förändras det penningpolitiska ramverket på så sätt att ansvaret för penningpolitiken istället kommer att vila på ECB, som agerar med utgångspunkt från situationen i euroområdet som helhet.

Farhågor har framförts för att en svagare koppling mellan svensk lönebildning och penningpolitik kan få ofördelaktiga konsekvenser för den svenska lönebildningens funktionssätt genom att Riksbankens avskräckande effekt upphör. Konjunkturinstitutet delar dessa farhågor. Grundtanken är att vetenskapen hos arbetsmarknadens parter att alltför höga löneökningar kommer att mötas med räntehöjningar från Riksbankens sida har varit en viktig faktor när det gäller att hålla tillbaka de svenska löneökningarna. Vid ett EMU-medlemskap kommer alltför höga löneökningar i Sverige inte längre att ge upphov till en sådan penningpolitisk respons. Därmed försvinner ett incitament till återhållsamhet i lönebildningen. Vill det sig riktigt illa kan resultatet

till och med bli en högre jämviktsarbetslöshet (se fördjupningsrutan "EMU:s långsiktiga effekter på reallön och sysselsättning" för en utförligare diskussion). Om sysselsättningsgraden däremot ökar till 80 procent bl.a. genom en bättre fungerande lönebildning uppstår ett betydande skattesänkings- eller reformutrymme. Denna mekanism belystes i föregående års rapport.

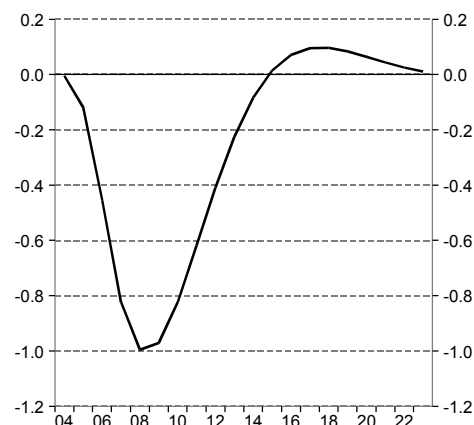
En annan konsekvens av ett medlemskap i valutaunionen är att penningpolitiken inte kommer att kunna anpassas till efterfrågeförändringar som enbart drabbar Sverige. Finanspolitiken kan endast i begränsad omfattning överta Riksbankens roll i detta avseende. Den idag dominerande uppfattningen är att finanspolitiken är ett mindre lämpligt stabiliseringspolitiskt medel än penningpolitiken. Det finns flera skäl till varför så skulle vara fallet. Ett är att det ofta kan vara politiskt svårt för regering och riksdag att i en högkonjunktur, då de offentliga finanserna är goda, sträva åt finanspolitiken genom att höja skatterna och sänka utgifterna. Det är betydligt enklare för en självständig centralbank att i motsvarande läge genomföra styrräntehöjningar. Ett annat skäl är att finanspolitiken har andra mål än de stabiliseringspolitiska; den ska bl.a. även sörja för en lämplig inkomstfördelning och en effektiv resursallokering. Det finns därmed en risk för att stabiliseringspolitiska aspekter kommer i skymundan. Slutligen tar det vanligtvis inom finanspolitiken betydligt längre tid att besluta och genomföra åtgärder än inom penningpolitiken.²⁵ Svårigheterna att upprätthålla makroekonomisk balans med hjälp av finanspolitiken var också den grundläggande orsaken till bytet av stabiliseringspolitisk regim i många länder under 1990-talet. Slutsatsen är att fluktuationer i efterfrågan som enbart drabbar Sverige riskerar att ge större variationer i produktion och sysselsättning till följd av EMU-medlemskapet (en närmare analys finns i *Stabiliseringspolitik i valutaunionen*, SOU 2002:16. Detta betänkande innehåller också förslag om förändringar av ramarna för finanspolitiken i syfte att dämpa de tillkomna konjunkturfuktuationerna.).

Särskilt om finanspolitiken inte kan överta penningpolitikens stabiliseringspolitiska roll är det samhällsekonomiskt önskvärt att lönebildningen är tillräckligt flexibel för att åtminstone delvis mildra effekterna av makroekonomiska efterfråge- och utbudsstörningar som bara drabbar Sverige. Om t.ex. efterfrågan från utlandet på svenska produkter viker kan Riksbanken i nuvarande regim stimulera ekonomin genom räntesänkningar. Efter ett inträde i valutaunio-

²⁵ Betänkandet *Stabiliseringspolitik i valutaunionen*, SOU 2002:16, görs, mot bakgrund av de problem som finanspolitisk konjunkturstabilisering är förenat med, bedömningen att finanspolitiken vid ett EMU-medlemskap inte kommer att kunna användas lika aktivt i konjunkturstabiliserande syfte som penningpolitiken under rörlig växelkurs.

Diagram 78 BNP

Procentuell avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 79 Arbetskostnad

Procentuell avvikelse från huvudscenariot

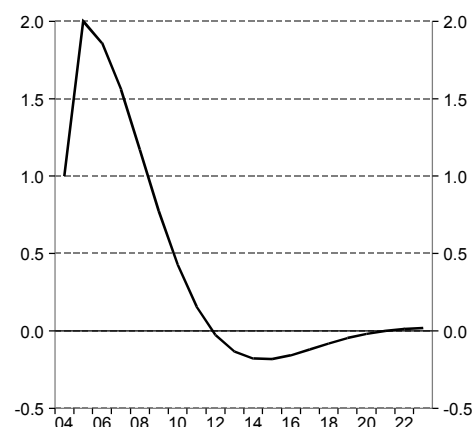
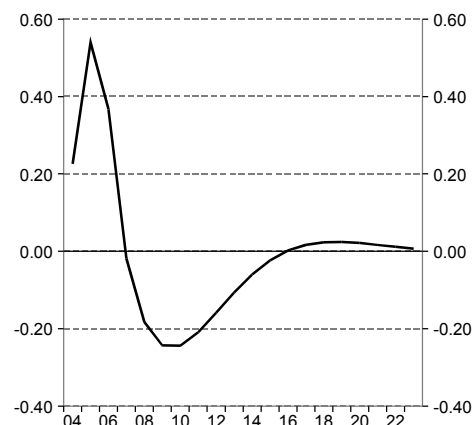
Anm. Avser nominell arbetskostnad per timme.
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 80 Inflationstakt (HIKP)

Avvikelse från huvudscenariot i procentenheter

Källa: Konjunkturinstitutet.

nen är detta inte längre möjligt. Efterfrågebortfallet kan emellertid också dämpas om kostnadsläget relativt andra länder sänks genom en snabb anpassning nedåt av den nominella löneökningstakten. Om lönebildningens förmåga att anpassa sig till sådana konjunkturella störningar förbättras, dvs. om den nominella löneflexibiliteten ökar, skulle detta åtminstone delvis kunna uppväga förlusten av den egna penningpolitiken. Olika sätt på vilka lönebildningen skulle kunna bli mer flexibel diskuteras i kapitel 6.

Det är värt att betona att problemet i exemplet ovan inte är att lönebildningen i sig "spårar ur". De löner som sattes i utgångsläget kan mycket väl ha varit välmotiverade utifrån de då rådande förhållandena. Kravet på löneanpassningar nedåt uppstår istället på grund av ett oförutsett efterfrågebortfall som gör att löneläget "i efterskott" hamnar alltför högt. En väl fungerande lönebildning kräver också, oberoende om Sverige är med i valutaunionen eller inte, att de relativa lönerna anpassas så att det inte uppstår hög arbetslöshet på vissa delmarknader och arbetskraftsbrist på andra. Sådana anpassningar torde vara nödvändiga för att uppnå målet om 80 procents sysselsättningsgrad.

Allmänt sett råder alltså viss osäkerhet om den svenska lönebildningsprocessen genomgått tillräckliga förändringar under det senaste decenniet för att på ett tillfredsställande sätt klara de krav som ett EMU-medlemskap skulle innebära. I alternativscenariot nedan presenteras de problem som kan uppstå om den svenska lönebildningen inte visar sig fungera tillräckligt väl efter en anslutning till valutaunionen. I scenariot blir de svenska arbetskostnadsökningarna under en tid högre än vad konkurrensläget medger. Scenariot ger på detta sätt en bild av de kostnader i termer av utdraget hög arbetslöshet och svag BNP-utveckling som kan bli konsekvensen om lönebildningen inte på ett tillfredsställande sätt förmår att anpassa sig till de nya förutsättningarna.

Ett alternativscenario med alltför höga löneökningar 2004 och 2005

I detta scenario antas lönebildningen i förhållande till huvudscenariot övergångsvis präglas av en hög grad av lönekonkurrens och kompenstationstänkande, där liten hänsyn tas till hur lönekostnadsökningar påverkar konkurrensläge, sysselsättning och arbetslöshet i ekonomin som helhet.²⁶ Mer specifikt antas att de svenska nominella löneökningarna 2004 och 2005 blir en procentenhet högre än i huvudscenariot. De högre löneökningarna innebär att företagens ar-

²⁶ Effekterna av en permanent, istället för som här tillfällig, försämring av lönebildningen skulle innebära en permanent högre jämviktsarbetslöshet. Konsekvenserna av denna typ av förändring analyserades i föregående års rapport.

betskostnader ökar snabbare, vilket med viss eftersläpning leder till högre inflation än i huvudscenariot. Riksbanken kommer inte längre att ha möjlighet att motverka denna utveckling genom åtstramande räntehöjningar. Eftersom den nominella växelkursen är fast kommer prishöjningar på svensk export att slå igenom i tappade marknadsandelar och en gradvis stigande arbetslöshet.

Mönstret är således detsamma som under tidigare fastkursregimer med alltför höga löneökningar. En viktig skillnad är dock att ett alltför högt svenskt arbetskostnadsläge i förhållande till utlandet inte kommer att kunna korrigeras genom justeringar av växelkursen såsom under 1970- och 1980-talen, då kronan devalverades vid ett flertal tillfällen, eller 1992, då kronan deprecierade kraftigt i samband med övergången till rörlig växelkurs. Anpassningen måste vid ett EMU-medlemskap istället ske genom en period med lägre nominella löneökningar än i euroområdet.

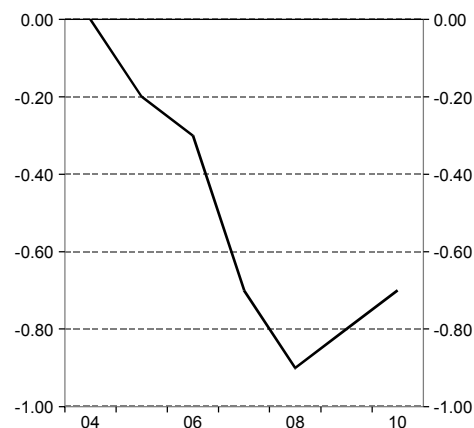
Under de första åren leder det högre relativa kostnadsläget i Sverige inte till några stora sammantagna effekter på BNP jämfört med huvudscenariot (se diagram 78). Skälet är att en lägre realränta (till följd av en högre faktisk och förväntad inflation och en nominell räntenivå som bestäms av utvecklingen i euroområdet som helhet) tillsammans med högre reallöner ger positiva effekter på den inhemska efterfrågan. Dessa effekter uppväger inledningsvis efterfrågebortfallet från utlandet.

De positiva effekterna på den inhemska efterfrågan klingar dock av förhållandevis snabbt. De nominella löneökningarna bromsas då den successivt stigande arbetslösheten i den konkurrensutsatta sektorn gör det allt mer uppenbart att det svenska lönekostnadsläget är alltför högt (se diagram 79). En svagare reallöneutveckling och stigande arbetslöshet börjar få effekter på den inhemska efterfrågan. De lägre nominella löneökningarna minskar trycket på företagen att kompensera sig genom prishöjningar. Då inflationen därigenom sjunker tillbaka (se diagram 80) ökar åter realräntenivån, vilket ytterligare pressar tillbaka den inhemska efterfrågan.

Den mer dämpade utvecklingen av sysselsättning (se diagram 81) och produktion gör att skattebaserna blir lägre och utgifterna för bl.a. arbetslösheten högre än i huvudscenariot. Försämringen av de offentliga finanserna leder till att skattesänkingsutrymmet blir mindre, vilket bidrar till en än svagare utveckling av hushållens reala disponibla inkomster. Det förstärker nedgången i den inhemska efterfrågan.

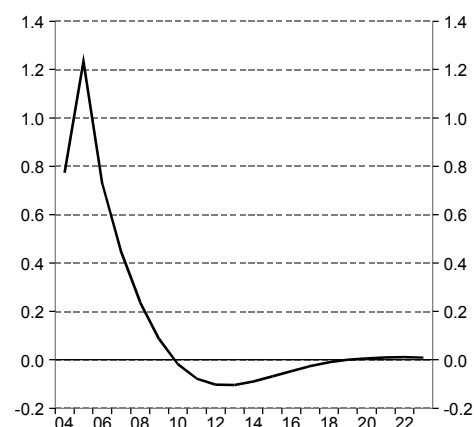
Så småningom börjar nettoexporten återhämta sig i takt med att lönekostnadsläget blir allt mindre ogynnsamt samtidigt som importen hålls tillbaka av den svaga inhemska efterfrågan. Den gradvis mer positiva utvecklingen i den konkurrensutsatta sektorn får spridningseffekter till resten av ekonomin och de faktorer som verkat återhållande på den inhemska efterfrågan förlorar successivt i styrka. Efter en

Diagram 81 Sysselsättning
Procentuell avvikelse från huvudscenariot

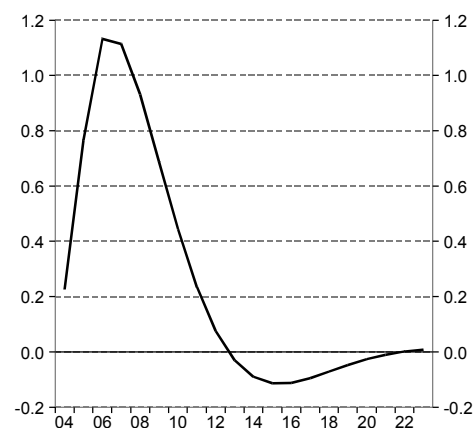
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 82 Konsumentreallön
Procentuell avvikelse från huvudscenariot

Anm. Nominell arbetskostnad dividerad med HIKP.
Källa: Konjunkturinstitutet.

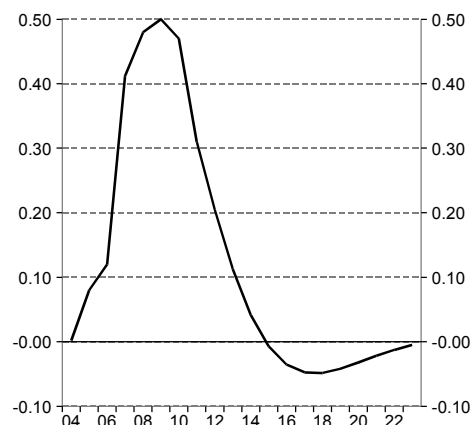
Diagram 83 Konsumentprisindex (HIKP)
Procentuell avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 84 Öppen arbetslöshet

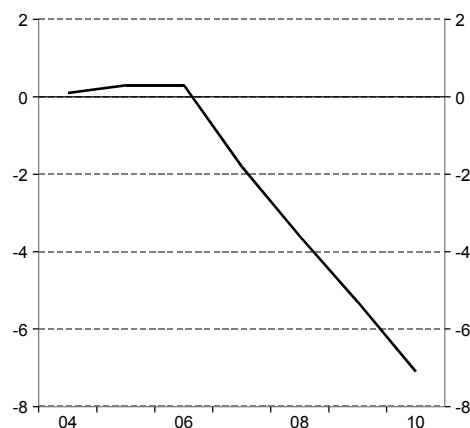
Avvikelse från huvudscenariot i procentenheter

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 85 Bruttoinvesteringar

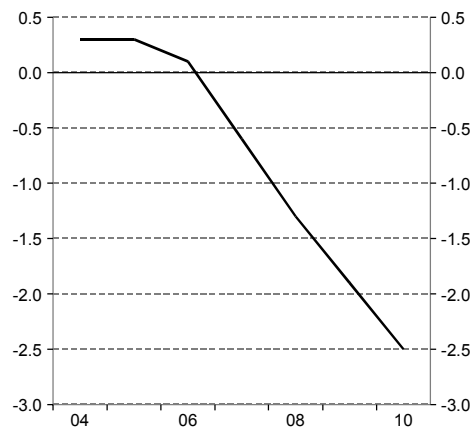
Procentuell avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 86 Hushållens konsumtion

Procentuell avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

förhållandevis lång period med en arbetslöshet som överstiger den i huvudscenariot har den nominella lönenivån anpassats så att kostnadsläget i förhållande till utlandet återställts (se diagram 79). Ekonomin utvecklas därefter som i huvudscenariot. Kostnaderna i termer av högre arbetslöshet (se diagram 84) och lägre BNP har dock varit betydande under flera år. Som framgår av diagram 78 sträcker sig anpassningsperioden även bortom 2010. Den ovan schematiskt beskrivna utvecklingen redovisas mer i detalj i tabellerna 27–29.

Tabell 27 Arbetsmarknad, löner och priser vid tillfälligt högre arbetskostnader

Procentuell avvikelse från huvudscenariot

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Arbetskostnad ¹	1,0	2,0	1,9	1,6	1,2	0,8	0,4
Konsumentreallön ²	0,8	1,3	0,8	0,6	0,4	0,2	0,1
Sysselsättning	-0,0	-0,2	-0,3	-0,7	-0,9	-0,8	-0,7
Arbetskraftsutbud	-0,0	-0,1	-0,2	-0,3	-0,4	-0,3	-0,2
Arbetslöshet ³	0,0	0,1	0,1	0,4	0,5	0,5	0,5
HIKP inflation ³	0,2	0,5	0,4	-0,0	-0,2	-0,2	-0,2

¹ Avser arbetskostnad per timme² Avser nominell arbetskostnad per timme i förhållande till HIKP.³ Avvikelse i procentenheter från huvudscenariot.

Källa: Konjunkturinstitutet.

De höga löneökningarna 2004 och 2005 medför att den nominella arbetskostnadsnivån hamnar 2 procentenheter högre än i huvudscenariot vid utgången av 2005 (se tabell 27 och diagram 85). Den reala arbetskostnadsutvecklingen ökar inte i samma omfattning då även priserna gradvis stiger jämfört med huvudscenariot. År 2006 börjar reallönen att falla tillbaka då anpassningen nedåt av den nominella löneökningarna påbörjas samtidigt som prisnivån fortsätter att stiga jämfört med huvudscenariot (se diagram 82 och 83).

Den öppna arbetslösheten överstiger den i huvudscenariot med i genomsnitt 0,3 procentenheter (se tabell 27 och diagram 84). Skillnaden är störst 2008 och 2009, då arbetslösheten är 0,5 procentenheter högre än i huvudscenariot. Uppgången i arbetslösheten mildras något av ett konjunkturrellt minskat arbetskraftsutbud. Det är värt att betona att dessa betydande kostnader uppkommer trots att den inledande arbetskostnadsstörningen är förhållandevis måttlig. Om de inledande arbetskostnadsstegringarna varit högre eller överstigit de i övriga euroområdet under en längre period än vad som antagits i detta scenario, skulle arbetslösheten bli än högre under anpassningsförloppet.

Tabell 28 Real disponibel inkomst och försörjningsbalans vid tillfälligt högre arbetskostnader

Procentuell avvikelse från huvudscenariot

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Real disponibel inkomst	0,5	0,5	0,1	-0,4	-1,1	-1,4	-1,3
Hushållens konsumtion	0,3	0,3	0,1	-0,6	-1,3	-1,9	-2,5
Offentlig konsumtion	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Bruttoinvesteringar	0,1	0,3	0,3	-1,8	-3,6	-5,3	-7,1
Export	-0,1	-0,6	-1,6	-2,3	-2,8	-2,8	-2,5
Import	0,1	-0,1	-0,7	-2,3	-3,7	-4,9	-5,9
BNP	0,0	-0,1	-0,4	-0,8	-1,0	-1,0	-0,8

Källa: Konjunkturinstitutet.

Även BNP är som lägst i förhållande till huvudscenariot 2008 och 2009, till följd av en svag utveckling av bruttoinvesteringar och hushållens konsumtion (se tabell 28 samt diagram 78, 85 och 86). Mot slutet av perioden börjar nettoexporten åter ta fart, främst på grund av att den svaga inhemska efterfrågan drar ner importen. Detta motverkar den svaga utvecklingen av den inhemska efterfrågan och gör att BNP-skillnaderna i förhållande till huvudscenariot börjar krympa. Som framgår av diagram 78 är dock BNP inte tillbaka på huvudscenariots nivå förrän 2015.

Under åren 2004 till 2005 förstärks skattebaserna genom de höga löneökningarna. Även statens momsintäkter blir högre då förstärkningen av hushållens inkomster leder till en högre konsumtion än i huvudscenariot (se diagram 86 och 87). De högre skatteintäkterna de första åren medför att det finansiella sparandet inledningsvis blir högre (se diagram 88). På sikt ökar de offentliga utgifterna för arbetslösheten och det offentliga sparandet blir därför svagare än i huvudscenariot från och med 2006. Det kumulerade skattesänkingsutrymmet åren 2008–2010 blir 12,6 miljarder kronor lägre än i huvudscenariot, dvs. begränsas till 5 miljarder kronor (se tabell 29 och diagram 89).

Tabell 29 De offentliga finanserna vid tillfälligt högre arbetskostnader

Avvikelser från huvudscenariot, procentenheter respektive miljarder kronor

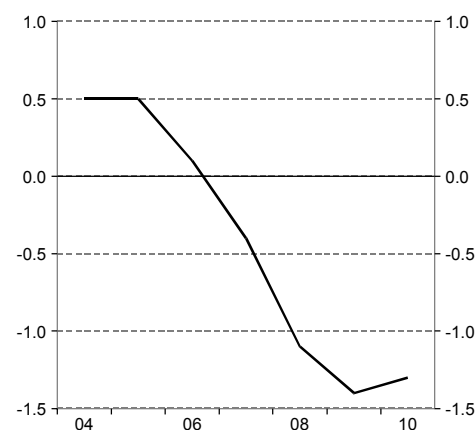
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Inkomster ¹	0,1	0,3	0,1	0,1	0,4	0,5	0,5
Därav skatter ¹	0,1	0,3	0,1	0,1	0,3	0,5	0,4
Utgifter ¹	0,0	0,1	0,2	0,4	0,5	0,5	0,5
Finansiellt sparande ¹	0,1	0,1	-0,1	-0,2	-0,1	0,0	0,0
Skattesänkning per år	0,0	0,0	0,0	0,0	-7,7	-5,5	0,6

¹ Som andel av BNP.

Källa: Konjunkturinstitutet.

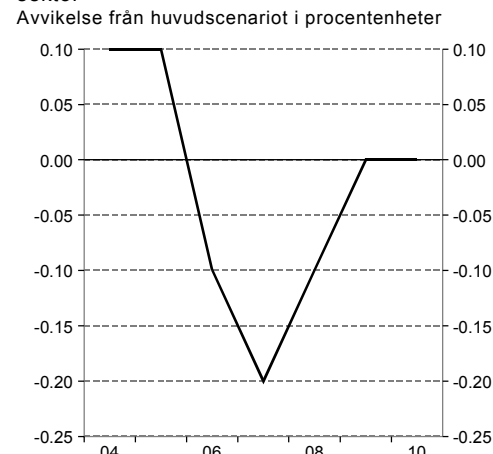
Det scenario som presenterats ovan illustrerar de samhälls-ekonomiska kostnader, i form av lägre produktion och sys-

Diagram 87 Real disponibel inkomst
Procentuell avvikelse från huvudscenariot

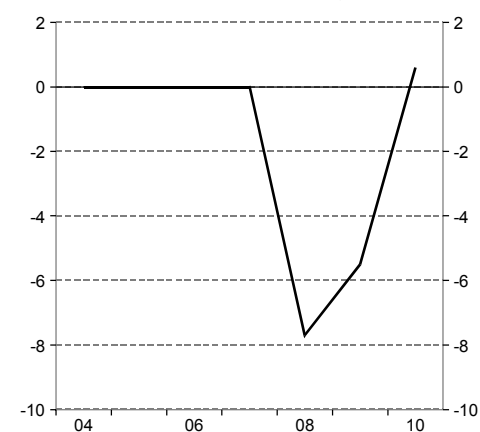
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 88 Finansiellt sparande offentlig sektor
Avvikelse från huvudscenariot i procentenheter

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 89 Årligt skattesänkingsutrymme
Avvikelser från huvudscenariot i miljarder kronor

Källa: Konjunkturinstitutet.

selsättning, som uppstår vid alltför snabba löneökningar om Sverige deltar i EMU. Dessa kostnader hänger samman med att löneökningarna är högre än vad konkurrensläget medger och att nationella mekanismer som tidigare bidragit till att hålla ekonomin i balans inte längre kommer att stå till buds. Riksbanken kommer inte längre att kunna ingripa för att på ett tidigt stadium förhindra att alltför höga svenska löneökningar bygger upp obalanser i kostnadsläget i förhållande till utlandet. Om väl sådana obalanser har byggts upp kommer det inte heller, som under tidigare regimer, vara möjligt att återställa kostnadsläget genom anpassningar av den nominella växelkursen. Anpassningen måste istället ske genom lägre nominella löneökningar än i utlandet. Eftersom nominella löneökningar tenderar att vara svåra att justera nedåt kan arbetslösheten komma att bli hög under en ganska lång anpassningsperiod. Ur samhällsekonomisk synvinkel är det därför synnerligen angeläget att lönebildningen fungerar på ett sätt som i sig inte ger upphov alltför höga arbetskostnader. Om sådana störningar ändå skulle uppkomma t.ex. genom höjda arbetsgivaravgifter, ett utökat ansvar för sjukersättningen eller arbetstidsförkortning är det samhällsekonomiskt önskvärt att löneökningstakten bromsas så snabbt som möjligt så att anpassningsperioden med förhöjd arbetslöshet blir så kort som möjligt. Ett tungt ansvar vilar således på lönebildningen och arbetsmarknadens parter när det gäller att upprätthålla och återställa ekonomisk balans.

6 Vägar till ökad löneflexibilitet

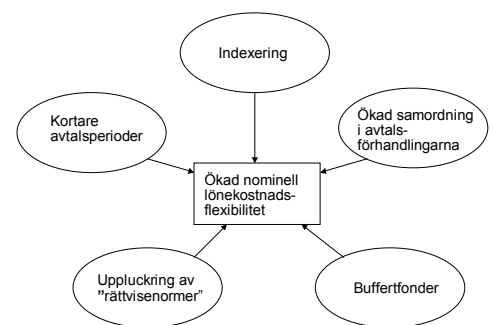
De scenarier som presenterades i kapitel 5 illustrerar den centrala roll som lönebildningen spelar vid ett EMU-medlemskap. Ju högre den nominella löneflexibiliteten är desto mindre kännbar blir förlusten av de mekanismer – den egna penningpolitiken och anpassningar av den nominella växelkursen – som tidigare bidragit till att hålla ekonomin i balans. Detta aktualiserar frågan hur den nominella löneflexibiliteten skulle kunna ökas vid ett EMU-medlemskap. För att kunna bedöma om detta måste man först ha kännedom om varför nominella löner och arbetskostnader ofta är trög-rörliga, i synnerhet vad avser anpassningar nedåt.²⁷ Diskussionen i detta kapitel syftar till att ge en översiktlig bild av den akademiska forskningen inom området.²⁸

I figur 2 sammanfattas de olika vägar till ökad nominell löneflexibilitet som diskuteras i detta kapitel. Det kan vara värt att redan här framhålla att en vanlig bedömning är att de effekter som uppkomma automatiskt sannolikt är ganska begränsade.²⁹ Det bör dock betonas att detta är just en bedömning och att graden av nominell löneflexibilitet i stor utsträckning bestäms av arbetsmarknadens parter och medlare.

Hur kan löneflexibiliteten öka?

I litteraturen finns en rad olika synsätt när det gäller orsakerna till lönestelhet, vilka delvis kompletterar och delvis konkurrerar med varandra. Ett synsätt bygger på att lönestelhet kan förklaras av att avtalsperioderna är långa därför att avtalsförhandlingar är förenade med olika typer av kostnader. Dessa kostnader kan bestå i att förhandlingarna tar tid i anspråk för såväl arbetsgivare som arbetstagare och att förhandlingarna kan skapa konflikter som sänker produktiviteten eller leder till stridsåtgärder. Avtalsperiodens längd bestäms enligt denna teori genom att kostnaderna för förhandlingar vägs mot de kostnader för variationer i sysselsättning, reallöner och vinster som kan uppkomma för parterna när lönerna inte kan anpassas till oförutsedda händelser under löpande avtalsperiod. Om ett EMU-medlemskap

Figur 2 Vägar till ökad löneflexibilitet

²⁷ I detta kapitel görs ingen direkt åtskillnad mellan begreppen "lön" och "arbetskostnad". Begreppet "lön" inbegriper här således normalt alla de kostnader som är förknippade med en anställning.

²⁸ Kapitlet är i allt väsentligt en sammanfattning av den analys av EMU:s effekter på löneflexibiliteten som görs i Calmfors, L., "EMU:s effekter på lönebildningen", Bilaga 2 till *Stabiliseringspolitik i valutaunionen*, SOU 2002:16.

²⁹ I bl.a. *Stabiliseringspolitik i valutaunionen*, SOU 2002:16, dras slutsatsen att ökad löneflexibilitet bara delvis kan kompensera för förlusten av den egna penningpolitiken som stabiliseringspolitiskt instrument.

leder till ökad makroekonomisk instabilitet kan detta öka parternas incitamenten för kortare avtalsperioder. Man bör dock sannolikt inte räkna med alltför stora effekter eftersom högre avtalskostnader och större risker för arbetsmarknads-konflikter sätter en gräns för hur korta avtalsperioderna kan bli.

Ett annat synsätt tar fasta på att nominell löneflexibilitet kan åstadkommas genom att lönerna ändras under löpande avtalsperiod utan att några omförhandlingar behöver äga rum. Genom att i förväg utforma löneavtalen så att de ger olika utfall beroende på vad som händer i ekonomin under avtalsperioden skulle variationer i sysselsättning, reallöner och vinster kunna reduceras. Avtal som innebär en indexering av lönerna till den allmänna prisnivån, oftast mätt med konsumentprisindex, utgör exempel på detta.

Löneindexering bidrar till att stabilisera sysselsättningen vid efterfrågestörningar. Vid ett efterfrågebortfall som sänker inflationstakten kommer indexeringen att dämpa den nominella löneökningstakten. Eftersom reallönenivån därmed inte påverkas kommer sysselsättningen att hållas uppe. Vid en negativ utbudsstörning däremot, som t.ex. en oljeprishöjning, då inflationen ökar samtidigt som aktivitetsnivån minskar, skulle en stabilisering av sysselsättningen istället underlättas av en anpassning nedåt av reallönerna. Det faktum att indexeringen håller reallönerna oförändrade motverkar dock en sådan anpassning och riskerar t.o.m. att förstärka sysselsättningsnedgången. De problem som löneindexering gav upphov till i samband med bl.a. oljeprischockerna under 1970-talet var troligen en viktig orsak till att indexeringsklausuler i lönebildningen successivt avskaffades i många länder, däribland Sverige.

Löneindexering gör avtalen mer komplicerade och kan därför vara förenad med tillkommande avtalskostnader. Löntagar- och arbetsgivarorganisationer måste t.ex. skaffa sig en uppfattning om, och därefter förhandla om, den lämpliga graden av indexering. Om syftet är att mildra svängningarna i sysselsättningen beror den lämpliga graden av indexering på den relativa förekomsten av efterfråge- respektive utbudsstörningar. Eftersom det t.o.m. i efterhand ofta kan vara svårt att avgöra om de störningar som drabbat ekonomin till dominerande delen kommit från efterfråge- eller utbudssidan, är detta ingen lätt uppgift. Därutöver kan administrativa kostnader uppkomma som ett resultat av att indexeringen ger upphov till mer frekventa förändringar av nominallönen. Det är mot denna bakgrund svårt att dra några säkra slutsatser om löneindexering kommer att bli vanligare vid ett EMU-medlemskap, som ett sätt att stabilisera sysselsättningen. Som konstateras i fördjupningsrutan "Lönebildningen i Europa" tycks dock inslagen av löneindexering ha ökat i vissa euroländer de senaste åren.

Ett tredje synsätt framhåller att lönestelhet kan bero på sociala rättvisenormer där sänkningar av nominallönen inte betrakats som acceptabla av arbetstagarna eller som säger att alla bör ha åtminstone vissa nominella löneökningar. Om ett EMU-medlemskap skulle resultera i större svängningar i sysselsättningen, så ökar också kostnaderna för sociala normer som begränsar flexibiliteten i de nominella lönerna. Eftersom normerna sannolikt är förhållandevis djupt rotade är det dock långtifrån säkert att de vid ett EMU-medlemskap kommer att luckras upp tillräckligt mycket för att påtagligt öka nominallöneflexibiliteten.

Löneflexibiliteten kan också tänkas bero på graden av samordning i löneförhandlingarna. En mer utförlig diskussion om detta förs i fördjupningsrutan "EMU och samordningen i lönebildningen". Det är emellertid inte uppenbart vilken typ av förhandlingssystem som ger bäst förutsättningar för nominell löneflexibilitet. Det tycks dock finnas relativt sett fler argument som talar för att förutsättningarna är bäst vid samordnade förhandlingar. Som konstateras i fördjupningsrutan "Lönebildningen i Europa" tycks också flera euroländer under de allra senaste åren rört sig i riktning mot en mer samordnad lönebildning.

Buffertfonder

Lönekostnader består inte bara av de löner som betalas till de anställda utan även av olika typer av sociala avgifter. Högre flexibilitet i arbetskostnaderna skulle således i princip också kunna åstadkommas genom variationer i dessa avgifter istället för i de nominella lönerna. Ett under senare tid uppmärksammat arrangemang som bygger på denna tanke är s.k. buffertfonder. Tanken med ett buffertfondsysteem är att man under högkonjunkturer ska ta in högre avgifter än vad som krävs för att betala utgifterna och spara skillnaden i särskilda fonder. I lågkonjunkturer kan sedan dessa medel utnyttjas för att temporärt sänka arbetsgivaravgifterna och därigenom bidra till att hålla sysselsättningen uppe. En fördel med ett sådant system är att man i lågkonjunkturer kan sänka lönekostnaderna utan att behöva sänka de löner som utbetalas till löntagarna.

Det finns ett antal aspekter som är viktiga att beakta vid utformningen av ett buffertfondsysteem. En aspekt är att variationer i arbetsgivaravgifterna riskerar att försvaga incitamenten för att anpassa de nominella löneökningarna i en lågkonjunktur. Ett sätt att mildra detta problem är att undvika rutinmässiga sänkningar av arbetsgivaravgifterna i normala lågkonjunkturer och istället reservera ett utnyttjande av fonderna för extrema krislägen då anpassningar nedåt av löneökningstakten inte räcker till. En andra aspekt är att utnyttjandet av buffertfonderna i en lågkonjunktur skulle

kunna ge upphov till låg avkastning och stora kursrörelser om fonderna har betydande placeringar i inhemska aktier. Detta torde kunna undvikas med en mer diversifierad placeringsstrategi inklusive en hög andel räntebärande tillgångar. En tredje aspekt är att fonderna endast bör få tas i anspråk för generella avgiftssänkningar och således inte användas som selektiva branschstöd som riskerar att snedvrider resursfördelningen i ekonomin.

En fjärde aspekt är att ett buffertfonds-system där bäge arbetsmarknadens parter medverkar kan resultera i en oklar ansvarsfördelningen mellan staten och arbetsmarknadens parter. Det kan undvikas om buffertfonds-systemet inrättas, bekostas och administreras av arbetsmarknadens parter själva. Om parterna bär det fulla ansvaret för fonderna har de dessutom ett egenintresse av att de inte utnyttjas i onödan. En invändning mot ett buffertfonds-system helt i parternas regi har visserligen varit att det skulle kunna resultera i ett "dubbelkommando" i stabiliseringspolitiken om särskilt parterna och regeringen gör olika bedömningar av den makroekonomiska situationen. Mot detta kan ställas att det i första hand är aktörerna på arbetsmarknaden som ska sköta anpassningen av arbetskostnaderna till makroekonomiska störningar och hur de väljer att göra detta – genom den ordinarie lönebildningen eller genom att utnyttja buffertfonderna – borde i princip inte spela någon avgörande roll. En sista aspekt är att det krävs tämligen stora fonder för att socialavgifterna ska kunna reduceras tillräckligt mycket och under tillräckligt lång tid för att få några mer betydande effekter på de nominella arbetskraftskostnaderna.

Den statliga utredning som analyserat hur stabiliseringspolitiken bör bedrivas vid ett EMU-medlemskap (*Stabiliseringspolitik i valutaunionen*, SOU 2002:16), har gjort bedömningen att fördelarna inte är så stora att det är motiverat att staten subventionerar uppbyggnaden av buffertfonder. Samtidigt förefaller intresset från parterna att på egen hand inrätta, bekosta och administrera buffertfonder vara svagt.

EMU och samordningen i lönebildningen

Denna fördjupningsruta fokuserar på hur graden av samordning i lönebildningen kan komma att påverkas vid ett EMU-medlemskap och diskuterar vilka slutsatser som kan dras utifrån aktuell akademisk forskning.³⁰

Graden av samordning i lönebildningen kan ha betydelse för vilken reallöne- och arbetslöshetsnivå som etableras i genomsnitt över konjunkturcykeln (jämviktsreallön och jämviktsarbetslöshet). Den kan också ha betydelse för graden av nominell löneflexibilitet, dvs. i vilken mån anpassningar av lönerna kan bidra till att mildra effekterna av makroekonomiska störningar och dämpa svängningarna i produktion och sysselsättning runt sina långsiktiga jämviktslägen. Eftersom ett EMU-medlemskap kan komma att påverka såväl den över konjunkturcykeln genomsnittliga reallönenivån som de makroekonomiska svängningarna kan också incitamenten att förändra graden av samordning i lönebildningen påverkas.³¹

Graden av samordning och reallönenivån över konjunkturcykeln

En lämplig utgångspunkt för ett resonemang om hur ett EMU-medlemskap kan påverka graden av samordning i löneförhandlingarna är den s.k. puckelhypotesen.³² Puckelhypotesen säger att det finns ett puckelformat samband mellan å ena sidan graden av samordning och å andra sidan reallönenivån och jämviktsarbetslösheten (se figur 3). Reallönenivån och arbetslösheten antas med andra ord bli som högst på den ”mellannivå” som utgörs av delvis samordnade förhandlingar. Vid en långt driven decentralise-

ring av förhandlingarna (till företagsnivå) har marknadskrafterna en dämpande effekt på löneökningarna, eftersom höga löneökningar i det enskilda företaget kan leda till att vinsterna minskar kraftigt och stora delar av de anställda måste avskedas. Vid en hög grad av samordning hålls löneökningarna istället tillbaka av att de avtalsslutande parterna är så stora aktörer i ekonomin att de har incitament att beakta att höga löneökningar får samhällsekonomiska konsekvenser i form av t.ex. ökad inflation och högre kostnader för arbetslöshetsersättning. Om förhandlingarna är delvis samordnade är sannolikheten stor att de varken påverkas av marknadskrafterna, som i det decentraliserade fallet (eftersom lönerna ökar lika mycket för alla konkurrenter i branschen), eller av samhällsekonomiska hänsyn (eftersom de avtalsslutande parterna inte är tillräckligt stora för att ta effekter på inflation och utgifter för arbetslöshetsersättning i beaktande). Resultatet blir att reallönenivån och därmed jämviktsarbetslösheten blir högre än vid decentraliserade respektive helt samordnade förhandlingar.³³

I fördjupningsrutan ”EMU:s långsiktiga effekter på reallön och sysselsättning” diskuteras två argument, med sinsemellan motsatta slutsatser, för hur lönebildningsbeteendet skulle kunna påverkas vid ett EMU-medlemskap. Det första argumentet, ”konkurrensargumentet”, lägger tonvikt vid den ökade konkurrens på produktmarknaderna som kan tänkas uppstå. Ökad konkurrens gör att arbetskraftsefterfrågan blir mer lönekänslig, vilket i sin tur leder till en mer återhållsam lönebildning och högre sysselsättning.

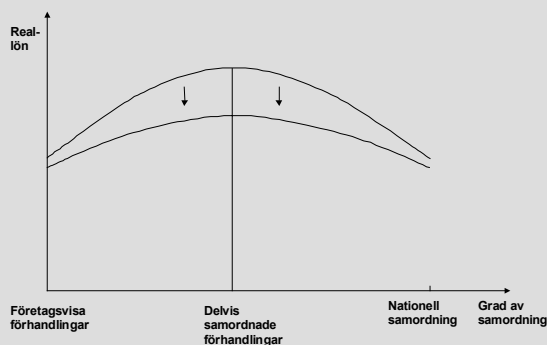
³⁰ Framställningen är i huvudsak en sammanfattning av den analys av EMU:s effekter på samordningen i lönebildningen som görs i Calmfors, L., ”EMU:s effekter på lönebildningen”, Bilaga 2 till *Stabiliseringspolitik i valutaunionen*, SOU 2002:16.

³¹ Analysen förutsätter att lönebildningssystemet kan påverka reallönenivån, vilket inte är fallet på lång sikt i den tanken som tillämpas i övrigt i denna rapport.

³² Se Calmfors, L. och J. Driffill, ”Bargaining Structure, Corporatism and Macroeconomic Performance”, *Economic Policy*, 6, 1988.

³³ Det bör framhållas att de empiriska studier som gjorts av förhållandet mellan graden av samordning och arbetslöshet inte entydigt pekar på ett puckelformat samband. Även om det finns ett starkt stöd för att en hög grad av samordning är förenligt med en lägre arbetslöshet än bara delvis samordning, är resultaten inte entydiga när det gäller huruvida decentralisering till företagsnivå ger högre eller lägre arbetslöshet än delvis samordning; se Tabell 2 i Calmfors, L., ”EMU:s effekter på lönebildningen”, Bilaga 2 till *Stabiliseringspolitik i valutaunionen*, SOU 2002:16.

Figur 3 Effekt av ökad utländsk konkurrens

Om löneförhandlingarna vore decentraliserade skulle förmodligen effekten av ökad konkurrens på reallönenivån bli ganska blygsam, dvs. kurvan i figur 3 skiftar nedåt förhållandevis lite vid företagsvisa förhandlingar. Skälet är att de avtalslutande parterna i det enskilda företaget upplever konkurrensen som hög redan innan EMU-anslutningen och incitamenten till ytterligare återhållsamhet är därför troligen små. På motsvarande sätt skulle förmodligen effekterna vid fullständig nationell samordning bli begränsade därför att parterna i alla händelser tar samhälls-ekonomiska hänsyn och därmed beaktar konsekvenserna för arbetslöshet och sysselsättning av höga löneökningar. Om förhandlingarna äger rum på branschnivå är det däremot troligt att den dämpande effekten på löneökningarna av ökad utländsk konkurrens blir mer betydande, dvs. kurvan i figur 3 skiftar nedåt förhållandevis mycket. Även om lönerna ökar lika mycket för alla *inhemska* konkurrenter i branschen riskerar höga löneökningar vid ökad konkurrens att resultera i större förluster av marknadsandelar till *utländska* konkurrenter inom samma bransch. Detta ökar incitamenten till återhållsamhet i lönebildningen. Man kan uttrycka det som att de marknadskrafter som har en återhållande effekt på lönebildningen på företagsnivå nu blir mera märkbara även på branschnivå. Resonemanget ovan indikerar att reallön och arbetslöshet påverkas på det sätt som illustreras av förskjutningen nedåt i figur 3 då konkurrensen ökar som en följd av EMU-medlemskapet.

Hur kan man då tänka sig att incitamenten att förändra graden av samordning kommer att påverkas vid ett EMU-medlemskap? Nackdelarna med delvis samordnade förhandlingar minskar både i förhållande till helt samordnade och till helt decentraliserade förhandlingar (dvs. puckeln i figur 3 blir flackare). Valet av samord-

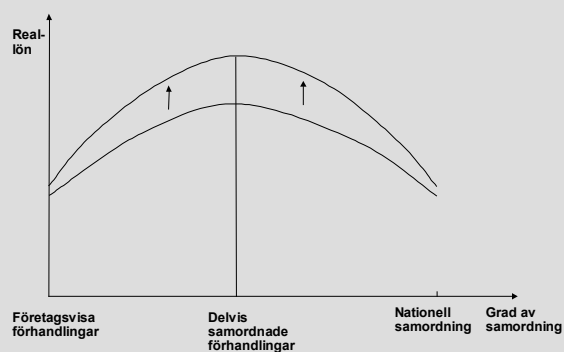
ningsnivå får då förhållandevis mindre betydelse än vid fortsatt rörlig växelkurs.

Det andra argumentet för hur lönebildningsbeteendet skulle kunna påverkas vid ett EMU-medlemskap, "avskräckningsargumentet", betonar samspelet mellan Riksbanken och arbetsmarknadens parter. Det faktum att penningpolitiken vid ett EMU-medlemskap överförs till den europeiska centralbanken riskerar att föra med sig att den svenska lönebildningen blir *mindre* återhållsam. Skälet är att den disciplinerande effekt på lönebildningsprocessen som Riksbanken sannolikt har haft under senare år försvinner.

Även för detta argument är det rimligt att tänka sig att effekterna av ett EMU-medlemskap, som alltså går åt motsatt håll i förhållande till "konkurrensargumentet", är störst då lönebildningen är delvis samordnad (se figur 4).

På företagsnivå spelar penningpolitiska åtgärder liten roll oavsett om Sverige är med i valutaunionen eller inte. Om lönebildningen är helt samordnad tenderar parterna att i alla händelser ta samhälls-ekonomiska hänsyn. Vid endast delvis samordnade förhandlingar är det däremot tänkbart att effekten på reallönenivån blir stor eftersom man inte längre behöver befara penningpolitiska reaktioner från Riksbankens sida.³⁴ Detta

Figur 4 Effekt av förlust av egen penningpolitik

skulle innebära att puckeln förskjuts uppåt på det sätt som illustreras i figur 4. Inte heller här är det dock klart att samordningen påverkas i någon speciell riktning. Det har hävdats att ett

³⁴ Det är tänkbart att en nationell centralbank fungerar som en viktig återhållande faktor även vid en hög grad av samordning. I så fall kommer reallönerna att bli märkbart högre även vid helt samordnade förhandlingar (dvs. även puckelns högra slutpunkt kommer att förskjutas mer uppåt än i figur 4).

EMU-medlemskap skulle stärka incitamenten för en hög grad av samordning som ett substitut för den inhemska penningpolitikens disciplinerande roll utanför EMU.³⁵ Förhandlingar på bransch- eller förbunds nivå blir emellertid relativt sett ofördelaktigare inte bara i förhållande till helt samordnade förhandlingar utan även till företagsvisa förhandlingar (dvs. puckeln blir brantare). Man skulle därför kunna hävda att ett EMU-medlemskap lika gärna kan stärka incitamenten för decentralisering av avtalen till företagsnivå. Valet av samordningsnivå blir dock generellt av relativt större betydelse vid ett EMU-medlemskap såtillvida att det från ett samhällsekonomisk perspektiv blir mer angeläget att undvika att lönebildningen sker på "mellannivå".

De två argumenten verkar således i olika riktning och den relativa betydelsen är svår att bedöma. Det är därför en öppen fråga hur ett EMU-medlemskap skulle påverka graden av samordning och därigenom jämviktsreallön och jämviktssysselsättning.

Graden av samordning och löneflexibiliteten

Graden av samordning i löneförhandlingarna kan också ha betydelse för i vilken mån lönebildningen kan bidra till att mildra effekterna av makroekonomiska störningar och minska svängningarna i produktion och sysselsättning kring sina långsiktiga jämviktsvärden. Det är inte uppenbart vilken typ av förhandlingssystem – ett decentraliserat eller ett med en hög grad av samordning – som ger bäst förutsättningar för nominell löneflexibilitet. Det tycks emellertid finnas fler argument, mestadels teoretiska (det finns förvånansvärt lite empirisk forskning att luta sig mot), som talar för att samordnade förhandlingar ger de bästa förutsättningarna för en hög nominallöneflexibilitet.

Ett argument som dock talar för att en hög grad av decentralisering leder till hög löneflexibilitet är att nominella lönesänkningar förefaller att lättare accepteras då ett enskilt företags över-

levnad står på spel.³⁶ Vid en kraftig negativ efterfrågestörning i Sverige skulle den allmänna lönenivån kunna dras ned av lönesänkningar i ett antal krisföretag om förhandlingarna bedrivs på företagsnivå. Det är mer tveksamt om en sådan process skulle komma till stånd om förhandlingarna bedrivs på mer samordnad nivå.

Ett argument för att en hög grad av nominell löneflexibilitet bäst kan uppnås genom samordnade förhandlingar bygger på att löntagarna är intresserade av att bevara de rådande lönerelationerna mellan olika grupper. Om löneförhandlingarna är samordnade kan det vara lättare att uppnå låga nominella löneökningar eftersom dessa kan åstadkommas utan att lönerelationerna förändras. Ett annat, relaterat, argument är att decentralisering ofta leder till att olika avtal inte blir tidsmässigt synkroniserade. Detta kan leda till att det blir svårare att i nya avtal anpassa lönerna till makroekonomiska störningar eftersom de grupper som omfattas av dessa avtal kan vara obenägna att avvika alltför mycket från de löneökningar som andra grupper tidigare avtalat om. Ett tredje argument är att det genom samordnade förhandlingar kan vara lättare att ta hänsyn till det intresse som grupper med svag förankring på arbetsmarknaden (s.k. "outsiders") har av löneanpassningar vid konjunkturedgångar. Intresset hos "outsiders" av löneanpassningar kommer sig av att det är i huvudsak denna grupp som drabbas av variationer i sysselsättningen vid makroekonomiska fluktuationer.

Det kan också finnas ett "försiktighetsmotiv" för en hög grad av samordning i löneförhandlingarna. Som tidigare framhållits kan en anpassning nedåt av lönekostnadsläget i förhållande till andra euroländer bli kostsam i EMU. Om en situation med stora obalanser i det relativa kostnadsläget har byggts upp är det troligt att den lättare kan åtgärdas genom samordnade löneförhandlingar. Det är i sin tur lättare att samordna löneavtalen i sådana situationer om avtalsförhandlingarna redan i normalfallet är samordnade. Samordning i normala situationer kan därmed ses som en "beredskapsåtgärd" för krissituationer.

³⁵ Se t.ex. Holden, S., "Monetary Regimes and the Coordination of Wage Setting", CESifo Working Paper No. 429, 2001.

³⁶ Se t.ex. den enkätundersökning som presenteras i Agell, J. och P. Lundborg, "Survey Evidence on Wage Rigidity: Sweden in the 1990s", IFAU Working Paper 1999:2 (under publicering i *Scandinavian Journal of Economics*).

Sammantaget förefaller en rimlig slutsats av den akademiska forskningen vara att ett EMU-medlemskap kan komma att öka incitamenten för mer av samordning i avtalsförhandlingarna, främst därför att detta troligen ger bättre förutsättningar för nominallöneflexibilitet som i sin tur motverkar tendenserna till ökad makroekonomisk instabilitet.

